

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

GERİ DÖNECEĞİZ

Mülteci Kamplarında Filistinli Kadınlar

KI
YI

GERİ DÖNECEĞİZ

MÜLTECİ KAMPLARINDA FİLİSTİNLİ KADINLAR

YAŞAYAN TARİH DİZİSİ: 01
KIYI YAYINLARI: 201

GERİ DÖNECEĞİZ
Mülteci Kamplarında
Filistinli Kadınlar

1.Basım: Şubat 1987
©Türkçe çevirinin yayın hakları
Kıyı Yayınlarına aittir.

Kapak tasarımı: Şahin Beygu
Ofset hazırlık: Ahtapot
Kapak baskı:
Dizgi: Civan Matbaası
Baskı: Gümüş Basımevi
Cilt: Nurettin Mücellithanesi

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

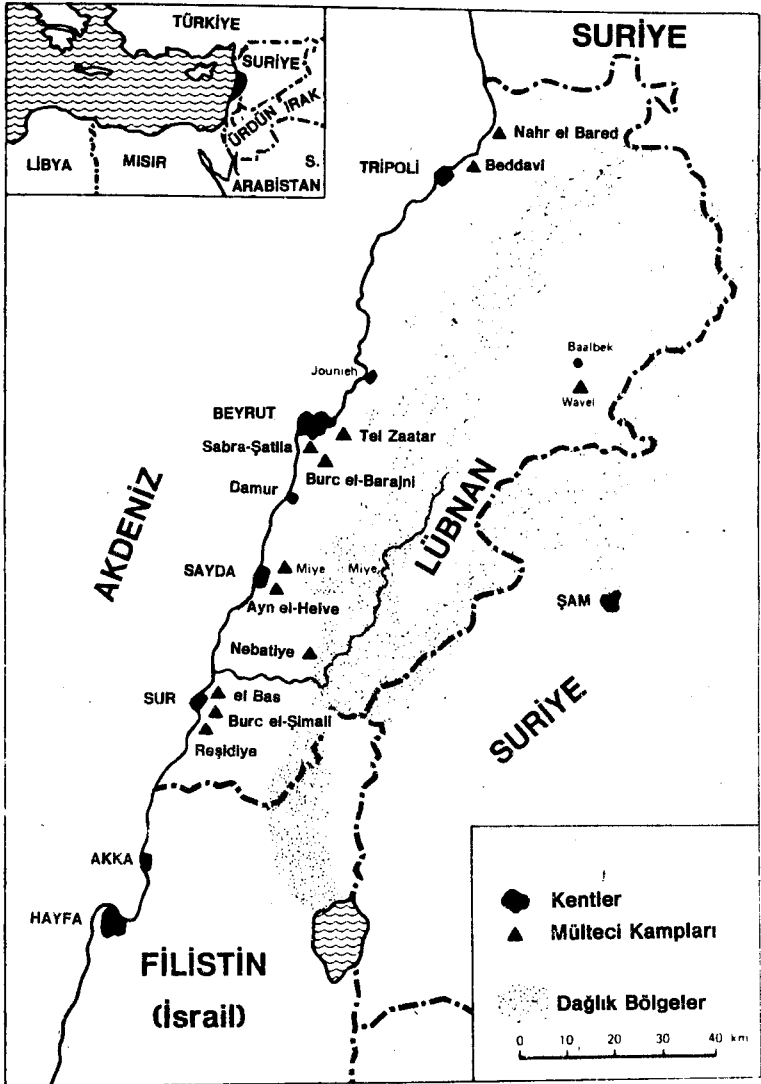
GERİ DÖNECEĞİZ

MÜLTECİ KAMPLARINDA FİLİSTİNLİ KADINLAR

Ingela Bendt ve James Downing
Çeviren: Tunç Soyer
Önsöz: Abu Firas

KIYI YAYINLARI

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi: <http://kitapcy.com>
Klodfarer Caddesi Binbirdirek Sokak 5/3, Cağaloğlu - İstanbul ☐ 527 79 21

Siyonist bir saldırının arkada bıraktıkları.

Reşidiye, yeni kamp. Ufukta Sur Limanı.

Filistinli Kadınların FKÖ İçindeki Yeri

FKÖ'nün tüm mücadele alanlarında Filistinli kadınlar temel bir role sahiptir.

Politik, toplumsal ve ekonomik mücadelede olduğu gibi, silahlı mücadelede de özgürlük savaşçılarıyla yan yanadırlar. (Filistin kıyılarındaki işgalcilere karşı 1972'deki tarihi operasyonu yöneten Dalal Mugrabi bu örneklerden biridir.)

15000'den fazla üyesi olan Filistinli Kadınlar Genel Birliği, Filistin Parlamentosu'nda (Filistin Ulusal Konseyi) 12 üyeye sahiptir. Söz konusu Birlik, dünya kadın toplantılarının hemen hemen tümüne katılır ve bunlarda etkin bir rol oynar.

Önemli alanlardaki yüksek kademelerin %45'inden fazlasında Filistinli aydın kadınlar vardır.

Sürgün yaşantısındaki ev işlerinin idaresi dışında, tıbbi, toplumsal ve ekonomik görevlerin sorumluluğunu da Filistin kadını elinde tutar.

Bunun yanı sıra, Filistin kamplarındaki yaşantı, çeşitli kuşaklardan tüm Filistinlilerin yalnızca hayatta kalmak için değil, özgür Filistin'deki anayurtlarına dönene kadar mücadeleyi sürdürme kararlılığının ifadesi olarak da, yaşama azmi ve sebatlarını ortaya koymaktadır.

Ingela Bendt ve Jim Downing, kamplardaki Filistinlilerin gerçek yaşantılarına doğrudan tanık olan İsveçli iki arkadaşdır. Onlar bu kitabı hazırlarken, Filistin'in bağımsızlığını sağlayarak ve Demokratik Laik Filistin Devleti'ni kurarak İsrail işgali ve siyonizm tarafından beş milyon Filis-

tinliye çektirilen işkence ve acıya son vermeyi hedefleyen mücadelelerinde Filistin halkıyla dayanışmanın gerekliliğini uluslararası kamuoyuna gstrmek için Filistinlilerin yaşamlarını zor koşullarda paylaşma riskini göze aldılar.

Filistin halkının mücadelesine tam destek veren Türkiye kamuoyu, özgürlük savaşçılarının kamplarındaki gündelik yaşantıyı sergileyen böyle bir kitabı okumakla, bu gerçekleri tanıyacaktır.

Ebu Firas

FK Türkiye Temsilcisi

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ (Ebu Firas)	9
İSRAİL'in LÜBNAN SAVAŞI :	
«Topçu Ateşiyle Serçe Avı»	13
GİRİŞ	16
1. «Yalnız Kadınlar mı? Ya Diğerleri?»	17
2. «Filistinli Bir Kadın Olmak»	23
3. «Devrimden Sonra Yeniden Doğduk»	29
4. Reşidiye Mülteci Kampı	35
5. Gözyaşı Hançere Dönüşüyor	38
6. Köyler «Arazi» Haline Geldi	42
7. Kadınların Hükmettiği Sokaklar	45
8. Muna'nın Anneannesi Mücevherlerini Neden Sattı?	49
9. «Sadece İki Çocuk Sahibi Olmak, Yasaklanmalı»	57
10. Anne Sevgisi	63
11. «Bilgi Güçlü Bir Silahtır»	66
12. Cemile Yürümeyi Nasıl Öğrendi?	74
13. Nimri ve Muhammed Evleniyorlar	81
14. Kararı Küçük Kardeşim Verir	89
15. Kadın Kahraman	91
16. «Kulakların Radar Gibi Çalışır»	95
17. Kadınlar Olmaksızın Devrimin Geleceği Yoktur	105
18. Bitirirken	107
19. Filistin Tarihi : Bir Kronoloji	109
20. Nerede Ne Kadar Filistinli Yaşiyor?	117

Kitabın yazarlarından James
Downing İsveç asıllıdır.
Downing 1968'e kadar 12 yıl
Beyrut'ta yaşadı; İsveç'te
Filistinli grupların
sekreterliğini yaptı.

Serbest gazeteci Ingela Bendt
1978'den bu yana İsrail ve
Lübnan'da çalışmaktadır.

İSRAİL'in LÜBNAN SAVAŞI: «Topçu Ateşiyle Serçe Avı»

Cuma günü, Reşidiye herşeyin normal olduğu bir kamptı. Pazartesi ise bir moloz yığanına dönmüştü.

İsveçli genç hemşire, İsrail'in Lübnan'ı işgale başladığı 1982 Haziranının ilk haftasonu olanları hatırlamamak için gözlerini kapatıp başını öne eğiyor. O günden beri Güney Lübnan'da sahil şehri Sur'a bir buçuk mil uzaklıktaki Reşidiye Filistin Mülteci Kampı'nın Kızılayına ait kliniğinde çalışıyor.

Bu kitabın büyük bir kısmı, artık var olmayan bir kamp, Reşidiye hakkındadır. Reşidiye İsrail işgalinin ilk kurbanıydı. Kamp, hemen hiç durmayan topçu ateşi, helikopter saldırıları ve yoğun hava bombardımanına uğradığı zaman, bu kitapta tanıyacağınız kadınlar da dahil 9000 insan iki gün boyunca yeraltı sığınaklarına tıkilıp kalmışlardı.

Şiddetli bir direnişten sonra sayıca çok az ve silahsız kalan kamp milisi, sonunda kamptan ayrıldı. Üçüncü günün sabahı halk sığınaklardan çıktı.

Ellerinde beyaz bayraklarla saldırıyı durdurmak için, bir gece önce kampa girip okul binasına yerleşen İsrail birliklerine doğru yöneldiler.

Yaşları 14 ile 70 arasındaki bütün erkekler ailelerinden ayrıldı. Gözleri kapatılıp elleri arkadan bağlanarak daha güneydeki ve İsrail'deki özel askeri kamplara gönderildiler. Kadın ve çocuklar ise sahilde zeytin bahçelerinde biraraya toplanarak çaresizlik içinde evlerinden geriye

kalanları İsraililerin sistemli bir biçimde yıkışını seyretmeye zorlandılar.

Reşidiye sadece başlangıçtı. Daha kamp moloz yığınının dönüşürken İsrail savaş makinası çoktan kuzeye yönelmişti. Yaşananlar, her yerde aynıydı.

İsrail'in yoğun kara, deniz ve hava saldırıları nedeniyle Sur ve Sayda sahil şehirlerinde yer yerinden oynuyordu. İşgalciler sonunda Sur'a girdiklerinde şehirdeki binaların ancak yarısından azı sağlam kalabilmişti ve halkın tümü kaçmıştı. Sayda'da üç gün süren yoğun bombardıman sırasında 1500 kişi ölmüş 3000 kişi yaralanmıştı.

Güney Lübnan'daki mülteci kamplarının çoğu sonsuza dek haritadan silindi. En büyükleri Sayda yakınlarındaki Ayn el - Helve acımasızca yok edildi. Orada katledilenlerin kesin rakamını kimse bilmiyor, ama görgü tanıkları, birçok kez isabet alan bir sığınaktan 500 kadın ve çocuk cesedinin çıkartıldığını bildiriyor. Sur bölgesine yapılan ilk saldırılarda olduğu gibi, Amerikan yapısı msket bombaları atılmış kampa.

Yaralıların sayısı ise dehşet vericiydi. Ayn el - Helve hastanesinde yardımcı personeli eksik olan ve işi başından aşkın doktorlar hastalarına anestezi bile yapamadan, cerrahe müdahalede bulunmak zorunda kaldılar. Bu arada İsrail birlikleri birkaç adım ilerde karargâh kurmakla meşguldü.

Korkunç yıkım her yerde ayırım gözetmeden sürüyordu. Pek çok Lübnan köyü de ilerleyen İsrail topçu birlikleri ve tankları ile tahrip edildi.

Tarafsız gözlemciler şaşkınlık içindeydiler. Bitkin düşmüş bir BM görevlisinin işgalin üçüncü haftasında belirttiği gibi İsrail saldırısı «topçu ateşiyle serçe avına» benziyordu.

Biz bu satırları yazarken*, Batı Beyrut'ta iki haftayı aşkın bir süredir kuşatma hali yaşıyor, güneyde kalan Filistin mülteci kampları başta olmak üzere şehrin büyük bir bölümü yoğun biçimde bombalanıyor. İsrail birlikleri şehrin su ve elektriğini de kesmişler. Ayrıca kimsenin çıkmasına izin vermeyerek sanki mühürleyip kapat-

* Temmuz 1982 (Ç.N.)

mişlar şehri. Son İsrail saldırısının sürekli tehdidi altında kalan 600.000 civarındaki sivil nüfus çaresizce bekleyip, Lübnan Hükümeti, FKÖ, İsrail ve Birleşik Devletler arasındaki görüşmelerin bu kan selini durdurması için dua ediyorlar.

Öte yandan bütün Güney Lübnan, büyük bir mülteci kampına dönüşmüştü. 500.000 insan evsiz kalmış, 10.000 kişi ölmüş ve onbinlercesi yaralanmıştı. Kaçacak bir yeri olmayan sivil halk ağaçların altına, sahillere ve bombalanıp terkedilmiş yıkıntıların arasına sığınyordu.

Önceleri İsraililerin geri çevirdiği Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Kızıl Haç tarafından gönderilen yardım malzemesi ile personelin en sonunda bölgeye girmesine izin veriliyordu. Raporlar dehşet vericiydi. UNRWA (Birleşmiş Milletler Yardım Örgütü) başkanı Olof Rydbeck «Şu anda 32 yıl önce Lübnan'da başladığımız yere geri dönüyoruz» diyerek özetliyordu felaketi.

İlerleyen İsrail Ordusu Filistinlilerin sırtlarına beyaz çarpı işaretleri koyarak onları Lübnanlılardan ayırıyordu. 14 yaşından büyük en az 6000 Filistinli erkek alelacele oluşturulan soruşturma kamplarına tıkmışlardı. Mahkûmların çoğu çivili sopalar ve plastik kamçılarla dövülüyordu. Daha az şansı olanlar ise kaçarken öldürülüyordu.

Güney Lübnan'a girebilmeyi başaran gazeteciler, Filistinli mülteci çocukların şimdi oralarda yeni bir oyun oynadıklarını anlatıyorlar. Batıda bu oyun «Körebe» olarak bilinir. Filistinli çocuklar başka bir ad bulmuşlar: «Hayatta kalma». Reşidiye kampının yıkıntıları önünde duran bir gazeteci, anne babaları enkaz arasında yitirdikleri eşyaları ararken sahilde oyun oynayan çocukları anlatıyor. Gazeteci, çocukları izlerken, geleneksel giysileri içinde yaşlı bir Filistinli kendisine yaklaşıyor. Eliyle çocukları gösterip başını salayarak «İşte bizim yeni önderlerimiz» diyor.

GİRİŞ

Bu kitabın ağırlığı Filistin mülteci kamplarındaki kadınlarda olacak. Birçoğu 1948'deki (Kitabın sonundaki kronolojiye bakınız) büyük göçü yaşamış, diğerleri sürgünde doğmuş. Erkekler gibi onlar da yuvalarına dönmeye çalışıyorlar. Kadınları yazmayı seçtik, çünkü onlar hakkında pek az şey yazıldı şimdiye kadar.

Lübnan'da veri toplayarak beş ay geçirdik. Bu zamanın büyük kısmı, pek çok kadınla konuştuğumuz Filistin mülteci kamplarında geçti. Ancak çoğunluğunun arzusuna uyarak, büyük bir kısmının gerçek isimlerini kullanmadık.

Geçmişte ve şimdi bize evlerini açan, yemek ve yatak veren, ayrıca insanoğlunun çekebileceği acının derinliğini ve gösterebileceği inanılmaz direnci kavramamızı sağlayan insanlara teşekkür etmek istiyoruz. Kendilerine ait bir yurt için yaptıkları mücadeleye saygı duyuyor ve destekliyoruz.

Ingela Bendt, James Downing

1.

«Yalnız Kadınlar mı? Ya Diğerleri?»

Şam'dan gelirken, dağların zirvesine ulaşp, Lübnan sahillerine doğru inmeye başladıktan az sonra, Akdeniz'e uzanan kara parçasında büyük bir kesme şeker gibi Beyrut görünür. Ne yazık ki bugün Beyrut'u göremiyoruz. Ortada sadece gri bir sis ve yoğun bir trafik ile dağ yamaçlarındaki köyler çevresinde döne döne dolanan bir araç kuyruğu var. Beyrut'a yaklaştıkça, trafik Suriyeli askeri araçlar tarafından daha sık durduruluyor. Bu arada, balkonlarda ve yollarda kum torbalarının ardına mevzilenmiş Suriyeli askerler görüyoruz. Beyrut'a inen vadi ışıltılı koyu bir bulutla kaplı.

İsveç'te başladığımız ve iki hafta süren yolculuk sonunda nihayet hedefimizdeyiz. Derken aniden biraz üstümüzde bir patlama oluyor. Bir an donup kalıyoruz, hemen ardından bir patlama, arkasından bir tane daha. Sonra cehennemnin ortasına giriyoruz. Kuzeyde ise dağ köyleri yanıyor. Önce ışıltılı bir bulut olduğunu sandığımız şeyin yanan ağaç ve binaların dumanı olduğunu anlıyoruz. Karşıda Beyrut limanından nükleer bir bombanınkini andıran olağanüstü büyük bir bulut yükseliyor. Bu yapışkan, ağır ve yoğun bulut göğün yarısını kaplarken, güneş ışığı bulutun kenarlarını kızıla boyuyor.

Doğu Beyrut ve kuzeydeki dağlar yanıyor. Bombalar, top ateşi, makineli tüfek ateşi gök gürlemesi gibi havayı doldurarak yayılıyor. Gürültü sağır edici.

Yol kenarlarına toplanmış insanlar aşağıdaki duman bulutlarını seyrediyor. Suriye topçusu Beyrut limanındaki

yakıt depolarından birini havaya uçurmuş ve binlerce varil yakıt alevler içinde.

Şu anda 1978 Ekiminde savaş Beyrut'un doğusunu elinde tutan Suriyelilerle sağcı Lübnan güçleri arasında sürüyor. Ve biz de Lübnan'da iç savaşın 1975'de başlamasından bu yana Beyrut'un gördüğü en korkunç çatışmanın dosdoğru içine girmişiz.

Bu iç savaşta 4 milyon Lübnanlının 60.000'den fazlası yaşamını yitirdi.

Batı basını bu savaşı genellikle ülkedeki Hristiyanlarla Müslümanlar arasındaki bir din savaşı gibi gösterir. Fakat Lübnan savaşının dinle hiçbir ilişkisi yoktur. Çok basitleştirilmiş sözcüklerle bu savaş zengin - yoksul, İsraililerin sağda Filistinlilerin solda olduğu bir sağ - sol savaşıdır. 1976 yılında 30.000 Suriye askeri çatışmayı durdurmak amacıyla sağcılarının yanında yer aldı. Ancak sağcılar İsrail'le işbirliğini sürdürünce, Suriyeliler silahlarını bu kez onlara çevirdi.

Beyrut'un üstündeki dağlarda, Suk el - Garb köyünde duruyoruz. Burada, FKÖ (Filistin Kurtuluş Örgütü)'nün, savaş sırasında anababasından birini ya da ikisini de yitiren Filistinli ve Lübnanlı 450 öksüz şehit çocuğu için açtığı yatılı okul var. Okul müdürü, patlamalar nedeniyle pencereler sallanırken, kollarım çaresizlik ifade eden bir hareketle iki yana açıp, «Lübnan'a hoş geldiniz. (Ehlen ve sehlen!) diyor.

«Bu kez biz Filistinlilerin savaşla hiçbir ilişkimiz yok ama serseri bombalar Beyrut'taki mülteci kamplarımızın üstüne düşmeye devam edecek. Burada, okulda da buna hazırlandık. Birkaç mil uzaklıktaki bir başka okul bu günün ilk saatlerinde saldırıya uğradı. Buraya gelmek için kesinlikle doğru bir zaman seçmemişsiniz». Bunu ciddi, kaygılı bir biçimde söylüyor.

Titreyen bir mum ışığının yarı karanlığında oturuyoruz. Elektrikler kesik. Beyrut ve dağlar karanlığa gömülü. Aşağıda Doğu Beyrut'un ateş çağılayanlarını, karşılıklı gidip gelen kıvılcım selini seyrediyoruz. Bir roket ateşi şehrin büyük bir bölümünü aydınlattıktan sonra ağır ağır kayboluyor. Bir an sonra sağcılar —belki de Suriyeliler—

ilerliyor. Bütün bir gece ve onu izleyen dört gün boyunca bu böyle sürüp gidiyor.

Bir terasta durup aşağıda süren bir savaşı seyretmek, evlerin yıkılıp, insanların vurulup öldürüldüğünü bildiğimiz bir gösteriye bakmak gerçek dışıymış gibi geliyor. Merak ediyoruz, acaba buna alışacak mıyız?

Lübnan'a özellikle Filistinli kadınların özgürlük mücadelesi ve savaş deneyimleri hakkında bir şeyler öğrenmek için geldiğimizi okul müdürüne açıklıyoruz. Ancak rahatsız olmuş bir tavırla sözümüzü kesiyor. «Yalnız kadınlar mı? Neden? Ya diğerleri? Herhalde sorunumuzla bir bütün olarak ilgileneceksiniz, öyle değil mi?»

Okul müdürünün tepkisi hem erkeklerden hem de kadınlardan gördüğümüz benzer tepkilerin yalnızca ilkiydi. Niçin kadına özel bir anlam verildiği soruluyordu ve anlamlı tebessümlerle karşılaşıyorduk. «Batıda, kadınların içinde bulunduğu koşulları araştırmak sizler için lüks, biz burada yaşam için savaşıyoruz» diyorlardı. Filistin Kadınlar Derneği'nin bütün kadınları ise şaşırtıcı bir içtenlikte tepki gösteriyordu. «Gerçekten, bunun da tam zamanı. En büyük özveride bulunan biz olduğumuz halde, güçlü gelenekler, kadınları hep geride tutuyor. En çok veren, en çok acı çeken hep biz olmuşuzdur. Toplumsal sorumluluğun üçte ikisini kadın taşıırken, kalanını erkek üstleniyor». Tanıştığımız bir Filistinli harfi harfine bunları söylüyordu. Birkaç gün sonra, Suk el - Garb'daki FKÖ okulundan ayrılarak, savaşın henüz ulaşamadığı Batı Beyrut'a doğru ilerliyoruz. Şehrin tam ortasında barikatlardan örülmüş bir sınır hattı var. Sağcıların çoğunlukta olduğu doğuda savaş sürerken, solun ve Filistinlilerin yuvası batıda insanlar normal yaşamlarını sürdürmeye çalışıyorlar.

İç savaş öncesinde Beyrut Ortadoğu'nun Monako'su ya da Lihtenştayn'ı idi. Arap petrol şeyhlerinin Batılı çokuluslu şirket temsilcilerini muhteşem bankalarda ve gece kulüplerinde ağırladıkları, plajların, çarşıların ve yanıp sönen neon ışıklarının turistleri çektiği yerd. Ancak o zamandan bu yana Beyrut, Filistinli mültecilerin, Lübnanlı yoksulların ve Suriyeli «misafir işçilerin» gökdelenlerin gölgesinde oluşturdukları mülteci kampları ve büyüyen bir gecekondu kuşağı ile çevriliydi.

Bu insanların giderek büyüyen mutsuzluğu, 1975'den sonra 19 ay süren sokak çatışmalarına dönüşünce, Beyrut, yaralarını bile kapatamayacak hasta bir kedi gibi kendi haline bırakıldı.

Batı Beyrut yolunda, Suriye yol kontrol noktalarını geçiyor ve deniz kenarından şehre giden yol boyunca dümdüz ilerliyoruz. Sonra, savaş nedeniyle kapatılan havaalanının yanından geçiyoruz. İsrail saldırıları nedeniyle Güney Lübnan'dan göçmek zorunda kalan Filistinli ve Lübnanlı mültecilerin yaşadığı bir gecekondu bölgesi olan Uzai'ye giriyoruz. Bir zamanlar Lübnanlı zenginlerin ve güneşe aşık batılı turistlerin doldurduğu ve şimdi harap olmuş plajları geride bırakıyoruz. Bugün buralar, iç savaş sırasında sağcı kuvvetler tarafından yok edilen gecekondu bölgesi, Karantina'nın mültecileri ile dolmuş. Mermilerin delik deşik ettiği bombalanmış ev kalıntıları, şehrin bu bölümünde ilk çatışmaların izlerini canlı tutuyor. Fakat hâlâ savaştan hiç etkilenmemiş, yeni inşa edilmiş apartmanlara da rastlanabiliyor.

FKÖ'nün pek çok bürosunun bulunduğu Fakhani bölgesine çıkış kapısı olan Kola'ya ulaşıyoruz. Yolumuzu, neredeyse durmuş kadar yavaş hareket eden, çarpık, harap arabaların gürültülü cehennemine çeviriyoruz. İnsanlar ellerinde kutular ve eşyalarla, sıkışmış arabalar arasında ilerlemeye çalışıyorlar. Egzoz dumanı son derece bunaltıcı; gürültü Doğu Beyrut'ta süren savaşın yoğun bombardımanını bile bastırıyor.

Arap Üniversitesi'ne giden yolu ağır ağır çıkıyoruz. Kafeleri, elbise mağazalarını, büfeleri, kitapçıları geçiyoruz. Hoparlörlerden Lübnan'ın en ünlü şarkıcısı Feyruz'un şarkıları duyulurken ızgara et kokusu iştah açıyor.

Pek çok evin giriş kapısında, omuzlarından sallanan makineli tüfekleri ile üniformalı Filistinli askerler duruyor.

Batı Beyrut'un bu bölümü sürgündeki Filistin hükümet merkezi, FKÖ'nün beyni olarak adlandırılıyor. Burada birbirinden farklı Filistin bürolarının resmi Filistinli temsilcilerini bulabiliyorsunuz. Örneğin, İnfomasyon Bürosu, Dış İlişkiler Bürosu, Planlama Merkezi, sendikalar, askeri karargâh, Kültür Bürosu ve Kadınlar Derneği. Çeşitli Fi-

listin gazeteleri de bu bölgede basılıyor. FKÖ içindeki komando gruplarının büroları da burada. En önemlisi El Fetih. Ayrıca iki Marksist grup (Filistin Kurtuluşu İçin Halk Cephesi) FKHC ve (Filistin'in Kurtuluşu için Demokratik Cephe) FKDC ile bunlar dışında kalan SAIKA (Suriye tarafından destekleniyor) ve AKC (Irak tarafından desteklenen Arap Kurtuluş Cephesi) ile başka bazı ufak grupların büroları.

FKÖ'nün büroları ve komando grupları, sıradan apartman dairelerine yerleşmiş.

Merdivenlerde ve kafelerde ev sahipleri, öğrenciler ve Filistinli görevliler birbirlerine karışıyor. Dünyanın dört bir yanından gelen casuslar kalabalıkların arasında saklanıyor. 1978 yazında burada 8 katlı bir apartman 250 kg dinamitle havaya uçuruldu. Binada pek çok Filistinli görevli oturuyordu. Bina çöktüğünde 150 kişi öldü. Bu olaydan kimin sorumlu olduğunu kimse kesin olarak bilmiyor, ancak Filistinlilere göre saldırı, bir İsrail eyleminin izlerini taşıyor.

Burası yoğun ve karışık bir bölge. Filistinli temsilcilerle görüşmeyi bekleyen, araştırma ya da görüşme yapmak için bölgeye gelen ya da bir mülteci kampına girebilmek için izin almaya çalışan yabancı gazetecilerle karşılaştık.

Bir gün Arap Üniversitesi'nin karşısında Kadınlar Birliğine ait bir lokantada Um Leyla ile otururken (Kadınlar Derneğinin Lübnan liderlerinden biri olup, aynı zamanda Lübnan'daki 12 mülteci kampının kreşlerinden sorumlu) birkaç dakika sonra geri dönmek üzere yandaki bir odaya çağırıldı.

«Bir Japon televizyon ekibi gelmiş. Filistinliler hakkındaki bir dizi hazırlıyorlarmış, bu programlardan biri de Filistinli kadınlar hakkında olacakmış. Askeri eğitim yapan kadınları çekip bir de okul ziyaret etmek istiyorlar. Bütün bunlar makul tamam, ama istedikleri başka bir şey daha var». Çayından içip, sabırsızlıkla devam ediyor. «Çok güzel sesi olan güzel bir Filistinli kız bulmamı istediler, yeşil bir çayırda arka planda Akdeniz, bir senfoni orkestrası eşliğinde gitar çalıp devrimci şarkılar söylerken filme çekmek istiyorlarmış. Şarkı söyleyebilen kızlarımız olduğunu ama bunların gelenegimize uyarak tablas (davul) çaldıklarını söyledim, dinletemedim, sonra gitar çaldığını bildi-

gim tek kadını anlattım onlara: Çok güzel bir kadın ama bir gözüne şarapnel parçası çarpmış ve sağ kolunda oldukça kötü bir yara var, dedim. Fakat hayır, herşeyiyle mükemmel, kusursuz bir güzel istiyorlarmış. Neden? N'apabilirim ki?»

Um Leyla, duvarda asılı duran geleneksel giysiler içindeki yaşlı Filistinli kadının resmine gözlerini dikeyor. Kadının, kırışık yüzünde güçlü ama acı dolu bir ifade var. «Anlamıyorlar. Yabancılar geldiğinde sık sık olur bu. Olayları bize değil, kendilerine göre vermek isterler. Böyle saçma istekler karşısında neyi nasıl açıklayabiliriz».

Duvara boyalı stüze makinalı tüfek Beyrut'ta sık rastlanan bir görüntü. Dipçiğinde latin, namlusunda arap harfleriyle «Fetih» yazılı. Fetih en önemli komando grubu ve FKÖ'nün silahlı gücünün %75'ini oluşturuyor. Filistin'in kurtuluşunu ve demokratik bir devletin kuruluşunu amaçlayan geniş tabanlı bir ulusal hareket.

2. «Filistinli Bir Kadın Olmak»

Maj Sayyegh, hakkında çok şey duyduğumuz bir kadın, bir şair. Filistin Kadınlar Genel Birliği'nin dönem başkanı. Filistin kurtuluş hareketine ve onun kadınlarına destek sağlamak için sürekli Üçüncü Dünya, Avrupa ve Amerika'ya gidip gelen resmi bir FKÖ temsilcisi. Birçoğu, onun, kadınların sorunları hakkındaki bilgisinden, keskin zekâsından ve sağlam inancından övgüyle sözederken, bazıları «burjuva bir kadın» diyor. Filistinli erkek arkadaşlarımızdan biri ise aşağılayıcı bir gülüşle, Maj'ın sırtındaki pahalı kürkle kamplardaki yoksul kadınlara nutuk attığını söylüyor.

Maj'la ilk kez Kadınlar Deneği'nin sade döşenmiş bürosunda buluştuk. Gri duvarları, siyah PVC kaplı koltukları, üstündeki yırtık sehpa örtülerinde kahve fincanları ve kâğıtlar duran kahverengi sehpalarıyla daha önce gördüğümüz pek çok FKÖ bürosuna benziyordu. Bu ilk buluşmada soğuk, dikkatli ve eleştirel tavrını hemen farkettik. Ama diğer kadın eylemciler gibi o da çok yardımcı oldu. Filistin mülteci sorununa ilişkin kısa bir analiz yaptı ve siyasete girmek isteyen kadınların karşılaştığı sorunları anlattı. Fakat vakti yoktu, bu nedenle yeniden görüşmek üzere ayrıldık.

İkinci kez buluştuğumuzda, örneğin uluslararası konferanslarda İsrailli kadınlarla karşılaştığında yaşadığı duyguları, tepkileri sorunca, soğuk resmi maskesini bir yana bıraktı. Bir an duraksadıktan sonra konuşmaya başladı.

«Hissediyorum, istiyorum ki... nasıl anlatsam... halkı-

ma bakış açılarını, bana nasıl yaklaştıklarını... Bu kadınların, bu «güzel» İsraili kadınlar delegasyonunun ne baskıcı bir toplumun temsilcisi olduğunu göstermek istiyorum. Herkes İsrail kadını askerlik yaptığı için onun ilerici olduğunu sanıyor, çünkü sokaklarda üniforma ile dolaşıp, kısa etekler giyiyorlar. Oysa asla savaşa katılmıyorlar. İsrail kadını ilerici değildir, rejimi tarafından baskı altında tutulur, çünkü kendisi baskıcıdır. İsrail kadını ülkemizin elimizden alınmasına yardım etmiştir.

Geçen yıl BM'de bir toplantıya gittim. Önce konuşmayı düşünmüyordum, ama İsrail heyetini görünce fikrimi değiştirdim. İnsancıl bir bakış açısıyla konuştum, kadınların ve çocukların baskıyı nasıl yaşadıklarını anlattım. Siyasi kavramlarla konuşmadım. Bu onlara yetti ve salonu terk ettiler.»

Yüzündeki ifade yumuşuyor, İngilizceye çevrilirken Arap dilindeki güçlü coşkulu anlam kaybolmasın diye, konuşmadan önce her sözcüğü tartıyor, en iyi ifade edebilecek olanları seçiyor. Kısa bir sessizlikten sonra devam ediyor:

«Filistinli bir kadın olmanın daima çok özel bir anlamı olmuştur benim için. Bilir misiniz, bazen saydam bir varlık gibi hissederim kendimi... bütün dünyayı içime alabilirim. Dünyanın tüm dertlerini, acılarını. Bu bana her gün, her saniye gözlerimin önünde olan her şeyin bilincini kazandırır. Diğer insanların sorunlarına ve aşağılanmalarına karşı duyarlıyım. Kendi insanları için hissettiklerimi, onlar..., dünyanın tüm ezilen insanları için de hissederim. Diğer Filistinlilerin de aynı şeyi düşündüğünden, diğer insanların sorunlarıyla daha fazla uğraştıklarından eminim. Burada insanlar çok bilinçlidirler ve bu, yaşamlarının her anında yapmaları gereken bir şeyler olduğuna inanmaları anlamına gelir.»

Maj'in omuzları düşüp büzüldüğünde, çok narin hasas görünüyor. Kollarıyla omuzlarını tuttuğunda sanki kendini dünyanın kötülüklerinden korumaya çalışıyormuş gibi duruyor.

«Başlangıçta, Gazze bölgesinde yaşıyordum. 1948 yılında İsrail Devleti'nin ilan edilmesinden sonra bütün mülteciler gemilerle Kuzey Filistin'den geldiler. Böylece kendi

insanlarımın arasmda... Filistin'de yaşamaya başladım. Ama Kahire Üniversitesi'nde iken bazı Mısırlıların Filistinli olduğumuz için açıkça bizi aşağıladıklarını fark ettim. Hiçbir şey bilmiyorlardı. Hayatımda ilk kez kendimi yabancı gibi duyumsadım. Arkadaşım olan kadınlara uyum sağlayamıyordum. Onlar sinemaya giderken ben toplantılara katılıyordum. Kendimi birşeyler yapmak zorunda hissediyordum. Ve acı çekiyordum!»

Maj pencereden dışarı bakıyor ve caddenin gürültüsünü kesmek için kapatıyor.

«Hep acı çektim... ikinci sınıf bir insan olmanın acısını. Ama hissettiklerimi diğer insanlara anlatmak gibi bir görevim ve ulaşmak istediğim bir hedefim var. Şiir yazıyorum, gerçek Filistin hakkında yazıyorum ve bunun üstüne bir insan olarak kendi yaşadığım duygularımı koyuyorum. Bütün insanların kendini bulabileceği... ev, çocukluk, yakın çevre... gibi şeyler hakkında yazıyorum. Bir de geleceğe ilişkin beklentilerimi, özgür Filistin için taşıdığım umudu yazıyorum.»

İyice gömüldüğü koltuğundan doğrulurken tutukluğu da kayboluyor.

«Filistin'in, herkesin işinin olduğu, herkesin paylaştığı ve kendisine ait olduğuna inandığı; herkesin Müslüman, Yahudi ya da Hristiyan olmasına bakılmaksızın tam bir eşitlik ve barış içinde yaşayabildiği —ki ben bir Hristiyanım— bir yer olmasını istiyorum. Sosyalist bir Filistin. Yanlışlarımızın yazılması gerektiğine inancım çok güçlü. Şiirim iyimsiz ama melankolik de. Bazen... derin bir üzüntü içine girdiğimde, herşeyi, tek tek sokaktaki çakıl taşlarını hissedebildiğimde, çok uzaklarda bilinmeyen şeyleri sezip duyabildiğimde... işte o zaman yazıyorum... Bu çok zor. Yazarken çok acı çekiyorum, tepeden tırnağa yaralanmış hissediyorum... Kanıyorum, hiçbir zaman dopdolu bir mutluluk yaşayamıyorum, neşe kısa bir süre için ortaya çıkabiliyor ama hemen yitiyor.»

Oda sessiz, son derece sessiz. Hava nerdeyse durmuş. Pencereilerin gerisinde Beyrut, binlerce sesin oluşturduğu ve hiç durmadan değişen bir fon gibi uğulduyor. «Duygularınız güce dönüşüyor» diyerek devam ediyor. «Onlar sizden daha güçlü. Onları ben yaratmıyorum; dünyanın, insanla-

rın bütün dertleri dışardan gelip içime işliyor. İnsanların acı çekmeyi engelleyebileceğini sanmıyorum.»

Sofada önümüzde oturan Maj Sayyegh ne bize verdiği ilk izlenime uyuyor, ne de batıdayken devrimci sloganları, bombaları ve makinalı tüfekleriyle terör saçan, yıkan, gerilla üniformalı fanatik militanlar ya da sefil, iğrenç, duygusuz mülteciler olarak düşündüğümüz Filistinlilerden birine benziyor.

Kadınlar Derneği'nin bürosundan ayrılırken yeniden görüşmeye karar vermiştik ama bunu bir daha hiç gerçekleştiremedik. Her zaman oluyor bu tür şeyler burda. «Devrim» ya da Filistinlilerin dediği gibi, «kurtuluş mücadelesi» için çalışan biriyle çok ileriki bir tarih için randevulaşmak olanaksız. Toplantılar, yolculuklar hatta savaşın kendisi düzenli bir program çabalarını boşa çıkartabiliyor.

Taksi bulmaya çalışırken, iki askeri jip arasında gelen mavi bir araba FKÖ Dış İlişkiler Bürosu'nun önünde duruyor. Kır saçlı bir adam iniyor arabadan, arkasında silahlı bir koruma ile binaya girip gözden kayboluyor. «George Habbaş» diyor Maj. «FHKC'nin lideri. Bu arada herkesin bu bölgeye küçük cumhuriyet dediğini biliyor muydunuz?» İç çekiyor, «Eskiden böyle birçok küçük cumhuriyetimiz vardı.»

Binlerce ve binlerce Filistinlinin öldürülerek bütün Filistin hareketinin açıkça ezildiği Kara Eylöl'e, 1971'e kadar Ürdün'de bulunan FKÖ karargâhını kastediyor. (Kronolojiye bakınız) O sıralar Lübnan, Ortadoğu'da Filistinlilerin siyasi mücadelelerini açıkça yürütme hakkının olduğu tek ülke idi.

«Filistinlilerin Lübnan'daki yaşamları, onların sürgündeki tarihleridir aynı zamanda. Filistinli eylemciler burada himaye görmüşlerdi. Bizler de, onların direnişi nedeniyle İsrail'de hapse atılmış olan biz kadınlar da onların yanına geldik. Lübnan'da yaşayan Filistinlilerin üçte birinden fazlası mülteci kamplarındadır. Bunlar eski Filistinli küçük toprak sahipleri ya da köylülerdir. Filistinli orta ve yukarı sınıflar şehirlerde yaşar ve kurtuluş mücadelesi ile cılız bir ilişki içindedirler. Genellikle katılımlarındaki zayıflık nedeniyle suçluluk kompleksi taşırlar. Yine de siyasi olarak

iyi eğitim görmüş, bilgisini devrime sunmayı seçmiş pek çok kadın bu sınıflardan çıkar.»

1960 sonlarında silahlı eylemlerin artması ve 1964'de FKÖ'nün kurulmasıyla birlikte orta sınıfların, köylülere yakınlaştığı sık sık söylenir. Aktif bir rol almamış olsalar da, mali olarak kurtuluş hareketini destekleyen zengin Filistinliler vardır. Kurtuluş hareketinin niteliği ulusaldır ve FKÖ'nün amacı zengin Filistinlilerin çıkarlarına da uyan özgür, demokratik bir Filistin'dir. Çünkü özgür Filistin onlar için de kendi ülkelerinde iş yapabilme olanağı demektir.

Fakat devrimin omurgası Filistin mülteci kamplarında yaşayan insanlardır. İsrail saldırganlığının kurbanları, uğruna savaştıkları özgürlük için yaşamlarını veren, çocuklarını dağlara gerillalara katılmaya yollayan insanlardır. FKÖ yöneticileri de, bu nedenle, mücadelenin diri olduğu ve insanların onu sürdürme gücünü bulduğu bu kamplara, gerillaların yanına gitmeyi tercih ediyorlar daima.

Hemen hemen bütün mülteci kamplarına gittik. Beyrut'ta Burc el Barajni, Şatila ve Sabra, Kuzey Lübnan'da Tripoli'nin ilerisinde Nahr el - Bared ve Beddavi, Beyrut'un güneyinde Damur, Sayda'nın ötesinde Ayn el - Helve, Miye Miye ve Güney Lübnan'ın Sur bölgesindeki Burc el - Şimali ile El Bas. Ama kamp kadınları ile altı hafta geçirdiğimiz tek yer Sur'un güneyindeki Reşidiye kampı oldu.

Özgürlük! Zafer!

Afişteki mesaj, barış için silahlı mücadeleyi vurguluyor. Bu tür basılı malzemelerde genellikle kadınlar barış için, erkekler ise adalet için savaşıyor.

3.

«Devrimden Sonra Yeniden Doğduk»

Muna'nın da içinde olduğu bir dolmuşla, Güney Lübnan'a doğru yola çıktık. Muna, gür siyah saçlı, gülen gözleri çabucak ciddileşiveren Filistinli bir kadın. 23 yaşında ve İsrail sınırına 20 km uzaklıkta bulunan Lübnan'ın Sur limanı çevresindeki Filistin Kadınları Birliği'nin bölge sorumlusu. Sur bölgesinde üç ayrı kampta 40 000 Filistinli mülteci yaşıyor. Reşidiye Muna'nın yaşadığı kamp.

Akdeniz boyunca uzanan ana yolu izliyoruz. Trafik çok yoğun ve gürültülü. Şoförümüz, ölmek onu hiç ilgilendirmiyormuş gibi diğer araçların karşısına çıkıveriyor. Yolun sağında solunda bombalanmış, yanmış evler, çarpışmış arabalar var. İç savaş, insanlar gibi binalarda da derin, silinmez izler bırakmış. Simsiyah bir benzin istasyonunun yıkıntıları arasında bir adam viski ve sigara satıyor. Sigara kartonlarını özenle yerleştirerek bir piramit yapmış ve viski şişelerini parlatana kadar temizlemiş.

Beyrut'tan güneye yarım saatlik bir yolculuktan sonra, dağ yamacına kurulu harap bir kasaba, Damur'dan geçiyoruz. Bombalanmış, terkedilmiş, penceresiz evler gözümüze çarpıyor. Bazı pencereler geçici olarak, rüzgârda titreşip duran naylonla kaplanmış. Balkonlarda çamaşırlar asılı ve duvarlar Arapça yazılarla kaplı: «Kahrolsun emperyalizm», «Filistin, senin halkın geliyor», «Zafere kadar devrim». Her yerde şehit kahramanların ya da ellerindeki minalı tüfekleri havaya kaldırmış insan topluluklarının posterlerini görüyoruz.

«Bazı Filistinliler bu çöküntüler arasında yaşamını sürdürüyor» diyor Muna. «Damur'a dullar kasabası deriz, çün-

kü yetişkin nüfusunun %70'i duldur. Kocaları Doğu Beyrut'taki inülteci kampı Tel Zaatar'daki çarpışmada öldü. Sağcılar 1976'da Tel Zaatar'ı yerle bir etti. Kurtulan Filistinliler buraya Damur'a getirildi. İç savaşın başlarında Filistinli ve Lübnanlı solcular kasabayı sağcılardan alana kadar kasaba boşaltılmıştı».

Muna, arabanın açık penceresinden, sokaklarda yığınlar arasında dolaşan insanlara bakıyor. «Damur'dan geçmek hep dayanılmaz oluyor, çünkü burası kamp bile değil, çok daha kötüsü.» Sesi boğuklaşıyor. «Kamplarımız son derece düzenliydi ama Damur için bile herhangi bir şey yapacak zamanımız olmadı. Tel Zaatar'da Kadın Birliği pek çok iş yapmıştı, kadınlar etkindi. Bütün kamplarda olduğu gibi, komitelerimiz, dikiş kurslarımız, kreşlerimiz, okuma yazma kurslarımız vardı. Bunları yapmak çok yoğun çabalarla geçen uzun yıllar almıştı. Hepsi yıkıldı, yerle bir edildi. Durumumuz bu. Gerçekleştirmeye başladığımız bütün projeler sürekli olarak yokedilmeyle tehdit ediliyor. Kurduğumuz herhangi bir şeyin kalıcı olacağına asla güvenemiyoruz».

Tavrında yenilgiye uğramışlık değil, sık sık gördüğümüz başka birşey var. «Uğraşmak zorunda olduğumuz sorunları görebilirsiniz. Burada Damur'da herşeye sıfırdan başlamamız gerekiyor. Hep toprağımızdan kopartıyoruz. Damur'un yaşlı kadınları bundan önce beş - altı kez göç etmek zorunda bırakılmışlardı ve bunu bir kez daha yaşamayacaklarını kimse bilemez...»

Denize doğru sağda, tamamen çökmüş bazı evleri göstererek «Bakın» diyor. «İsrail bombaları! Yurdumuzu elimizden aldıkları yetmiyormuş gibi hâlâ peşimizdeler. Otuz bir yıldır... Sadece yuvalarımıza dönmek istediğimiz için. Devletsiz yaşıyoruz. Bu nedenle bütün diğer sorunlar önemi yitiriyor. Bütün insanlar baskı altında yaşadığı için kadımların, kadınların mücadelesinin, yolu daha çok uzun.

«Erkekler bile özgür değil ki. Yapının temeli olmadığı sürece istediğimiz hiçbir şey gerçekleşmeyecektir. Kendimize ait bir ekonomi ya da ülke bile ortada yokken kendi sosyal, ekonomik sorunlarımızı nasıl çözmeye çalışalım? Batıda siz barış içinde yaşıyorsunuz ve sorunlarınızı çözmek için bol bol zamanınız var. Bu bambaşka bir şey.

«Üçüncü Dünyanın kadınları ile birçok ortak yanımız var. Emperyalizm ve sömürgecilikle savaşta aynı saftayız. Ortadoğuda emperyalizm, bütün dünyadaki Yahudilerin tek bir devlet çatısı altında olması gerektiğine inanan Siyonizm ile kendini gösteriyor. Filistin topraklarında, kendi yuvamızda, İsrail. Siyonistler Güney Lübnan'ın da kendilerine ait olduğunu düşünür. Bizler, Filistinli kadınlar, Üçüncü Dünyanın kadınları gibi aynı yoksulluğa, toplumsal ve dinsel baskıya katlanıyoruz. Ama en azından, Filistinliler pek çok farklı ülkeye dağılmışken onlar kendi yurtlarında yaşıyorlar...»

Güneye giderken Sayda'nın hemen çıkışında son Suriye kontrol noktasını geçiyoruz. Her Suriye kontrol noktasında olduğu gibi, arabadaki sohbet kesiliyor, radyo kapatılıyor. Trafik yavaşlayıp araçlar ağır ağır birbirlerinin arkasına yaklaşıyor. Fakat bizim arabamız durduruluyor ve Suriyeli bir asker hepimizin kimliklerini görmek istiyor. Arka sayfasından başlayarak pasaportlarımızı inceliyor. Sıra resimlere geldiğinde başını sallayarak onaylıyor ve eliyle geçmemizi işaret ediyor. Ön koltukta oturan adam küfrü basıyor. Kimse Suriyelileri sevmiyor.

Muna gülümseyerek «Artık Lübnan'ın kurtarılmış bölgesindeyiz» diyor. «Burada Lübnan'daki solcu kanat ve Filistinliler yönetimdedir. Ancak daha Güneyde denetimi Haddad alır. Haddad Siyonistlerle birlikte çalışan, Lübnanlı bir Faşisttir. Durmadan kamplara bombalar yağdırır.»

O anda ne Muna ne de ben 1979 Nisanında Güney Lübnan'daki sağcı güçlerin lideri Binbaşı Saad Haddad'ın, buradaki İsrail sınırını kontrol altında tutan 10 kilometre genişliğinde bir arazide kendi kendine 'bağımsız bir devlet' —Özgür Lübnan— ilan edeceğini bilemezdik. Aynı şekilde İsrail'in sağcı güçlerle birlikte, bütün bir 1979 boyunca Filistin mülteci kamplarına ve Güney Lübnan'daki Lübnan köylerine bomba yağdıracağını da bilemezdik.

«Aklıma gelmişken, kamplara kurtarılmış bölgeler dediğimizi biliyor musunuz?» diye devam ediyor. «FKÖ, devrimle beraber 1968'de bütün kampların denetimini ele geçirdi. Devrimden önce ölüydük, devrimden sonra yeniden doğduk.»

Muna kıpır kıpır konuşmayı sürdürüyor. FKÖ'nün 1964'

de kurulduğunu, Filistinlilerin İsrail'de ilk silahlı eylemi 1965'de gerçekleştirdiğini anlatıyor. «Sonra 1967 Haziran savaşında Arap orduları İsrail tarafından yenilgiye uğratıldı. Filistinliler İsrail'e karşı silahlı eylemlerini sürdürürken Arap rejimleri İsrail ve Amerika'yla 'sonu gelmeyen' görüşmelere başlamıştı.» Muna heyecanla devam ediyor: «Bu tür ilişkilere girmeyen yalnızca bizlerdik. Pek çok Arap için bu nedenle çok popüler olduk. Yalnızca Filistinliler değil, Suriyeliler, Lübnanlılar, Mısırlılar, Iraklılar, evet bütün Arap ülkelerinden insanlar FKÖ'ye katıldı.»

FKÖ'nün nasıl giderek güçlendiğini, eylemlerini nasıl yoğunlaştırdığını ve kampları ele geçirdikten sonra, kampa yaşayanları nasıl silahlandığını anlattı.

«Biz Filistinliler kendimize olan saygımızı kazandık. Kendimizi savunabileceğimizi öğrendik. Ashında bugün kamplardaki her evde bir makinalı tüfek vardır. Kendimizi silahlandırmamış olsak, gerilla eylemlerini başlatmamış olsak neler olurdu? Dünya bizi unutturdu. Eğer böyle yapmamış olsaydık, kimse bizi dünyaya hatırlatmayacaktı, kuşkusuz Siyonistler dışında. Siyonistler, direnmeksizin kamplardan çekilmemizi görmekten mutlu olacaktı.»

«Peki siyonistlerin yurdumuzu elimizden almasına izin veren BM ne yaptı? 1948 yılında, Filistin'den göçten sonra hiç kimse, Arap ülkeleri bile bizimle uğraşmak istemiyordu. Burada Lübnan'da Lübnanlılar bizi kamplara doldurdu. BM de kampları yönetmek üzere Birleşmiş Milletler Yardım Örgütü'nü (UNRWA) kurdu. Çünkü Lübnanlılar bizi kontrol altında tutmaktan memnun olsalar da mali yükümlülük altına girmek istemediler.»

Muna, Lübnanlıların birçok kampı dikenli tellerle çevirdiğini ve Lübnan gizli servisinden memurlar, casuslar yerleştirdiğini söyledi. «Filistinlilerin dolaşım hakkını engellediler, iş piyasasında Filistinlilerin Lübnanlılarla rekabetini önlemek için bizi birkaç yerde kontrol altında tutmayı tercih ettiler. UNRWA Filistinlilere aklıktan öldürmeyecek bir düzeyde yiyecek sağladı.» Muna kendi dedesinin kaçak iş bulabilmek için sık sık kamptan kaçtığını da anlattı. Başkaları da aynı şeyi yapmıştı. «UNRWA, Filistinlilerin yöne-time katılım hakkının bulunmadığı okullar açtı. 1968'deki

Devrimden önce okullarda Filistin hakkında tek bir söz edilemezdi. İşte BM'in tüm katkısı bu oldu.»

Arabanın penceresinden bakıldığında, zaman zaman yüksek selvilerin ardında kalan portakal bahçeleri ve muz plantasyonları hızla geçiyordu. «Kuzey Filistine benziyor» dedi Muna yavaşça, «tıpkı memleketim Galile (El - Celil) gibi. Ben orada hiç yaşamadım, büyükannem ve büyükbabam size orayı anlatabilir. Bizler binlerce yıldan beri çiftçiyiz, binlerce yıldan beri çalışıp Filistin toprağını işledik. Bütün dünyayı, kendileri gelene kadar Filistin'in çöl olduğuna inandıran Siyonistlerdir. Bir zeytin ağacının meyve vermesi için ne kadar zaman gerektiğini biliyor musunuz? 50 yıl.

«Bugün İsraililer 'bizim' zeytinimizi satıp 'bizim' Yafa portakalımızı ihraç ediyor.»

Ön koltuktaki adam söze giriyor: «Evet ama aynı tür portakalı burda Lübnan'da da bulacaksınız. Yafa portakalları İsrail keşfi değildir. Bunlar Arap kökenlidir.» Adam Lübnanlı ama Güney Lübnan'daki pek çok Lübnanlı gibi Filistinlileri destekliyor. İsrailileri bir tehdit, Lübnanlı sağcı güçleri de hain olarak kabul ediyor.

Muna konuşmaya devam ediyor:

«Portakallar, zeytinler ve Filistin'de sahip olduğumuz topraklar bizim sermayemizdi. Siyonistler bunları elimizden aldı. Tek kuruş almadan kaçtık. Kasabalardaki orta sınıf insanların parası vardı. Üst sınıfları söylemeye bile gerek yok. Bizim insan olarak diğerlerinden farkımız yok. Ama diğerleri ev alabilir, kiralayabilir ya da iş kurabilirken, biz küçük toprak sahiplerinin hiçbir şeyi yoktu ve bizler kamplara kapatıldık.»

Muna konuşmayı kesip bir an dalıyor ve bir sigara yakıyor.

«Ama bugün çoğumuz kamplarda kalmak istiyor. Ayrılmak Filistin'den vazgeçmekle aynı şey. Lübnan'la bütünleşmeyeceğiz. Asla. Biz Filistinliyiz. Yuvamıza gitmek istiyoruz. Filistin'e. Ben bunu için savaşıyorum. Her anımı, kamplarda kadınlar arasında çalışarak geçiriyorum. Size bunları anlatıyorum çünkü anlamınızı istiyorum.»

Bir zamanlar İsa'nın ziyaret ettiği kutsal Sur kasabasına varıyoruz. Beyrut'tan buraya 70 km'lik çok bozuk ve

kalabalık bir yolu iki saatte aldık. Bizi üç kilometre daha güneydeki Reşidiye'ye götürecek bir başka dolmuşa biniyoruz.

Sur'dan ayrılırken hava kararmaya başlıyor. Bir UNIFIL (BM'in Lübnan'daki geçici kuvvetleri) karargâh binasını geçiyoruz. Kapıların gerisinde, beyaz BM jipleri ve hafif silahlı araçlar arasında gezinen mavi bereli, Senegalli BM askerlerini görüyoruz. BM 'barışı korumak için' Güney Lübnan'da ama, İsrail kuvvetleri bölgelerinin üstünde uçmayı sürdürüyor ve Haddad BM üslerine ateş açıyor. Sağdaki dar yola dönerken Muna «Bu yol Filistin'e doğru gitmeye devam eder, ama ben daha ileri gitmemeliyim» diyor. «Daha güneyde sağcılar beni vurabilirler.» Reşidiye'ye varıyoruz.

Reşidiye Mülteci Kampı

Reşidiye'ye girerken küçük bir nöbetçi kulübesinin önünde durdurulduk. Makinalı tüfekli, yeşil üniformalı birkaç nöbetçi kuşkuyla yaklaşıyorlar. Muna «Bunlar bizim arkadaşlarımız» diyor. Beyrut'taki FKÖ bürosundan aldığımız ve üstünde FKÖ damgası olan izin kâğıtlarımızı gösteriyoruz. Ardından Muna ve nöbetçiler arasında arapça uzun bir konuşma başlıyor.

Sonunda «ehlen ve sehlen (Hoşgeldiniz)» diyorlar ve yüzleri gülmeye başlıyor. Sakallı bir nöbetçi bizi yeni dalından kopmuş portakallar getirmek üzere bahçeye dalıyor. Onlarla kalıp çay içmemizi öneriyorlar. Gitmemiz gerektiğini ama sonra geleceğimizi söylüyoruz.

Yabancılarla, Batılılarla karşı daima son derece şüpheliler. Bu bir güvenlik sorunu. Daha sonra Muna «Kampta dolaşırken kâğıtlarınızı hep yanınızda taşıym, her yerde kamp milisi vardır ve her an durdurulabilirsiniz» diyor.

Karanlık birdenbire çöküyor. Yol kenarındaki birkaç ufak dükkân çıplak ampullerle aydınlatılmış. Önlerinde insan grupları var. Küçücük evleri, aralarından kıvrıla kıvrıla yamaçtan aşağıya inen daracık yolları ile herhangi bir köye benziyor. Taksi şoförü sürekli olarak yolun ortasındaki büyük çukurlardan kaçmaya çalışıyor. Muna «Bomba çukurları» diye açıklıyor, «her yerde var bunlardan. İsrail bombardımanı hakkında yeterince kanıt göreceksiniz. Fakat epeydir bir sessizlik var, bakalım daha ne kadar sürecek?»

Uzun bir geçmişi olan ve şimdi 'eski kamp' denilen yere yöneliyoruz. Reşidiye 'akıllı adam' anlamına geliyor. Yüz-

yılın başında sıradan bir Lübnan köyü imiş. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere ve Fransa Ortadoğu'nun haritasını yeniden çizerken, Kuzey Suriye'de İskenderun limanı çevresinde küçük bir toprak parçası Türkiye'ye bırakıldı. Buradaki pek çok Suriyeli güneye, Reşidiye'ye kadar göçetti. 30 yıl sonra bu kez Filistinli mülteciler köye geldiler ve Reşidiye'yi bir mülteci kampı yaptılar.

Düzenli biçimde birbirini keserek düzgün kareler oluşturan daracık yollardan yeni kampa doğru çıkarken, boş bir alanı geçip sağda yamaçta duran okulu görüyoruz. Yeni kamp 1960'larda BM'in yardımıyla Filistinliler tarafından kurulmuş.

Arabadan indiğimizde, birkaç sokak ilerde Akdeniz kıyısını döven dalgaları duyabiliyorduk. Muna uzun boylu kır saçlı bir adama doğru ilerliyor. «Bu Reşidiye'deki halk komitesi sekreteri Abu Ahmed.» Halk Komitesi, köy heyeti ile bölge konseyi arasında bir köprü. Farklı gerilla gruplarının 10 temsilcisi ve Filistin köylerindeki muhtarınkine benzer bir işlevi olan bağımsız, saygınlığı yüksek bir köy yaşlısından oluşuyor. Komite kampın idaresinden sorumlu. Düzenli olarak toplanıp, sığınak, okul gibi farklı sorunları tartışıyor, olası iç çatışmaları ve müdahaleleri engelliyor. Komite aynı zamanda kampta işlenen ufak tefek suçlar için de yerel bir mahkeme işlevi görüyor.

Düz yollardan birine sapıyoruz. Hava artık iyice kardı ve sokaklarda hiçbir ışıklandırma yok. Evlerin ufak pencerelelerinden de yolumuzu görmemize yetecek kadar ışık gelmiyor. Tökezlendiğimiz bir sırada Muna «Evet karanlık» diyor. «Karanlığa sığınıp bir gece baskını yapmayı kararlaştırdıklarında İsrail uçaklarının ya da hücumbotlarının işini kolaylaştırmak istemiyoruz.»

Demir bir kapıyı gıcırtyla açıp geniş bir avluya giriyoruz ve küçük bir odanın kapısına yöneliyoruz. Burada Muna'nın ailesi ile karşılaşıyoruz. Çocuklar, ana babalar ve yaşlılar çiçek desenli minderlere oturmuş yere serili bir muşambanın üstündeki kaplardan, yemek yiyorlar. Çocuklar sevinçle haykırıp Muna'ya koşuyor ve boynuna sarılıyorlar. Muna, kırıksık yanaklarında mavi dövmeler olan yaşlı bir kadının önünde eğiliyor. Yanaklarından öpüp onu kucaklıyor. Kadın merakla bizi süzmekte. «Büyükannem,

çok yaşıdır, kimse tam yaşını bilmez. Yaşayan bir tarih kitabıdır.»

Hamile bir kadın ayağa kalkıyor. Gülümseyerek kollarını açıp Muna'ya sımsıkı sarılıyor. Muna gülerek «Bu benim annem Um Immad» diyor. «İki gecedir evden ayrım ama hep yıllardır uzaklardaymışım gibi karşılarlar. Bunlar arap gelenekleridir, her fırsatta birbirimiz için ne kadar önem taşıdığımızı gösteririz.»

Başında beyaz bir yemeni olan yaşlı bir adam başını saygıyla öne eğerken bir şeyler mırıldanıyor. Muna da başını öne eğiyor. Büyükbabası olmasına karşın birbirlerine dokunmuyorlar. Genç kadınlar yaşlı erkeklerle el sıkışmıyorlar. Erkek kardeşiyle de el sıkışmıyor Muna, sadece başıyla kibarca selamlıyor. «En büyük erkek kardeşim, 18 yaşında ve Sur'da mühendislik okuyor. İsmi Immad. Annemin adı Um Ummad, Immad'ın annesi anlamına geliyor. Geleneğimize göre anne ve baba en büyük oğulun adını alıyor. Ben dört yaş büyüğüm ama 'kız'ım. Bizde öteden beri böyledir. Kurtuluş savaşı içinde olmamıza karşın geleneklerimizi değiştirmek bizim için çok güç.»

Um Immad yemeğe oturmamızı söyleyerek Muna'nın sözünü kesiyor. Herkes büyük bir dikkatle ama dostça bizi seyrediyor. Muna İngilizce konuşmayı ve söylediklerini ailesi için Arapçaya çevirmeyi sürdürüyor. «Filistin gördüğünüz gibi ataerkil bir toplumdur ve insanlarımız hâlâ bu geleneklerin kısılcığında yaşar». Muna istekle anlatıyor. «Ne yazık ki kadınlar kendilerini feda etmek zorunda kaldılar. Filistinli liderlerimize bakın, hepsi erkek. Kadınların kurtuluşu mücadelesinin, ulusal kurtuluş savaşının yoluna çıkmaması gerektiğini ve beklemesi gereken bir sorun olduğunu düşünüyorlar. Birinin diğerinden ayrı olduğuna inanır gözükyorlar. Oysa ben her ikisinin omuz omuza yürüyebileceğini düşünüyorum. Fakat bu hiç de kolay değil. Burada bir süre daha kalırsanız, siz de göreceksiniz.

Bu aile ile birlikte pek çok gün geçirdik. Reşidiye'de kaldığımız zaman boyunca Muna, hem yaşadığı toplumu daha iyi anlamamızı sağlamak için usanmadan bize bir şeyler açıklayan bir rehber, hem de arkadaşımız oldu.

Gözyaşı Hançere Dönüşüyor

Ertesi gün belirgin bir sessizlik çöktü. Akdeniz kıyıları döverken, gün yavaş yavaş ağarıyordu. Minaredeki müezzinin sesi sessizliği yırttı. Birkaç dakika içinde İslam'ın eski mesajı tekdüze ve inatla Reşidiye'deki binlerce çatının üstünden yükseliyordu.

«Allahüekber - Allahüekber». Ezan sesi, açık yeşil tarlalarda, kampı çevreleyen portakal bahçelerinde yankılanarak, güneydeki dağlara uzanıyor ve dalga sesleri arasında kayboluyordu.

Allah'ın büyüklüğünü haykıran ses, horoz seslerine karışıp kamptaki 15 000 Filistinliyi uyandırıyor. Artık Filistinliler için barış, donuk bir hayal, uzak gelecekte ulaşılacak bir hedef olsa da, günün doğuşu 'sakin', 'huzurlu' günleri anımsatıyordu.

Muna sabah havası almak üzere çatıya çıkıyor. Çatıdaki balkon demirleri, ek kirişlerle desteklenmiş. Ev üç yıl önce İsrail el bombalarıyla hasara uğradıktan sonra yeniden inşa edilmiş, ancak kamptaki birçok şey gibi inşaat da hâlâ tamamlanmamış. Muna ellerini kavuşturmuş dururken, düşüncelere dalmış. Boynundaki altın zincirin ucunda minyatür bir Filistin haritası, yere düşmeden önce göğsünde parlayan bir gözyaşı gibi duruyor. Muna hareket ettikçe güneş ışığıyla parlayan damla hançere dönüşüyor. Burada birçok insan ucunda minyatür bir Kuran ya da muska sallanan kolyeler takıyorlar. Muna'nın boynundaysa sadece bir Filistin haritası var. Allah'ın insanlara yardım etme gücü olduğuna artık inanmıyor, oysa genç bir kızken Allah'a dua eder ve beş vakit namaz kılarmış.

Sabah ilerledikçe, kadınların sesleri duyuluyor. Afyonu patlamamış, yataklarından yeni kalkmış çocuklar, sokaklara çıkıyorlar. Başlarında kefiyeleri ve üstlerinde geleneksel gallabya'ları ile yaşlı erkekler, dışarda durmuş, Sur'a çalışmaya gitmek üzere dolmuş bekleyenleri seyrediyorlar. Bazı kızlar, kahvaltılarını yapıp okula gitmeden önce, akşamdan kalan bulaşıkları yıkıyorlar. Artık kampta yaşam başlıyor.

Muna her zamanki gibi daha geç yatmasına rağmen bu sabah da ailesinden erken kalktı. Bir mülteci kampında insanlar birbirine çok yakın yaşadıklarından, komşu ailelerdeki her konuşma ya da kavga kolayca duyuluyor. Çok çocuklu büyük aileler, zor koşullar içinde birbirine bitişik beton evlerde yaşıyor. Muna sadece diğer yedi kardeşi, annesi ve büyükler uykudayken huzur bulabiliyor. Ancak bu saatlerde FKÖ tarafından basılan kitapları, siyasi yazıları okuma fırsatı buluyor. Ama Filistin kadını üzerine yazılmış topu topu iki kitap var. Savaşan kadın örneklerini SSCB ve Üçüncü Dünya'da bulup, Cezayir, Vietnam, Çin ve Küba kadımlarından esinlenmek zorunda. Kadınlar arasında çalışmak için kendine güvenini kazanıp güçlenmesi gerekiyor. Ataerkil geleneklere karşı koymak, kamplar bombalandığında cesaretini yitirmemek, halkının kurtuluşu için başlatılan savaşı sürdürebilmek ve diğerlerine destek olabilmek için, yani yaşamını adadığı şeyleri gerçekleştirebilmek için güçlü olması gerekiyor.

Avludan sesleniyor büyükannesi:

- Hayırlı sabahlar Muna.
- Günün aydın olsun. Keyfin nasıl?
- Elhamdülillah. Senin keyfin nasıl?
- Keyfim yerinde.

Her sabah tekrarlanan bu sohbetten sonra yaşlı kadın bahçeyi ve teneke kutularda yetiştirilen çiçekleri sulamaya başlıyor. Kampın tüm avlularında bu paslı saksılar var. Muna'nın kardeşleri bej okul önlüklerini giyerken, diğer ikisi, ailenin yaşadığı iki odanın yataklarını düzelterken Um Immad'a yardım ediyorlar. Diğer ailelerde olduğu gibi, geceleri evin çocukları, yere serili yataklarda uyuyorlar.

En büyük erkek kardeş Immad, tüm Filistinliler gibi son gelişmeleri öğrenebilmek için radyoyu dinliyor. Bir

yandan radyo dinlenirken, aile kahvaltı için, arap usulü yer masasının çevresine toplanıyor. Muna, açık ve kötü kaliteli çay koyuyor herkese. Ama bazı kokulu yapraklar ve iki kaşık dolusu şekerle tatlandırılıyor çay. Kahvaltıda ince dilinmiş beyaz ekmek, kekikli zeytinyağı ve yeşil zeytin yeniyor. Herkes ekmeğini kucağına alıyor bir parça kopartıp kekikli zeytinyağına banıyor. Ne çatal kaşık, ne de tabak var. Ortadaki tabakları hep birlikte kullanıyorlar.

Um Immad herkesin karnını doyurması için uğraşüyor. 38 yaşında ve Arapların onbeş çocuğu olanlar için kullandığı onbeş «tami»si var. 15'in dokuzu hâlâ yaşıyor, diğer altısı küçükken hastalıktan ölmüş. Um Immad şimdi de onaltıncı çocuğuna hamile. Hem de altı aylık. İlk çocuğuna, Muna'nın ablasma hamile kaldığında on üç yaşındaymış Çoğunlukla ağrı ve acı ifadesi taşıyan yüzü küçük kırışıklıklarla dolu.

«Muna, Beyrut şimdi nasıl?» diye soruyor her zamanki gibi. Beyrut hassas bir konu. Muna haftada bir, kampa 70 km uzaklıktaki Beyrut'a gidip çeşitli kamplardan gelen kadın komitesi temsilcileriyle buluşuyor. Müslüman halka göre bir kadının yalnız başına gece yolculuk etmesi hoş karşılanmamakla beraber Muna, bu buluşmalardan sonra geceyi de Beyrut'ta geçiriyor. Kamplar ve kavgalarla geçen mülteci yaşamı, gelenekleri de etkiliyor. Eski gelenekler aşılmıyor ama yavaş yavaş yok oluyor, Muna'nın yaşamı da bu geleneklerle boğuşarak sürüyor.

Altı yıl önce Muna faaliyetlere aktif olarak katılmaya başladığında kamptaki kadınlar komitesi toplantılarına gizli gizli gidiyormuş. Şahira'yla birlikte bu toplantılara giderken, ailesine birlikte ders çalışacaklarını söylüyormuş. Ve o sıralar toplantılarda dağıtılan bildirileri, ailesinden saklayarak ders kitaplarının arasına saklıyormuş. Muna bir süre sonra cahil annesi Um Immad'la konuşmaya başlayıp, özenli ve sabırlı bir dille, kavgaya katılmanın kadınlar için de çok önemli olduğunu anlatmaya çalışmış. «Diğer ülkelerde kadınlar da katılıyorlar. İsrail'de kadınlar bilgili ve kültürlü. Neden onlar bizden daha güçlü olsun? Biz onlardan daha aptal olmadığımız gibi, bizim de aklımız var ve bizler de aynı şeyi yapmak zorundayız. Kadınlarımızın yarısı evde otururken, biz güçlenemeyiz.»

Muna'nın annesi tepkisiz ama giderek artan bir ilgiyle dinlemiş kızını. Kadınlar için hiç de özendirici olmayan bir Filistin köy toplumunda geçirdiği genç kızlığından bu yana bir şeylerin değiştiğini kabullenip anlamaya çalışmış onu. Bugün Um Immad, evlenip çocuk sahibi olmak yerine kurtuluş mücadelesine katılmayı seçen kızına, komşuları ya da akrabalarından eleştiri geldiğinde, destek çıkıyor.

Babası Abu Immad ise önceleri Muna'yı dinlemeyi reddetmiş. El Fetih için çalışmasına ve üslerdeki gerillalara yiyecek taşımasına ve onbeş günde bir eve gelebilmesine rağmen kızının mücadeleye katılmasını hoş görmüyormuş. «Yaptıklarım hakkında bir laf edecek olsam, o bana bin laf söylerdi. Politika erkek işidir ve kadınlar sadece erkeklerle destek olmalıdır derdi. Başka kadınların katılıp katılmaması onu hiç ilgilendirmiyordu... ama kendi kızı katılmamalıydı. Devrim için erkeklere katılan tüm kadınlar gibi bir gün vurulabileceğim korkusunu yaşıyordu. Evet insanlar genelde böyle düşünüyor, ama şimdi, annemin etkisiyle o da düşüncesini değiştirdi.»

Bugün Abu Immad'ın Muna'ya saygısı artmış. Sur bölgesindeki El Fetih komitesinin tek temsilcisi olması nedeniyle alacağı bazı kararlarda babası da yardım ediyor.

6. Köyler «Arazi» Haline Geldi

Kampın her yerinde çocuklarla karşılaşmak olası. Ya bombalanmış bir evde açılan mermi deliklerine taş atıyorlar, ya da İsrail'e ait olduğunu tahmin ettikleri hurda bir askeri aracın çevresine toplanıyorlar. İsrail bombalarıyla büyüdüklerinden ve Filistinlilerde bu bombalardan olmadığını iyi bildiklerinden, oynadıkları oyunlarda İsraillilerle Filistinliler eşit güçlere sahip oluyorlar. Bir sığınacağın girişine doğru koşturan, ya da deniz kenarındaki açık arazide futbol oynayan çocukların çığlıklarını işitiyoruz.

Kamptaki ilk günümüzde, her yerde çocuklar tarafından izleniyor gibiydik. «Yallah, yallah, Gel-gel, Ecnebi», Diğer çocuklar da her yerden koşup geliyordu: «Merhaba, merhaba, nasılsınız? Adınız ne? Necisiniz? Ne yapıyorsunuz? Nedir bu? Merhaba?» Bütün çocuklar düzgün bir İngilizceyle hep bir ağızdan bağırıyordu. Biraz daha büyük çocuklar geride kalırken, yetişkinler kapılarının önünde duruyorlar. Ama hepsi dikkatle bizi izliyor. «Ehlen, Ehlen - Hoşgeldiniz. Faddali - Buyrun!» diyorlar avlunun içine doğru girmemizi işaret ederek. Bir bardak çay ya da istersek arap kahvesi ikram ediyorlar. Her kapıda bu tekrarlanıyordu. Bir süre sonra, dostça yapılan bu çağrılarını geri çevirmek zorunda kalmıştık.

Ancak çocuklar bizden hiç ayrılmıyorlar. Biraz sakin bir ortam bulmak için denize doğru iniyoruz. Yol kamp milisi tarafından tutulmuş bir barikatta bitiyor. Daha önce tanıştığımız ve kim olduğumuzu bilen bir nöbetçi yaklaşıyor. «Yallah: - Koşun gidin buradan» diye çocuklara bağırıyor. Ama oğlanlar sahile kadar bizi izleyip kumlar-

da perendeler atıyorlar. Elleri üstünde yürüyorlar ya da birbirini eğlendirmek için garip sesler çıkarıyorlar.

Yalnız kalmak olanaksız.

«Soura! Soura! Sourina! - Devrim, devrim, devrimimizi! Fotoğraf çek! Foto!» Kameralarımızı görünce bağılıyorlar. Kamera karşısında kıpırdamaksızın duruyorlar. Bazıları zafer işareti yaptı mı diğerleri de onları izliyor. Büyük bir ciddiyetle yapıyorlar bu işareti.

Daha sonra olanlara gülüp, bizi yakından izleyen çocukları Muna'ya anlatıyoruz. Dikkatle dinliyor. «Bizler batılıları, yabancıları görmeye alışık değiliz. Çoğumuzun kamptan ayrılması mümkün değildir. Siz ülkenizde tatillere çıkabilirsiniz. Oysa bizler kamplarımıza tutsağız.» Gözlerince acıyla, «Sizin peşinizi bırakmayan çocuklar değil kampın tek başına bırakılmışlığıydı.»

Kamplardaki təcrit edilmişliğin başka bir anlamı daha var. Reşidiye ve diğer kamplar eski Filistin topraklarının birer prototipine dönüşmüş. Kamplar, farklı köylerin insanlarını bir kez daha biraraya getiren ve kamp içinde kendi bölgelerini oluşturan küçük küçük Filistinler haline gelmiş. «Köy» burada da yaşıyor, ilişkiler eskiden olduğu gibi sürüyor. İnsanlar kardeş çocukları arasında evliliğe ait kuralları koruyarak, «köy» içinden evlenmeyi tercih ediyorlar.

Bu aynı zamanda, niçin ve nasıl başladığını kimse hatırlamasa da «köyler» arasındaki eski çelişkilerin ve uzlaşmazlıkların sürmesi anlamına geliyor. Oysa belki de sorun çok eskiden su yolu geçirmek nedeniyle çıkmıştı. Bazen eski kavga bir törene dönüşüyor, hem de geleneksel köylü topluluklarının köklerinin kopartılıp, parçalandığını inkâr eden otantik bir törene. Reşidiye çevresindekiler tarafından kiralanan tarlalar, asla kendi ülkelerinde yitirdikleri arazilerin yerini tutmadığı gibi, küçük tenekelerde saksılanmış adaçayı da eskisinin tadını vermiyor.

Hepsi eski yaşamlarını yitirmişler ama erkekler, Lübnan'da Filistinliler aleyhine türlü kurallarla işleyen iş pazarında iş aramak zorundalar. Kadınlarınsa sadece %7'si ev dışında çalışıyor. Diğerleri evlerinin avlusunda ya da hemen yakınlarda oluyor. Pek nadiren avludan dışarı çıkma cesareti gösteriyorlar, kamp dışına çıkmaları ise iyice

güç. İşte bu nedenle anavatan kültürünü ve anılarını yaşatan özellikle kadınlar oluyor.

Reşidiye'de tek bir telefon yok. Mektupsa arada sırada geliyor. O zaman da kamp çocuklarının karınlarının doydurulduğu BM binalarının önünde bir arabanın kaportasının üstüne yayılıyor. Dışardan haberleri ise ya gün boyu kamp dışında çalışan erkekler ya da eğitim için kamp dışına çıkan çocuklar getiriyor. Dışardan gelen arkadaş ya da akrabaların ziyareti de, birçok dinleyici toplayan önemli bir olaya dönüşüyor. Bütün bunların, daha barışçı dönemler sırasında kamp dışında bir dünyayla doğrudan doğruya bir ilişki kurmamış kadınlar üzerinde büyük etkisi oluyor.

Aylardır kampta her şey sakin ve normal. Herkes bu sükunetin geçici olduğunu biliyor. Bir ya da iki ay, belki daha da fazla sürebilir bu. Ama yarın da bir saldırı olabilir. Hatta belki bu gece. Sürekli belirsizlik ve endişe, kendisini herşeyde gösteriyor. Hem de her gün. Yıllarca.

Bize daha garip gelen, yaşamın sürmesi gerçeği. Sürmek zorunda, bu bir ayakta kalma sorunu. Ama bu yaşam, yaşamla ölüm arasında savaşmak anlamına gelen, ölümün her zaman mevcut ve doğal olduğu, yeni bir hayat doğururken yerine ölümü koyduğunuz bir yaşam. Herşeyin acıyla yaratıldığı, coşkunun kendi kendine söndüğü ve diğer insanların daima yardım ellerini, iyi dileklerini, sevgilerini sundukları bir yaşam. Rollerin dinsel kurallar tarafından önceden belirlendiği, herkesin yerini ve işini bildiği bir yaşam.

Ama aynı zamanda rollerin değiştiği bir yaşam bu. Devrimci olmaya dönüşen ve öte yandan kaybedilecek hiçbir şeyin olmadığı bir yaşam.

7. Kadınların Hükmettiği Sokaklar

Çocuklar okula gittiklerinde Um Immad evin en küçük çocuğu ve anneanne ile kaldı. Muna çalışmaya, büyükbaba da diğer yaşlılarla çene çalmaya çıktı. Gün boyunca Um Immad ve diğer kadınlar kampı yönetiyor.

Um Immad, modern ev araç-gereçleri olmadığından çok zaman alan ev işlerine giriyor. Bu araç gereç yalnızca televizyondaki Amerikan filmlerinde var. Yine de birçok evde bir televizyon ve kasetli teyp bulunuyor.

Kadınlar, çamurlu ve kirli su dolu bir arıkta çamaşır yıkarken ya da eğilip yer silerken bile çocuklarını sırtlarında taşımak zorundalar. Ayrıca, bazen bir kerede 10 kiloluk unun hepsini birden kullanıp haftada bir ya da birçok kez ekmek yapmak zorunda olan da onlar. Fakat çok fazla işleri olsa da bütün kapı ve pencereler açık olduğundan komşular arasında bitip tükenmez bir sohbet sürmekte. Ya sık sık birbirlerini ziyaret ediyorlar ya da oturup işlerini birlikte yapıyorlar.

İlk geldiğimiz sabah Um Immad yeşil zeytinleri siyahlardan ayırmaktaydı. Az sonra, Filistinli bir aile için çok değerli olan bu yiyeceği tuzlayıp kaldıracaktı. Sıcak yaz günlerinde gölgelik sağlayan asma bağları şimdi sonbaharda, uçları kararmış yapraklarını sert toprağa döküyorlar.

Kapı sertçe vuruluyor. Um Immad başını kaldırıyor, aklar düşmüş simsiyah saçlarını başörtüsünün içine toplayıyor. Eski ceketli bir adam eşiğe adımını atıyor. Baş, işçilerin kullandığı başlık gibi kat kat kırmızı ve beyaz bir keyfe ile sarılmış. Bu Um Immad'ların evi ile komşu ev ara-

sında kanalizasyon çukuru açacak olan Abu Muhammed. Haftalardır bekliyorlarmış ama, hiç kimse de gelmemesinden fazla etkilenmemiş gibi. Burada pek az şey sistemli olarak yapılıyor. Um Immad ve kızları bundan böyle kirli suyu dosdoğru yere dökmek ya da birkaç ev uzaktaki büyük lağım çukuruna götürmek zorunda kalmayacakları için bu çukur işlerine yarayacak. Kampta kanalizasyon sorunu olan tek aile onlar kalmış.

Um Immad komşusu olan görümcesine sesleniyor. En küçük kızını sırtında taşıyan kadın hemen geliyor ve kazılacak çukurun ayrıntılarını konuşmak üzere birlikte dışarı çıkıyorlar. Büyükanne büyük bir ilgiyle onları izliyor. Büyükbaba zaten dışarıda bekliyor. Az ilerden Um Abdullah yaklaşıyor. Birçokları gibi, iri ve sağlam yapılı bir kadın. Adımları büyük ve kararlı. Uzaktan, Um Immad'ın evinde bir şeylerin olduğunu fark ediyor. Um Ali'nin evi tam karşıda olduğundan elinde sebze sepeti, olan biteni oradan izleyebiliyor. En küçük oğlu da yanibaşında taşlarla oynuyor.

Çukuru kazacak adamın çevresinde meraklı bir kalabalık oluşuyor. Adam ilk kazmaları vurmaya başlıyor. Kamp milisinden iki kişi, yeşil üniformaları, postalları, omuzlarından sallanan makinalı tüfekleri ile geliyor ve adetten olduğu için herkese sigara ikram ediyorlar. Herkes işe karışıyor, yardım etmek istiyor. Bir mülteci kampında herkesin birşeylere katkıda bulunmak için çabalaması günlük yaşamın doğal bir parçası.

Dışarıya atılan her toprak parçası Um Immad'ın sevincini biraz daha arttırıyor. Yüzünün ifadesi de değişip yorgunluğun yerini canlılık aldı. Genellikle pek mütevazî olan kadının yüzünde şimdi, buyurgan bir ifade var. Bütün bu değişimin sebebiyse, kazılmakta olan kanalizasyon çukuru. Şu kısa süre için önemli insanlardan biri o, ve çukurun tamamlanması dört gün daha sürecek.

Bu tür olaylar seyirlik birer gösteri, çay içip görüş alışverişinde bulunmak için birer fırsat. Şu anda herkes başkan Sedat'ın İsrail'le görüşmeleri başlatarak Filistinlileri nasıl aldattığını konuşuyor. Kimse yaptığıının bir yararı olacağına inanmıyor. Um Abdullah «Sedat bir bela. Kanlı bir haindir» derken, çukuru kazmakta olan Abu Muhammed'in

kıçına vuruyor. Herkes kahkahayı basıp, hak veriyor. Şakalaşma burada toplumsallaşmanın bir yolu. Kadınlar her konuda şaka yapıp sık sık son derece kaba olabiliyorlar.

Kampta bütün duvarlarda Siyonizm, Emperyalizm, Arap rejimleri karşıtı tepkisel sloganların yanı sıra Sedat karşıtı birçok slogan da var. Bunlar sadece erkekler arasında değil kadınlar arasında da hiç değişmeyen konular. Sohbetlerse hep hararetli oluyor.

Gürültülü bir kamyon, en yakındaki bombalanmış evin yanına yaklaşıp kavşakta park ediyor. Tavuk kamyonu geldi! Tavuklar kamyon kasasının demir parmaklıkları arasından etrafa bakıyorlar. Kuyu çevresindeki kalabalık için yeni bir gösteri bu. İnsanlar hemen kamyonun çevresini sarıveriyor. Karşı evdeki Um Ali sebze dolu sepetini düşünüyor. Sunturlu bir küfür savurup yerdekileri toplarken, hiçbir kusuru olmayan çocuğunu azarlıyor. O ise tuzlanmış bir domates dilimini ağzına koymuş merakla çevresine bakmakta. Ardından Um Ali, tavuk alacak para bulmak için terlikleriyle evine giriyor. Tavukçu tavukları canlı olarak tarttıktan sonra birer birer boğazlarını kesiyor. Kadınlar öteden beri kamp içinde kullanılan eski, nerdeyse yırtılacak kâğıt paralar veriyorlar. Tavukçu can çekişen tavukları ölmeleri için yere bırakıyor. Çocuklar daha önce de birçok kez gördükleri yaşam mücadelesini dehşetle izliyorlar. Çocukların büyük bir kısmı ölümle içiçe büyüyor. Hatta bazıları gözlerinin önünde kendi babalarının ölümünü seyrediyor.

Aniden masmavi gökyüzünde iki beyaz çizgi görünüyor. Çocuklar «Fantomlar! Fantomlar! Tayran! Uçaklar! İsrailliler!» diye bağıyorlar. Um Ali'nin gözleri faltaşı gibi açılıyor ve hızla bebeğini kucakladığı gibi yerden kapıyor. Muna'nın anneannesi kollarını göğsüne kaldırmış Allah'a yalvarırken İsraillilere de lanet okuyor. Küçük bir çocuk havadaki uçaklara hayali bir makinalı tüfekte ateş ediyor.

Tavukçu kesmeye devam ederken, «Filistinli askerlerimiz Siyonistlerle savaşıyor. Biz güçlüyüz ve yurdumuzu geri alacağız. İşte askerlerimiz Siyonistleri böyle yapacak» diyerek bir tavuğun daha gırtlığını kesiyor.

İsrail uçakları hergün, bazen günde birkaç kez, Reşidiye üstünde uçuyor. Biraz yüksekte uçtukları zaman bunun

yalmzca bir keşif uçuşu olduğunu herkes biliyor. Fakat bomba atan uçaklardan, hiçbir şeyden olmadığı kadar korkuyorlar. Çünkü bunlar küçük, hareketli ve alçaktan uçabilen uçaklar. Şimdiye kadar, ilk bombalar insanların ve evlerin üstüne düşmeden önce sığınaklara girebilecek kadar zaman asla bulamamışlar.

Reşidiye'nin her yerinde ilk saldırıların izlerini görmek mümkün. Yolun ilerisinde yerle bir edilmiş bir - iki ev var. İsrail'in 1978 Mart'ında Güney Lübnan'ı işgalinden sonra terkedilmişler. Daha sonra İsraililer uçakları, hücumbotları, piyadeleri ve zırhlı araçlarıyla sınırı geçmişler. Şu anda Reşidiye'nin yalnızca birkaç kilometre güneyindeler. Kampları bombalayıp pek çok Lübnan dağ köyünü tümüyle tahrip etmişler. Halkı korkutarak Güney Lübnan'ı terke de zorlamışlar. Sonunda Reşidiye'de yaşayanlar da buradan göç etti. Toplam 300 000 Filistinli ve Lübnanlı kuzeye, Beyrut'un «güvenirliğine» kaçtı. Orada geçici kamp çadırlarında, bombalanmış evlerde, okul binalarında yaşamak zorunda kaldılar. Çoğunluğu iki ay içinde geri dönerken bazıları hiç dönmedi.

Bu İsrail'in halka yönelik sürekliliğin ilk saldırısı deldi. Reşidiye'de deniz kenarında tamamen tahrip edilmiş üç sıra ev vardır. Bu evler 1974 - 75 yıllarında özellikle denizdeki hücumbotlar tarafından yerle bir edildiler. İsraililer buralara askeri birlikler yerleştirmeye de çalıştılar ama başarılı olamadılar. Şimdiyse, denizden gelecek yeni saldırılara karşı bir savunma hattı gibi öylece bırakılan bu yıkıntılar arasında yabancı otlar büyüyor. Binalardan birinde şimdi çok uzaklarda olan Um İmmad'ın akrabaları kalırmış eskiden. Evin erkeği Beyrut'ta bir iş bulabilmiş, ailesi de adamın kapıcı olarak çalıştığı evin garajının yanında, küçük karanlık bir odada kalıyormuş. Karısı ve çocukları Beyrut'ta kalsa da kendisi hâlâ mümkün oldukça Reşidiye'yi ziyarete geliyor. Çünkü genellikle hep beraber yola çıkabilecek kadar paraları olmuyor. Erkekler yalnız yolculuk ediyor.

«Reşidiye'de kendimi yuvamda hissediyorum. Burada Filistin'in havasını alıyorum» diyor. Kamptan ayrılan birçok Filistinli aynı duyguları ifade ediyor. Kendi insanlarınızın güvenilirliğini yalnızca kamplarda bulabilirsiniz. Kader ortaklığının dayanışmasını, birbirine tutkunluğunu yalnızca burada yaşayabilirsiniz.

Yüzüne dövme yaptırmak eski bir adet, ama artık kayboluyor.

Yaşlı kadınlar, hem Filistin'i ayakta tutan direncin simgesi, hem de artık kaybolan geleneklerin temsilcisi durumundalar.

Maj Sayeg'in yüzü İsrail fotoğraf arşivlerinde çoktan fişlenmiş, ama etkin kadınların çoğu bu tehlikeye karşı fotoğrafsız kalmayı tercih ediyor.

Damur kentinin dulları. Kamplardaki nüfusun çoğunluğu kadın ve çocuk; erkekler ise hayli yaşlı. On yıllardır süren savaş, Filistinli erkeklerin ölüm nedenleri arasında ilk sırayı alıyor.

Herşey çocukların gözleri önünde yaşıyor. Tarihin tanıkları onlar.

FKÖ'lü kadın askerler.

Kamp milisi, gündelik yaşantısını savaş içinde sürdüren bir yurttaşdır.

Arap yemeklerinin hazırlanması genellikle uzun bir iştir. Ama tüketilmeleri çok çabuk oluyor.

Savaşın ortasında yaşam sürüyor. Bu fotoğraf Nimri ve Muhammed'in duvarlarında yıllarca asılı kalacak.

Bütün bir halk "*Zafere kadar devrim*" diyor. Çocuk oyunları bile mücadeleye içinde geçen bir yaşantının parçası.

Muna'nın Anneannesi Mücevherlerini Neden Sattı?

Um Immad'larda geçirdiğimiz akşamlardan biri. Abu Immad evde. Bir köşede oturmuş, kendi halinde nargilesini içiyor. Um Immad tütünün üstüne bir küçük kömür parçası yerleştiriyor. Abu Immad marpucundan bir nefes çekiyor, nargiledeki su fokurduyor ve suyun üstü dumanla doluyor. Odaya tatlı bir tütün kokusu yayılıyor. Abu Immad az sonra marpucu babasına veriyor.

Yandaki evden televizyon sesi geliyor. Güney Lübnan'da sadece İsrail televizyonunu izleyebilirsiniz. Her akşam Arapça haber bülteni ve haftada bir kez Arapça film yayını var. Herkes filmi izlemek üzere toplanıyor. Genellikle, Arap ülkeleri içinde en çok film üreten Mısır filmleri gösteriliyor. Bir ara televizyonu izlerken, İbranice alt yazılı, İngilizce Muppet Show çıkıyor ekrana, garip kuklalara kimse ilgi göstermiyor.

Muna makinalı tüfeğini dolaptan çıkartıyor, yere oturup temizlemeye başlıyor. Her parçasını özenle yağıyor. Kendisinden ufak kız ve erkek kardeşleri yaptığı her hareketi izliyor. Askeri eğitim kursuna gittikleri için onlar da neyin nasıl yapılacağını biliyor. Bir makinalı tüfeği bir dakikadan az bir süre içinde söküp takmayı öğrenmişler.

Büyükanne henüz daldığı uykusundan uyanıp Muna'ya bakıyor. «Kadınların silah taşımayı öğrenmeleri iyi bir şey» diyor birdenbire oturduğu yerden. «Ama hepsi böyle düşünmüyor, bunun erkek işi olduğunu sanıyorlar. Oysa devrimden bu yana kadınlar için çok şey değişti. Bunu görebiliyorum çünkü yeterince yaşlıyım». Nargilenin başın-

daki kocasına ve oğluna bakıyor. «Gençliğimde kadımlar ve erkekler kendi aralarında yaşırdı. Biz kızlar dikiş diker, dedikodu yapardık. Evlenene kadar kocamın yüzünü bile görmedim. Bugün kadınlara ne düşündükleri soruluyor ve kadınlar Filistin'deki bazı askeri operasyonları bile yönetebiliyorlar.»

Yaşlı kadın Filistin'deki çocukluk günlerini anlatmaya başlıyor. «Annem akşamları çocuklara öyküler anlatırdı. Kahramanlık öyküleri. Kahramanlar cesur olurlar. Sinbad, Hadadon, Al Beydin... ve yoksullara yardım eden Hasan... Filistin'de mutluyduk. Şimdiyse yoksuluz. Bir komşum ne Almanların ne Amerikalıların biz Filistinlilerin başına neler geldiğini bilmediklerini söyledi. Ne istediğimizi hepsine anlatmalısınız.»

Böyle konuşan ne çok yaşlı insanla karşılaştık. Filistin halkına neler olduğunu diğer Batılılara açıklamamızı istediler hep bizden. Hele yaşlı Filistinlilerle karşılaştığımızda, yitirdikleri anavatanlarını anlatmaya başlamazdan önce onları selamlayacak zamanı bile güçlükle buluyorduk. Çocuklarının ve torunlarının İsrail'e karşı sürdürdükleri savaş açıklamaktan ve savunmaktan vazgeçemedikleri gibi, tersine bunu yapmayı zorunlu görüyorlar. Filistin'in kurtuluşunun sadece bir geri dönüş sorunu değil ama aynı zamanda diğer insanların gözünde insan olma onurunu ve saygınlığını yeniden kazanma sorunu olduğunu anlamamızı istiyorlar. «Kendi yurdunuzda yaşıyorsunuz. Anavatanınızı kaybetmenin acısını nasıl anlayabilirsiniz.» Ağır ağır konuşuyor büyükanne, «Sahile gittiğim zaman güneye doğru en son burunda, Nakura'nın olduğu yerde, Filistin'i görabiliyorum.»

Fakat bu burun bir duvar gibi. Bu tarafında, Reşidiye'deki hiçbir Filistinlinin, eski yurtlarının sınırını yasal yollardan geçemediğine ilişkin anılar var. Lübnan ve İsrail arasındaki bütün sınır boyunca elektrikli dikenli tel çekilmiş. Elektrikli tel yer yer mayın tarlalarıyla destekleniyor. Ayrıca İsrail tarafında, ayak izlerini saptamak için düzeltilmiş geniş kum tarlaları var.

Muna sessizce «Biz geri dönemeyiz, ama New Yorklu bir Yahudi kolaylıkla yurttaşlık haklarını kazanabilir...»

«Vallahi, bana bütün Güney Lübnan'ı verseler iste-

mem,» diyor büyükanne hararetle. «Eve gitmek istiyorum. Bizler çiftçiyiz. İncir, zeytin, kayısı, domates ve tütün yetiştirirdik köyün her tarafında. Kemerli tavanları olan beş odalı taş bir evde yaşıyorduk. Keçilerimizi, koyunlarımızı ve tavuklarımızı hatırlıyorum.»

Büyükbaba nargilesinden bir nefes çekerek «ve kısrakı» diyerek kesiyor. «Güzel bir hayvandı, o günlerde kısrak sahibi olmak bugün bir Kadillak sahibi olmak gibi bir şeydi.»

Filistin'deki çiftliklerini yeniden görebilmenin hayalini kuruyorlar. Özellikle yaşlılar 1948'de ayrıldıkları çiftliklerinin yerle bir edilmesinin üzerinden çok zaman geçtiğini kavrayamıyorlar. İsraililer özenle ve sistemli bir biçimde 400'den fazla Filistin köyünü haritadan sildiler. Fakat eski köylerinin anısı çocukların ve torunların kafalarına yerleşmiş. Filistinli çocuklara nerde doğduklarını sordumuzda ana babalarının Filistin'den geldikleri köyün adını söylüyorlar. Herkes bu adları biliyor ve kimse unutmuyor.

Çocuklar televizyonu kapatıp yanımıza geliyorlar. Sesizce oturup dikkatle dinliyorlar. Yaşlılara büyük bir saygı gösteriliyor. Büyükanneleri devam ediyor. «Eski hasat zamanlarımızı hatırlıyorum. Tarlalarda erkeklerle birlikte çalışırdık. Kızlar zeytin ağaçları altında yediğimiz yemeğimizi getirirlerdi. Ne güzel düğünlerimiz olurdu o zamanlarda. Günlerce, gecelerce sürerdi. Bütün kadınlar işlemeli elbiselerini giyerler, altınlarını, kolyelerini takarlar... ve dans ederdik...»

Büyükbaba sözünü kesiyor: «Ama Filistin hep çok karışık olmuştur» diyor kuru bir sesle. Bir yandan tesbihini parmaklarının arasında dolaştırıyor.

«1920'lerin başlarında İngilizler, Filistin'e egemen olunca, yüzyıllardır dostumuz ve komşumuz olan Yahudilerin, düşmanımız olduğunu sezmeye başladık... İngilizler her gün daha çok Yahudinin Avrupa'dan Filistin'e gelmesine izin verdiler. Bu Avrupalı Yahudiler, toprak satın alıp bize, Filistinlilere tavrı aldılar. Kendi devletlerini kurmak istediler. Siyonist olduklarını söylediler. İngilizler ürünümüzü kendi orduarına satmaya zorladılar ve Hayfa pazarında kazanacağımızdan daha az para ödediler bize. Fakat 1930'larda iş çığrından çıktı. Çiftçiler İngiliz politikasına karşı ayaklandılar. Örneğin ben askeri kışlaların havaya uçurul-

masına yardım ettim. Trenlerine ve arabalarına saldırdık.»

İsyan 1936'da, siyonist göçü için verilen İngiliz desteğini protesto amacıyla bütün Filistin köy ve kasabalarında yapılan altı aylık bir genel grev ile başladı. Grev 1939'da, isyanı ancak siyonistlerin yardımıyla bastırabilen İngilizlere karşı topyekün bir direniş savaşına dönüştü. Sonuç: 3112 Filistinli öldürüldü, 1175'i yaralandı. İngilizler 135 ölü, 386 yaralı verirken; 329 siyonist öldü, 857'si yaralandı. Ayrıca 5679 Filistinli esir alınmış, 1110 kişi bu sırada İngilizler tarafından idam edilmişti.

«Evet İngilizler düşmanımızdı» diyor yaşlı kadın. «Anemle birlikte Hayfa'ya kadar yürüyüp, altın bileziklerimizi sattık ve parayla da babamıza ve kardeşlerimize silah aldık.»

Muna ekliyor, «Pek çok kadın aynı şeyi yaptı: Altın bilezikler kadınların kendilerine aittir. Erkeklerin yurdu savunmasına yardım etmek için insanın kendi güvencesini satması önemli bir olaydır. Ancak bu arada silah elde savaşan kadınlar da vardı. Fatma Gazal ilk kadın şehidimiz oldu.»

Ardından, kalabalık kadın topluluklarının katılıp Siyonizm ve İngilizler aleyhine sloganlar bağırdığı gösterileri anlatıyor. Kendi kendine bulduğu bir sloganı söylüyor:

«Filistin, Filistin, bu silahlar sana dönük, seni parçalamak istiyorlar!»

«Bununla beraber ben fazla aktif değildim» diyor dürüstçe. «Ama size arkadaşım Nazıra'nın yaptığını anlatabayım. Bir sabah, nehre giderken, zeytinlikte bir grup adam görmüş. Arap gibi giyinmişler ama davranışlarında garip bir şeyler varmış. Bir ağacın arkasından dinlemeye başlamış, İngilizce konuşuyorlarmış. Meğer, köyümüzdeki silahları elimizden almaya gelen İngiliz askerleriymiş bunlar. Hemen köye koşup o sırada camide olan erkeklere durumu anlatmış. Silahları tarlalara saklamışlar. İngilizler geldiğinde tek bir silah bulamamışlardı. Sonradan çok gülmüştük İngilizlere!»

«Ama sonunda yine İngilizler yapacağını yaptı, silah taşımamızı yasakladılar» diyor yaşlı adam ağır ağır. Başı iki elinin arasında «Afrika'daki Nazilere karşı İngilizlerin yanında savaşmamıza bile izin vermediler. İngiliz ordusunun

içinde Yahudilerin kendi askeri birlikleri vardı! Ve Yahudiler silahlarını Filistin'e soktular.»

1939'da İkinci Dünya Savaşı patladı. İngilizler, Arapların Almanlar safında yer almalarını önlemek için, Filistin'e Yahudi göçünü durdurmaya çalıştılar. Bu kez İngilizlere başkaldırma sırası siyonistlere geldi. Ancak Siyonistlerle Filistinliler arasında çatışmalar devam etti. Filistinlilerin sorumluluğunu, 1946'da BM'e bırakan İngilizler için durum savunulamaz bir hal almıştı. 27 Kasım 1947 tarihinde BM, Filistin'i, bir tarafta Araplar diğer tarafta Yahudiler olmak üzere ikiye ayırdı. Filistinliler ayırma planını reddettiler ve protesto gösterileri, mitingler bütün Arap dünyasına yayıldı. Siyonistler halkı korkutarak engellemek için psikolojik savaşı başlattılar.

«Vallahi, siyonistlerin bizi sürmek istediklerini hiç aklımıza getirmiyorduk!» Büyükanne eliyle süpürür gibi bir işaret yaparak bağıyor. Çocukların gözleri faltaşı gibi açılıyor, oda birden sessizleşiyor. Dışardan bir araba sesi geliyor. «Hayır gerçekten hiç aklımıza getirmedi» diye kendi kendine tekrar ediyor. «Bunu yapamazlar diye düşünüyorduk.»

Çocukların büyükanne ve büyükbabalarının Galilee'de yaşadığı bölge daha sakin, huzurlu bir bölgeydi. Ama 1940' larda siyonistlerin ülkelerin diğer yerlerinde neler yaptığına ilişkin daha çok şey duymaya başladılar. Siyonistlerin bombardımanlarını, saldırılarını, katliamlarını öğreniyorlar, Filistin'e gelen Yahudilerin arttığına ilişkin raporlar onlara da ulaşıyordu.

«Herşeyi bir gün Hayfa'da, çarşıda iken anladım. Korkunç gerçeği birdenbire kavradım. Siyonistler tehlikeli olmaya başlamışlardı. O gün Hayfa için tam bir şoktu.. İçinde siyonist katiller taşıyan bir araba kalabalığın içine dalar, insanların arasına bir bomba attı. Bomba patladı ve insanlar çığlıklar içinde dört bir yana dağıldı. Herkes kanlar içindeydi. İnsanlardan kopan parçalar duvarlara yapıştıyordu. Patlayan su borularından sular fışkırıyordu. Çocuklar donup kalmıştı. Bundan sonra bir daha Hayfa'ya gitmediler» diye anlatı Muna'nın anneannesi.

O günden sonra herşey giderek kötüleşti. Odada çit çıkmıyordu. Yalnızca büyükbabanın parmakları arasında

tesbih taneleri birbiri ardından ağır ağır kayarken çıkan ses duyuluyordu. «İnsanlar ölmektense göç etmeyi düşünür oldular. Aman Allahım. Deir Yassin'de olanları minareden duyurmuşlardı...»

9 Nisan 1948'de Kudüs yakınındaki Deir Yassin köyünde 247 kadın, erkek ve çocuk öldürüldü. Katliamın arkasında Siyonist terörün örgütleri Stern çetesi ve Irgun vardı. Olayın açıklaması daha sonra Başbakan olacak Menahem Begin'den geldi: «Katliam sadece haklılığını kanıtlamakla kalmadı, aynı zamanda kaçınılmazlığını da gösterdi. Deir Yassin zaferi olmasaydı asla bir İsrail Devleti olmazdı» diyordu Begin. Bu katliam bir örnek oluşturdu ve Filistin'den göçün dönüm noktası oldu. Nisan ayı boyunca birçok benzer katliamlar başka köylerde de yineleni. Bu tarihten önce 30 000 Filistinli göç etmiş ve bunlar köylerde yaşayan Filistinliler tarafından üst sınıf ve orta sınıf örnekleri olarak kabul edilmişlerdi. Ancak Deir Yassin'den sonra ve onu izleyen aylar boyunca 800 000 Filistinli göç etti. Siyonistler «insansız bir ülke yaratma» isterisine kapıldılar!

«14 Mayıs 1948'de devletlerini kurduklarını ilan ettiler ve savaş başladı.» Büyükanne devam ediyor, «Sadece BM'in vaat ettiklerini değil, bizim kasabalarımızı da aldılar... Hayfa ve Akka'yı... ama biz kaldık. Aman Allahım...» Küçük bedenini sarsılıyor. «Mayıs sonlarında bir sabah aniden çevremizde bombalar patlamaya başladığında her zamanki gibi tarlada çalışıyorduk. Siyonistler geldi. Bütün gece köyün çevresinde pusuya yatmışlar. Sağımızdan, solumuzdan uçuşan mermiler arasında silahlarımızı kapıp çocuklarımızı korumak için evlerimize koştuk. Bölgemizdeki bir saldırıya tam anlamıyla hazırlıklı değildik.. Fakat her şeyi elimizden almaya kararlıydılar!»

Kadınların, nasıl çocukları camide güvenli bir köşeye yerleştirdiğini anlatıyor. İki ufak odaya 150 civarında insan dolmuştu. Erkekler köyü savundular ve her silah sesi duyulduğunda çocuklar babaları için bağışıp durdular. Yaşlılar Allah'a dua ettiler. Sonunda Siyonistler geri çekildi ama birkaç gün sonra çok daha büyük bir kuvvetle yine geldiler.

Büyükbaba bir yandan elleriyle silahını nasıl tuttuğu-

nu göstererek «herşeyimizle kendi başımıza savaşıyorduk» diyor. «60 tane eski tüfek ve pek az cephanemiz vardı. Yalnız başımıza sürdüremezdik. Arap desteğinin geleceğini samyorduk... gelmediler ve bizi öylece yalnız bıraktılar. Siyonistleri iki kez püskürttük ama son saldırıda yapacak bir şey yoktu. Cephanemiz bitmişti. Arap askerleri hâlâ gözüküyordu. Seçeneksizdik, kaçmak zorunda kaldık.»

«Bu yüzden çabucak ayrıldık» diye devam ediyor kadın. Anlatmayı sürdürürken kalkıp dolaşiyor. «Sürekli ateş altındaydık. Kuzeyde Lübnan'a uzanan tarlalar dışında, yolları kesmişlerdi. Atımız da vurulmuştu, bu nedenle pek az şey alabilirdik yanımıza. Küçük çocukları taşımak zorundaydık ve ben yedi aylık hamileydim. Tam bir işkenceydi.» Yaşlılar, bütün köylerin göçe katıldığını, hatta zaman zaman yollarda uzun kuyruklar olduğunu, siyonistlerin kafilelerin durmasını engellemek ve daha uzaklara gitmelerini sağlamak için ateşi sürdürdüklerini, aç ve susuz süren yolculuklarını anlatıyorlar.

Büyükanne «hiçbir zaman bu kadar susamamıştım» diyor otururken. «İnsanlar yorgunluktan tükenmişlerdi. Kıpısının eşiğinde oturan yaşlı bir adamı hatırlıyorum. Böylesine kuyruğumu bacaklarımın arasına kısıtıp kaçmaktansa, siyonistlerin elinde ölmeyi tercih ederim diyordu. Sonra vuruluşunu, ölüşünü gözlerimle gördüm. Hiçbir zaman unutmayacağım onu».

Lübnan'a varabilmek için son iki gün nasıl hiç durmaksızın yürüdüklerini, dağ dikenlerinin nasıl elbiselerini, derilerini yırttığını ve bir yaranın nasıl bütün bir ay kapanmadığını anlatıyor. «Çok yakında geri döneceğimizi düşünüyorduk» diyor kocası yavaşça. «Kısa bir süre için köyü terketmiştik ya da biz öyle samyorduk. Evin anahtarını bile yanımıza almıştık» diyor ve duvarda Muna'nın üstünde asılı paslı eski bir anahtarı gösteriyor.

«Arap orduları Filistin'i kurtaracaklarına söz verdiler. Bu yüzden biz de özlemle bekledik onları. Aylar yıllar ve sonuç olarak toplam 30 yıl geçti. Diğer insanların sözlerine inanmayı bırakalı çok oldu...» Minare hoparlöründen yapılan bir anons üzerine susuyor.

Reşidiye kampı sakinlerine duyurudur!

Halk Komitesi bundan böyle özel izin olmaksızın depolardan su çekilmeyeceğini bildirir.

Ayrıca bütün kardeşlerimize de hatırlatmak isteriz ki alkol kullanmak sağlığa zararlıdır. Alkol kötülüktür, bedeninizi olduğu kadar, ruhunuzu da tahrip eder ve devrimin özünü zedeler.

Halk Komitesi ayrıca haklı bir sebep olmaksızın silah kullanmanın kesinlikle yasak olduğunu da hatırlatmak ister.

Zafere kadar devrim - Thawra Hatt en-Nasr!

Bu duyurunun hemen arkasından yakınlarda bir yerde bir makineli tüfek havayı tarağı. Ciddi hava dağılıyor ve herkes gülmeye başlıyor. Um İmmad, kızı Josra'ya kahve yapmasını söylüyor. Fakat büyükbabaları hiç gülmüyor. Gözleri yere çakılı, tütün tabakasını çıkartıyor, sigara kâğıdı bulmak için ceplerini yokluyor. Konuşurken yüzündeki karanlık ifade büyüyor, sinirli mi kederli mi olduğunu anlamak güçleşiyor. «Yaşlı bir adamın laflarını ve gözyaşlarını hoşgörün» diyor titreyen bir sesle, «çok zordu, o günleri hatırlamak istemiyorum. Korkunç bir dönemdi ve hergün bir yaşam savaşı veriyorduk... başka bir şey değil... güçsüz hissediyorduk kendimizi... ve utanç duyuyorduk...»

Lübnan'a ilk geldikleri zaman büyük bir ağacın altında yaşayıp, yerde yatarlarmış. Dağlarda terkedilmiş boş bir ev bulunca oraya yerleşmişler. Üç yıl sonra Lübnanlı görevliler tarafından Sur'daki El - Bas kampına gönderilmişler, çünkü Filistinlilerin sınıra bu kadar yakın olmalarını istemiyorlarmış. El - Bas kampı UNRWA'dan sağlanan malmeye ile Filistinliler tarafından kurulmuş. Kamp koşulları son derece kötü ve sağlıksızmış, kamp sakinlerinin birçoğu sıtmaya yakalanmış. Onaltı yıl sonra bu kez Lübnanlı bazı arkeologlar Um İmmad ailesinden evini boşaltmalarını istemiş. Bu kez gerekçe evlerinin altında Roma kalıntıları bulunması olmuş.

Karısı öykülerini tamamlıyor: «İşte böylece Reşidiye'ye geldik».

Gözleri hâlâ Muna'nın başının üstündeki duvarda asılı duran anahtarda.

9.

«Sadece İki Çocuk Sahibi Olmak, Yasaklanmalı»

Kadınlar sabahtan tüm ev işlerini bitirmeye çalışır kampa. Öğleden sonralarını ise birbirlerini ziyaretle geçirirler. Kamptaki yaşamın en belirgin özelliklerinden biri de, özellikle ölüm olaylarında yapılan bu tür ziyaretlerdir. Ayrıca doğumda, nişanda, evlilikte ya da biri terfi ettiğinde, bir sınavda başarılı olduğunda, uzun zamandır ortalıkta görünmeyen biri geri döndüğünde de mutlaka ziyarete gidilir. Biri hasta ise kadınlar grup halinde evine giderler ve hasta hiçbir zaman yalnız bırakılmaz.

Sosyal ilişkileri ayakta tutmak ve sürgünde kendi içine kapanmış bir topluluğu yaşatmak görevi özellikle kadının omuzlarına yüklenmiştir. Tüm Arap dünyasında olduğu gibi, ailenin el üstünde tutulduğu bir toplum. Muna bunu şöyle açıklıyor:

«Eğer akrabalarımı hergün ziyaret etmesem önemli bir şey olduğunu düşünürler. Hatta bu, akrabalar arasında sorunlar bile yaratabilir. Biz kadınların diplomatik bir işlevi vardır. Barışı sağlar ve bunu duygusal bir biçimde kullanırız, ama elbette erkekler bizi yönlendirir ve bizim yerimize karar alırlar. 'Gelenek bu' derler ve zaten Kuran'da da adam kadının efendisidir diye geçer. Ama bütün işi kadınlar yapar. Erkeklerin günlük yaşamdaki rolü çok büyük değildir, zaten bütün bir gün boyunca dışardadırlar. Birçok kadının kocası yoktur. Bakın şu dullara. Eğer evin erkeği ölmüş ise sorumluluğu en büyük erkek çocuk alır, bunun için de belki evden uzakta çalışması ya da gerillalarla birlikte olması gerekebilir. O zamansa tüm sorumluluk kadındadır.»

Muna ve Um Immad'ın tam karşılarında oturan Um

Ali'nin evini ziyaret ettik. Um Ali akraba değil fakat komşu ve yeni anneanne oldu. Gelini Samiye'nin ilk çocuğu olmuş ve hastaneden yeni dönmüştü. Bundan sonraki çocuklarını büyük bir olasılıkla tecrübeli bir kadının yardımıyla evde doğuracaktı.

Akşam güneşi mavi yeşil saçaklardan süzülürken Samiye, Um Ali'nin oturma odasında yattığı yerden güçlükle gülümsüyor. Ev ziyaretçilerle dolu. Kadınlar hararetle konuşurken çocuklar ayak altında kalabalık ediyorlar. Samiye nazıkçe yeni yeşil naylon geceliğini sıyrıp, çocuğu emzirebilmek için süt dolu göğsüne tutuyor. Bize ikram edilen altın jelatinli çukulatalar ve kâğıt çiçekler gibi, gecelik de hediye. Um Ali'nin kardeşi tarafından getirilen Arap kahvesini içiyoruz.

Yeni doğan oğlan çocuk, küçük bir paket gibi elden ele geçiriliyor. Üzerine beyaz bir tişört giydirilmiş ve sıkıca sarılmış. Bağarmaya başladığı anda kucaklanıyor. Bir kadın «Helweh, Helweh kitirl - güzel, çok güzel» diye sesleniyor. Um Immad da yanağından kesme alarak «oğlan olduğu için çok şanslısınız. Allaha şükredin» diyor.

Muna kaba kahve koyarken «Samiye böylece kız çocuğunun doğmasıyla çöken suskunluktan kurtulmuş olacak» diyor. «Kızlar ağırlıktır, insanlar kız çocuklarının sadece maddi sorunlar yaratacağına inanır. Oysa erkek çocuk aileyi ve ailenin adını devam ettirir. Genel bir söz vardır: çok kızı olan ev çok fakirdir. Erkek çocuk anne ve babasına parasal yardımda bulunur ve büyüdüğü zaman onların ekonomik sorumluluğunu da üstüne alır.»

Muna bu söylediklerini Um Ali ve diğer kadınlara tercüme ediyor. Gülümseyerek onaylıyorlar: «A evet doğru!» «Samiye» diyor Um Ali, «Bundan sonra sen Samiye değil Um Muhammed'sin. Oğlun peygamberimizin ve dedesinin adını alarak Muhammed diye çağrılın.»

Çocuğunu eline alırken gururla gülüyor Samiye. Dünyâ kız çocuğu artık anneler zincirine katılan gerçek bir kadın oldu.

Ne kadar çok çocuğu olursa o kadar fazla otoritesi olacak. Ayrıca evliliğinin ilk yılında çocuğu olabildi. Eğer biraz daha gecikseydi herkes kuşkulanmaya başlayacaktı. Yeni evli kadımlar erken hamile kalma konusunda büyük

bir baskı altına alınıyor. Burada hamile kalma korkusu yok, hatta tam tersi sözkonusu. Kısır kadınların statüsü çok düşük. Kocasını onu reddedip hiçbir geleceği olmayan anne eyine gönderebilir. Hatta kocası kadını evde tutup, ona çocuk doğuracak kuma getirme hakkına da sahip. Aynı şekilde, kısır çıkan erkeğin de hiç değeri kalmıyor ve karısı onu terketme hakkına sahip oluyor.

Um Ali'nin oğullarından biri nefes nefese içeri giriyor. Annesine birşeyler söylemek istiyor. Çocuklar sokakta olup bitenleri daima büyüklere yetiştiriyorlar. «Um Leyla geliyor» Um Leyla Beyrut'ta tanıştığımız kadın eylemci. Um Ali'nin çok eski arkadaşı olduğunu da biliyoruz.

Um Leyla içeri girer girmez Um Ali koşup sarılıyor öpüyor. Birbirlerine sarılarak oturuyorlar. Diğer kadınlar konuşmayı bırakıp onları izliyor. Um Leyla Muna'yla kreşler hakkında görüşmek için Beyrut'tan gelmiş.

Um Leyla «Um Ali'yi ne zaman görsem bir çocuk bekliyor ve her seferinde bunun sonuncu olacağıma söz veriyor. Bu onyedinci çocuğu olacak» diyor Um Ali'nin sırtına vurup gülerken.

Um Ali ise şakayla karışık cevap veriyor «Sadece iki çocuk yapmak yasaklanmalı.»

«Rezillik bu. Um Leyla senin en az beş kız beş erkek çocuğun olmalı. Kocan senden bir erkek çocuk istememekle hata ediyor.» Um Leyla neşeyle gülüyor. Her ikisi de kız olan iki çocuğu yeterli görmüşve başka çocuk doğurmamış. Üstelik büyük kızından sonra Um Leyla adını kullanmaya başlamış ki bu da kamp kadımları arasında hayli karışıklık yaratmış. Oysa böylece Um Leyla çocuk bakımı ve cinsel sorunlar hakkında tartışma başlatmayı başarabiliyor.

Um Ali gururla başını kaldırıp «36 yaşındayım, gençim. Daha çocuk doğurabilirim.» Kadınlar başlarıyla onaylıyorlar. Birkaç tanesi sakınmaksızın çocuklarını emziriyor. Çocuk gürültü yaptığı an meme veriliyor. «Um Leyla tembel bir kadın değil, devrim için ölesiye çalışıyor» diyor Um Ali takdir ederek. «Ama bir yandan çalışmayı sürdürüp bir yandan da kolayca birçok çocuğu idare edebilir. Bakın bana, ben devrim için çocuklarımdan daha çok çalışıyorum.» Duvardaki Fetih şildi üstünde asılı Yasir Arafat resmini gösteriyor. Fetih'in amblemi, Filistin üzerinde çatılı iki makinalı tüfek.

Um Ali askerlerin üniformalarını yıkayıp ütölüyor, ayrıca Kadınlar Birliği'nin gündelik sorunlarına yardım ediyor. Reşidiye'de hava akınlarına karşı bir sığınak yapılması için uğraşanlar arasında yer almış. Çok akıllı bir kadın olarak tanınıyor ve birçok insan akıl danışmaya geliyor.

Bütün sohbet boyunca çocuklar sürekli başına üşüşüyor, birinin kazağını giymesine yardım ediyor, yere düşüp kendini yaralayan bir başkasının bakımını yapıyor. Kucaklarında çocuklarıyla, oturdukları sandalyelerden çevrelerine güven veren, doğal görünüşleri hamilelik olan ve bedenleri hem bunun hem de hergün yaptıkları ağır işin izlerini taşıyan bu güçlü, dimdik orta-yaş kadınlarından çok etkilendik. Dayanıklılıklarına hayranlık duyuyoruz ve kendi kendimize bu gücü nerden bulduklarını soruyoruz. Taşdıkları kaygılar ve yorgunluk her şeye rağmen bir biçimde yüzlerinden okunsa da, bir yandan çocuklarını çok sevseler de, genellikle kızılan, kırılan da onlar oluyor.

Um Ali «Batıda çok çocuk sahibi olmadığınızı işittim» diyor. «Ama bizim sorunumuz başka. Bizim çocuklarımıza ihtiyacımız var. Çocuklarımız bizim geleceğimiz, umudumuz. Savaşta birçok insanımız ölüyor, şehit oluyor, siyonist silahların nasıl kolayca öldürdüğünü bir görseniz.»

Masanın üstünde içine plastik karanfiller konularak vazo olarak kullanılan ağır bir top mermisinin kovanını, sonra da dolapta pastel renklere boyanıp raflara yerleştirilmiş sıra sıra mermi kovanından dönme vazoları gösteriyor. Aynı şeyi birçok evde görmüştük. «Geçen gün ne olduğunu duymadınız mı? Çocukların her zaman oyun oynadığı arsada küçük bir çocuk kumda bulduğu İsrail yapısı bir el bombasıyla oynarken öldü. Geçen Mart'taki işgalden beri yani dokuz aydır orda duruyormuş. Çocuğun ellerinde patladı. Of Allahım annesi için ne büyük acı, nedir bu insanlarımızın çektiği.» Um Ali'nin sesi titriyor ve gözleri yaşlarla doluyor. Herkes gözünü ovuşturup ileri geri sallanıyor. Odada çok yoğun bir duygu yaşanıyor, ölüm çok yakında hissediliyor ve kadınların yüzünden yaşadıkları acı okunuyor.

Um Abdullah gözleri raftaki vazolarda, anlatıyor: Tel Zaatar'dan tanıdığım bir arkadaşım var. Altıncı çocuğunu doğurduktan sonra kız kardeşi onu doğum kontrol hapı

kullanmaya ikna etmiş. Ama bak sonra ne olmuş. Çocuklarının beşi Tel Zaatar'da öldürülmüş. Bunun üzerine kız kardeşine şöyle bağırıyordu: «Sen ve senin bu parlak fikirlerine lanet olsun. Şimdi geride tek bir çocuğum kaldı, hem de kız. Kocam da öldürüldü. Bundan sonra nasıl çocuğum olacak? Kime güveneceğim şimdi? Keşke daha fazla çocuk yapmış olsaydım.»

Yaşlı kadınlar sık sık «Devrim çocuk ister, İsrail çocukları bombalıyor» derler, ama bir yandan da, sadece erkek çocuk yetiştiren «adam üreten fabrikalar» olmaktan yakınırlar. Fakat biz de öğreniyoruz ki, bir yandan din, kadınlara çok çocuk yapmasını öğütlerken öte yandan da yoksulluk, kadınları geleceklerinin sosyal güvencesi olarak çocuk yapmaya zorluyor.

Bir kadının kaç çocuk sahibi olması gerektiği hakkında türlü nedenler sayılıyor ve durmadan tartışılıyor fakat genç kadınların anneleri kadar çok çocuk yapmak istemedikleri kesin. Sokağın epeyce aşağısında oturan Um Ahmet «Yirmidört yaşındayım, dört çocuğum var ve bu kadarı yeter. Benle aynı yaşlarda olan birçok arkadaş da aynı şekilde düşünüyor» diyor.

Um Leyla bize dönüp «Doğru bu» diyor.

«Çocukları kurban alan yalnız savaş değil, birçoğu da hastalıklardan ölüyor. Um Ali'nin onaltı çocuğu vardı, oysa bugün sadece onu yaşıyor. Kocasını çok az para kazanan kadınlara, çok çocuğun pahalıya patlayacağını anlatmaya çalışıyoruz. Devrimin nicelik değil nitelik gerektirdiğini söylüyoruz. Pek başarılı olduğumuz söylenemez ama eskiden oniki çocuk isteyen bir kadın şimdi altı tanesini yeterli bulabiliyor. Bu yavaş bir gelişim, ama her şeyin birden olmasını bekleyemeyiz. Şimdi çok daha fazla kadın doğum kontrol hapi kullanıyor ama genellikle bunu kocalarından ve kayınpaladelerinden gizli tutuyorlar. Zaman zaman karşılaşılrsa da pek sık düşük yapılmıyor. Kadınlar karınlara ağır bir havaneli ya da tokmak koyarak yahut da aynı etkiyi yapacak çeşitli karışımları içerek kendi kendilerine çocuk düşürüyorlar. Kuşkusuz erkekler bunlardan hiçbir şekilde haberdar olmuyorlar.»

Um Ali birden atılıyor. Birçok insan birarada bulunduğu, unda düzeni koymak güç. Hepsi birden aynı anda ko-

nuşuyor. «Ben çocuklarımı devrimci olmaları için yetiştirdim» diyor. «Onlara Filistin'i anlatıyorum. Nasıl haksızlığa uğratıldığımızı açıklıyorum. Erkek çocuklarımı Aşbal'a, kızları Zahrat'a gönderiyorum.»

Aşbal «aslanlar kulübü» Zahrat da «çiçekler» demek. Orda onbeş yaşına kadar çocuklara askeri eğitim veriliyor. Bir makinalı tüfeği taşımayı öğrenip beden eğitimi yapıyorlar. Öte yandan Filistin tarihini öğreniyorlar, tiyatro yapıyorlar, şarkı söylüyorlar.

Um Ali dolaba gidiyor, kilidini açıp, bir süre bekliyor önünde, sonra naylona sarılı sıkıca bağlanmış bir kutu alıyor içinden. İpini çözüyor ve özenle saklanmış bazı fotoğrafları çıkartıyor. Aralarından en güzel elbiselerini giymiş genç bir erkeğin renkli bir resmini seçiyor.

«Bu benim oğlum Esat. Onaltı yaşında ve gerilla birliklerinde.»

Aniden avlunun ötesinden tekdüze bir davul sesi gelmeye başlıyor ve ritim giderek hızlanıyor. Çocukların sesleri, gülmeleri duyuluyor. Um Immad kalkıp pencereden bakıyor ve gülümsüyor. Kızı Josra bir su kovasını ters çevirmiş, üstünde davul çalıyor, diğer kızlar da önünde küçük bedenlerini kıvıra kıvıra dans ediyorlar. Kolları havada ağır ağır kalçalarını oynatarak Arap göbek dansı yapıyorlar. Josra nihayet elektriğe kavuşan Bedain kampıyla ilgili herkesin bildiği bir şarkıyı söylemeye başlıyor.

Um Ali oğlunun resmini bırakıp dışarı sesleniyor. «Ya Josra, uçakların bizi korkutamayacağını anlatan şarkıyı söyle.» «Evet evet» diye bağıırıyor avludaki çocuklar da. Josra ritmi değiştirip onu söylemeye başlıyor. Kadınlar oturdukları yerden kalkıp pencere önüne ve kapının çevresine toplanıyorlar. Bir yandan elleriyle tempo tutarken, bir yandan çocuklarının da şarkıya katılmalarını söylüyorlar. Elllerinde okul kitapları, saçları örülü iki kız da sokaktan içeriye bakarak şarkıya katılıyorlar.

Um Abdullah içerde, gözlerinden hasta küçük bir çocuğun başucunda oturuyor. Elini çocuğun başına koymuş, yarı açık gözleriyle Kuran'dan dualar okuyor. Um Abdullah hastalıkları genellikle Allah'ın yardımıyla iyi etmeye çalışıyor. Çocuk yatağında doğrulup oturuyor ve başını uzatıp avluya bakıyor.

Halit ciddi bakışlı ve sivri çeneli bir adam. Fetih'e katıldığından beri Reşidiye kampında çeşitli işler yapıyor. Bu nedenle Muna başta olmak üzere arkadaş çevresi geniş. Um Ammad'ların evine en çok girip çıkan kişidir. Otuziki yıl önce Filistin'de Yenin'de doğmuş. İsrail kurulunca aile Ürdün'e geçmiş. 1966'da büyük kardeşi ve Halit, Batı Almanya'ya yüksek öğrenim görmek amacıyla gitmişler. Orada 1960'ların öğrenci haklarıyla yakından ilgilenen birçok Alman'la tanışmışlar.

Halit, Filistin özgürlük hareketiyle yakından ilgilenirken, kardeşi eski hayatını tamamen unutup, yeni bir iş ve hayata başlamış. Halit polis tarafından Filistin eylemcisi sıfatıyla aranıyormuş. 1972 Münih Olimpiyatları'nda Filistinlilerin İsrail takımına saldırması üzerine, her ne kadar eylemle hiçbir ilgisi olmasa da, onunla birlikte 249 Filistinli sınır dışı edilmiş. Ürdün'e geri dönemiyordu, çünkü Filistin grupları bir sene önce ülkeden zorla çıkarılmıştı. Böylelikle yapacağı tek şey kalıyordu: Beyrut'a gidip gerillalara katılmak. Ürdün'de yaşayan ailesini on senedir görememişti.

Batı Almanya'da aynı amaç için mücadele ettikleri arkadaşlarını özlemişti. 1978 Şubatında yani 6 yıl aradan sonra arkadaşlarını ve kardeşini görmek için kaçak olarak Almanya'ya girdi. Hemen sonra da annesinin öldüğünü öğrendi. «Bilirsin» dedi sessizce «Herşeyden fazla severdim annemi. Kardeşimle beraber Berlin sokaklarında yürürken annemin sekiz ay önce öldüğünü söyledi. Ürdün'den mektup almış. Çok yıkıldım, çaresizlik içinde sokağın

ortasında ağladım... Hayatımın en karanlık ve kötü günü» diyerek gözünü sildi Halit. Ne zaman annesi hakkında konuşsa, neşeden üzüntüye doğru kayıveriyor. Annesi için kullandığı her sözcükte gözleri parlıyor. «O çok kuvvetli bir kadındı, çok kuvvetli. Aileyi ayakta tutabilmek için savaştı, mücadele etti. Biz fakirdik, açlık çekme düzeyinde değil fakat çoğu geceler yatağa aç girerdik.»

«Buğday kaldırıldıktan sonra, tarlalara koşturur ve geride kalan, atılmış saman parçalarını toplayıp çocuklarına ekmek yapardı. Çalışabileceği her türlü işte çalışır, hatta bütün bir Ramazan günü boyunca tarlada çalıştığı olurdu. Aynı zamanda ev her zaman temiz, yemek her zaman hazır, tüm kirliler yıkanmış, sökükler dikilmiş durumdaydı. Tabii bu derece ağır çalışma temposu onu fiziksel olarak çökertti. Eklemleri çok ağrımasına rağmen durmak dinlenmek bilmezdi.»

Halit anlatmayı sürdürüyor:

«O bana direnmenin ne demek olduğunu öğretti. Anneler çocukların ilk öğretmenidir. Devrimin ne anlama geldiğini öğrenmeme o yardım etti. Her zaman Filistin'den bahsetti. Devrimi desteklememizi ve Filistin'e dönmek için savaşmanın bizim ilk görevimiz olduğunu hatırlattı. İçimde nefret besliyordum. Kardeşim Almanya'da mutlu, Filistin'i ve özgürlük mücadelesini tamamen unutmuş olarak yaşamasına rağmen annem ona hep arka çıktı. Sokakta tüm Almanların önünde bağırarak ağladım, çünkü kardeşim annemin ölümüne göz yumuyordu.. Artık onunla kalamazdım. Alman arkadaşlarımla yanına gittim. Benim için üzülmüyorlardı. Bana bunca senedir neden gidip onu görmediğimi soruyorlardı, fakat gidemezdim.»

Halit bağırarak «Gidemedim. Gidemedim. Eğer onu görmek için Ürdün'e gitseydim, yetkililer beni hapse atacaklardı. Yapabileceğim hiçbir şey yoktu ama yine de ölürken yanında olmalıydım.»

Filistinli adamlarla, anne sevgisi hakkında konuştuğumuzda tüm duygu ve düşüncelerini ortaya döküyorlardı. Yüzlerindeki sert ifade kaybolup birdenbire yumuşayıyorlardı. Batıda belli bir yaşa gelen her gencin ailesiyle ilişkisi kesilir dediğimiz zaman kesin bir tavırla karşı çıkıp «Burada imkânsız. Anne ile çocuk arasındaki bağdan daha

kuvvetli bir bağ bulunamaz. Çocuk ana karnında oluşur ve onun parçası olarak kalır» diyorlardı.

Sabiha, yaşlı kadın
Altmış yaşında...
Kalbi yeşil, yeşil, yeşil,
Sanki yaşlı bir ağaç
Dünya kadar yaşlı.

Oğlu...
... dokuz yaşına basacak yakında.
Fakat biliyor taşın nasıl fırlatılacağını
Nasıl bağrılacağını da:
Ah Filistin!

Onlar dövdükçe anne bağırdı:
Oğlumu bırakın!
Oğlumu bırakın!
Yetmedi mi babasını ve ağbilerini
öldürdüğünüz!

Fakat şeytan sadece güldü
Ve dedi ki:
Dinle yaşlı kadın!
Kim karşı çıkarsa, bil ki öldürülür.

Derken anne eline bıçağı geçirdi
Ve adam elini kaldırmadan
Bıçağı kalbine sapladı.

*Abu Sadık Hüseyin**

* Sürgündeki Filistinlilerin arasında en çok sevilen şair, en popüler devrim şarkılarının söz yazarıdır.

«Bilgi Güçlü Bir Silahtır»

Muna'nın 10 yaşındaki kız kardeşi Josra kapıda oturmuş, sopalarla oynayan küçük kardeşlerini izliyor. Um Immad bu oyunu oynamalarını yasaklamış ama Josra bir matematik kitabına kendini iyice kaptırdığı için oyundan habersiz. Um Immad sokağa bakıyor ve çocukları görüyor. Fakat Josra'yı azarlamak yerine çocukları avluya çıkartıyor. Josra derin bir nefes alıp özür diliyor.

«Mâliş - Tamam» diyor Um Immad. «Sen kitabını oku». Um Immad Josra'nın ders çalışıyor olmasından gururlu ve o da diğer Filistinliler gibi çocukların eğitimiyle yakından ilgileniyor. Filistinliler Ortadoğu'da İsrail de dahil olmak üzere eğitim düzeyi en yüksek ulus. «Elektrik mühendisi olmak istiyorum» diyor Josra. «Böylece Reşidiye'deki bütün elektrik şebekesini onarabilirim. Şimdi hemen hergün bozuluyor. Hem Filistin'e geri döndüğümüzde ülkemizin yeniden kuruluşuna da yardım edebilirim böylece.»

«Bilgi güçlü bir silahtır» diyor Muna. «Devrimden önce yoksulluk ve işsizlikle mücadelede eğitim tek silahımızdı. İyi bir eğitim, iyi bir iş olanağı ve ailenin ayakta durmasına katkı anlamına geliyordu. Bu hâlâ böyledir. Filistin'i kurtardığımızda cahil bir halk durumunda olmamalıyız, yoksa arkamızda bekleyen İsrail tarafından ucuz işgücü olarak sömürülür ve ülkemizi kalkındıramayız.»

Kamplarda her yerde ellerinde kitapları olan çocukları, ev işleri yanında ev ödevi yapan kız çocuklarını görüyoruz. Erkek çocuklarının ders çalışmasına daha fazla olanak tanınıyor. Çocuklar, bebeklerin oynadığı, radyonun süsma-

dığı ve hiç durmayan bir misafir trafiğinin olduğu kalabalık evlerde, çalışmaya ve öğrenmeye zorlanıyorlar. Josra sakin bir ortamda çalışmak için çatıya çıkıp bir ileri bir geri dolanıp yüksek sesle kitabını okuyor.

Ama savaş, çok daha ciddi bir rahatsızlık kaynağı. İsrail bombardımanı sırasında Reşidiye'de öğretim duruyor, okullar kapanıyor ve pek çok aile kuzeye kaçıyor. Beyrut kamplarında okullar güneyden gelen mülteciler için geçici yuvalara dönüşüyor ve bu arada, öğrencilerin eğitimi kesilmiş oluyor. Bu, pek çok Filistinli okul çocuğunu etkileyen ve düzenli bir eğitimi engelleyen kısır bir döngü. Reşidiye okulu pek çok kez İsrail bombaları ve roketleri ile bombalanmış.

Kamplardaki okullar bütün çocuklara okuma fırsatı vermek için hem gündüz hem de gece eğitimi yapıyor. Okulların zorunlu olarak kapalı kalmasıyla yitirilen zamanı telafi etmek için günde üç tedrisat yapılıyor. Yüksek öğretim de savaştan payını almış. Öğretim uzun bir süre kesintiye uğramış. Beyrut Üniversiteleri, 1975'de başlayan iç savaştan bu yana sık sık kapanmak zorunda kalmış.

Hâlâ okula gitmeyen Filistinli mülteci çocukları var. Ancak bugün, Josra yaşındaki kızları evde tutmak pek rastlanmayan bir durum. Çocuklar, altı - yedi yaşında BM okullarına başlıyor. Anneleri kızlarının okulda bir sürü erkek öğrenciyle birlikte olduğunu düşünüp evde alıkoy-masınlar diye kız ve erkek öğrencilerin sınıfları ayrılmış durumda.

Öğrenciler üniversite aşamasına gelinceye dek herhangi bir seçim yapmıyorlar. Birçok aile hâlâ, çocuklarına iyi bir eğitim sağlamanın daha önemli olduğunu düşünüyor. Üniversite eğitimi para gerektiriyor. Oysa aileler yoksul ve eğer para harcanacaksa önceliği, ilerde aileyi destekleyecek olan erkek çocuklar alıyor. Birçok ana - baba kızlarının bir ailenin yanında çalışıp yaşamak zorunda olduğundan hoşlanmıyorlar. Şimdilerde bu da değişiyor. Yine de otuz yaşın üstündeki pek çok kamp kadını okuma yazma bilmiyor. Bu fark daha genç kadınlar arasında en açık şekilde görülebiliyor. «Ne okumam ne de yazmam var» diyor Um Immad. «Ama en küçük kardeşim 20 yaşında ve Irak'da okuyor. Tıp eğitimi görüyor. Benim zamanımda

bir köylü kızının doktor olması mümkün değildi. Kızının okuyup yazmasını neden istiyorsun diye soruyor insanlar genellikle; aşk şiirleri yazabilsin diye mi?» Muna söze giriyor:

«Devrimden bu yana giderek artan sayıda kamp kadını daha yüksek eğitim şansına sahip oldu. Filistinli Kadınlar Birliği, Sosyalist ülkelerden çeşitli burslar sağladı ve böylece aileler çocuklarını oraya gönderebildiler. Ama bunlar bile yeterli değil. Bu bir talihsizlik. Bir keresinde, Sovyet Kadınlar Derneği'nden 20 üniversite bursu verilmiş, ama biz sadece 16 kız bulabilmiştik gitmek isteyen. Kızların genellikle bakışı şöyleydi: Eğer üniversiteye gidersem, en azından 23 ya da 24 yaşına kadar okulumu bitiremem. Ondan sonra da koca bulmak güç olur. Kamplarda erkeklerin çoğunluğu 16-17 yaşındaki genç kızlarla evlenmeyi tercih ediyorlar. Eğer bir kadın 20'sini geçmiş de hâlâ bir kocası yoksa, birini bulma şansı azalır. Ayrıca kendisinden daha iyi eğitim görmüş bir kadınla evlenmek isteyen erkek sayısı da pek azdır. Kamp geleneğine göre erkekler bilgi sahibi olmalı ve ailenin sorumluluğunu almalı. Eğitim gören kadın erkeğin geleneksel rolünü sarsacaktır. Belki bu nedenle asla evlenemeyebilirim.»

Önce yüzünü buruşturuyor. Sonra gülmeye başlıyor.

Kamptaki kadınların sadece %7'si ev dışında çalışıyor. Lübnanlı işverenler, eğitimsiz Filistinli kadınları tercih ediyorlar. Çünkü bu durumda işveren hiçbir sorumluluk altına girmediği gibi bir erkeğe ödediği kadar ücret ödemek zorunda da değil. Bu arada Filistinlilere, onlarla aynı işi yapan Lübnanlılara göre daha az ücret veriliyor. Beyrut kamplarındaki kadınlar —genellikle dullar veya boşanmış olanlar— kamu kuruluşlarında temizlikçi olarak çalışırlar. Birçoğu, Kuzey ve Doğu Beyrut'taki fabrikalarda çalışmaktaydılar. Ancak iç savaş sonunda, fabrikalar Lübnanlı sağcı güçlerin denetimindeki bölgede kaldı ve hiçbir Filistinli işe gidemez oldu. Bu nedenle Sur civarındaki kamplardan gelen kadınlar Lübnanlı büyük toprak sahiplerinin tarla ve meyve bahçelerinde çalışmaya başladılar. Kampları FKÖ ele geçirip Lübnan'daki etkinliğini arttırdıktan sonra kadınların bir kısmı Filistin Kızılayında iş buldular. Burada çalışanların %60'ını kadınlar oluşturur. Diğer bir

kısım kadınlar da SAMED (Şehit Çocukları Hareketi)'de çalışmaya başladılar. SAMED çeşitli fabrikalar, atelyeler işletip, deri eşyalar, oyuncaklar, el sanatları, tekstil, askeri giyim eşyaları üretir. Çalışanlarının %70'i kadınlardır. Daha yüksek eğitim gören kadınlar Beyrut'taki çeşitli FKÖ bürolarında ve kuruluşlarında iş bulabilirler. Ayrıca Halk Cephesi ve Demokratik Cephe gibi komando grupları da kliniklerinde, eşya satan mağazalarında, kreşlerinde kadın işçiler çalıştırır. Fakat bütün komando gruplarındaki kadınların hepsi FKÖ Kadın Derneği'nin içinde yer alırlar.

Farklı örgütlerde çalışan kadınlar çeşitli işleri —kreşleri ve eğitim kurslarını— hep birlikte örgütlemek isterler, fakat bu erkeklerin hakim olduğu örgütlerde pek benimsenen bir uygulama değil.

FKÖ Kadınlar Derneği'nin resmi amacı Filistin kadınına kendi işlevlerini kavratmak ve kurtuluş mücadelesine katılımı sağlamaktır. Derneğin etkinliklerinin büyük bir bölümü kamplarda gerçekleştirilir. Muna anlatıyor:

«Kaynaklarımız çok sınırlı olduğundan her kampta ancak birkaç alanda yoğunlaşabiliyoruz. Öncelikle kadınlarla ilişkiye geçip onların güvenini sağlamak zorunda kalıyoruz. Düğünlerde, cenaze törenlerinde ya da hepsinin bir arada bulunduğu diğer ortamlarda yanlarına gidiyoruz. Bunun dışında, kapı kapı dolaşıp, kendi değerlerini kavramaya yönelik tartışmalara çağırıyoruz. Konuşmaya başladıklarında bol bol kişisel sorunlarını anlatıyorlar. Sözcükler sel gibi dökülüyor. Çocukları, kocaları ya da komşularıyla olan sorunlarını konuşmak istiyorlar. Bu durumda siyaset konuşmayız. Örneğin kampta gerçekleşmesinden hoşnut olacakları yeniliklerden, güncel meselelerden konuşuruz. Reşidiye'de kadınlar daha fazla sığınak ve su kuyusu istiyorlar, ama bu istekler her kampta farklılaşır. Sorunları tartışıp gerektiğinde kampın yönetimini etkileyecek komiteler oluştururuz. Kadınlara birşeyler yapabildiğimizi göstermek çok önemlidir. Bir kez güvenlerini kazandığımızda, çeşitli konularda öneriler getiririz, dikiş kursları, okuma yazma kursları, kreşler. Kadınlar bunlardan birini seçer.»

Muna'ya göre en popüler alan kreşler, ikincisi ise dikiş kursları. Yaşlı kadınlar okuma yazma öğrenmek üze-

re okuma yazma kurslarına gidiyorlar, fakat evleri ve çocukları ile o kadar meşguller ki, daha genç olanların bir meslek öğrenmek üzere dikiş kurslarına gitmelerinin daha iyi olacağını düşünüyorlar. Devam ediyor:

«Kreşlerde kız ve oğlanlar bir arada. Pek çok oğlan çocuğunun annesi bu nedenle üzgün; çünkü oğuların, kızların yaptığı şeylerin aynısını yapmalarını istemiyorlar. Anneler şikâyet edecekleri zaman bizimle ilişki kuruyorlar, işte bu da tam bizim istediğimiz şey. Daha sonra biz de kız ya da erkek çocukların yapabilecekleri şeylerle yapmak zorunda oldukları şeyler arasında fark olmadığını anlatmaya başlıyoruz. Kreşler ilişki kurma konusunda en geniş olanakları tanıyan ama en masraflı alanlar. Her kreşin kendi sığınağı olmak zorunda. İsrailliler bombaladığında çocukların güvenliğini sağlamış olmalıyız.

«Kadınlar Birliği'nin en büyük sorunu, çalışmasında sürekliliğin olmayışı. Kamplar ne zaman bombalansa kreşler kapanıyor, dersler kesiliyor ve herşeyin yeniden başlaması uzun zaman alabiliyor. Evlendiği için çalışmayı bırakan da çok oluyor. Ya başka ülkelerde bir iş bulup yaşayan kocalarının yanına gidiyorlar ya da kocaları çalışmalarını yasakladığı için evlerinde oturuyorlar. Bir üyemizin başına gelenleri anlatayım size. Okuma yazmayı bizde öğrenen cahil bir terziydi. Büyük bir coşkuyla ve çok özenli çalışıyordu. Biz de onu, dikiş kurslarımızın sorumluluğuna getirdik. Gazetemiz onun birçok resmini bastı ve o da bunlardan birini kesip, evinin duvarına astı. Bu onu son derece mutlu etmişti. Fakat kocası geri dönüp de resmi görünce çok sinirlendi. Bir yandan resmi yırtarken bir yandan bağıırıyordu: Şimdi sen erkek, ben kadın oldum öyle mi? Bir daha asla oraya gitmeyeceksin, gidersen boşarım seni..

«Tavrının saçma olduğunu anlatabilmek için her yolu denedik. Ancak bir kardeşimiz yeniden resmini basınca, adam çocukları Sayda'ya annesinin yanına götürdü ve karısının onları görmesini engelleyerek boşadı. Ona sadece gitmesini söylemişti, bu da İslam geleneklerine göre boşanma için yetiyordu. Üstelik bu adam devrim için çalışıyordu.»

Muna iç geçirerek «Böyle şeyler sık sık olur... ama bazen önlemeyi başarırız» diyor.

Bir kreşte çalışan Hadiye'yi anlatıyor bu kez. «Sağduyusu güçlü çok iyi bir anadır, diğer çocuklara da kendi çocukları gibi bakar. Fakat Kadınlar Birliği'nin onun kocasıyla da sorunları oldu. Kadının ınası ev için gerekli olduğu halde kocası işini bırakmasını istiyordu. Hadiye ne zaman işe gitse kavga ediyorlardı. İşe gitmeden önce kocasının çamaşırlarını yıkayıp evi temizlemek ve kahvaltıyı hazırlamak için çok daha erken kalkmak zorundaydı. Ama hepsinin üstesinden geliyordu.»

Bir süre önce Muna'yla karşılaştığında, Hadiye'nin kocası şöyle diyordu: «Hadiye'nin çalışmasına nasıl karşı çıktım hatırlıyor musun Muna? Evdeki işlerle eskisi gibi ilgilenemese de şimdi çalışmasına saygı duyuyorum.»

Muna, Burc el - Şimali'deki bir dikiş kursuna götürüyor bizi. Kamp Reşidiye'nin üç kilometre kuzeyinde. Evlerin ve avluların çevresinde döne döne ilerleyen labirent gibi daracık yollardan geçiyoruz. Kampın sınırında sarı boyalı bir evin önünde durana kadar yokuş çıkıyoruz. Buradan Sur ve Akdeniz görünüyor.

İçeri girdiğimizde çoğunluğu 15 - 20 yaş arasında genç kadınlar ellerinde uzun kumaş parçaları, geniş bir masanın çevresinde oturuyorlardı. Odanın bir köşesinde üstüne Yasir Arafat'ın resmi işlenmiş büyük bir Filistin bayrağı var. Basık duvarlardan birinin yanında iki dikiş makinası ve bozuk bir örgü makinası duruyor. Bütün kadınlar Muna'yı büyük bir coşkuyla karşılayıp ellerindeki kumaşları gri metal bir dolaba kaldırırken merakla bize bakıyorlar. Muna «Kurstaki kadınlardan sadece ikisi evli» diyor. «Bu hep böyle. Hem zaman, hem olanağı olanlar sadece evlenmemiş kadınlardır. Buradan ayrıldıklarında, kendi evlerinde ücret karşılığı dikiş yapmaya başlayabilirler ya da, kamptaki SAMED fabrikasında iş bulabilirler. Bu, ekonomik bağımsızlıkları için attıkları ilk adım olabilir.»

Muna ilan tahtasına yöneliyor. Arapça el yazıları arasında bir karikatür var. Önde İsrail Başbakanı Begin'le Mısır Devlet Başkanı Sedat birbirine sarılmışken, arkalarında duran ABD Başkanı Carter her ikisinin sırtını sıvazlıyor. «Bu karikatürleri buradaki kızlar çizdi» diyor Muna gururla «Yine içlerinden biri Mısır'la İsrail arasındaki görüşmelerin Filistinlileri dışladığı sürece sonuçsuz kalaca-

ğını yazmış bir karikatürün üstüne. İşte herkes bunları tartışıyor. Kızları, Ortadoğu'da gelişen olayların konuşmaları için yüreklendiriyoruz. Bunlar —emperyalizm, kadınların kurtuluşu, diğer politik ve sosyal sorunlar—, genellikle kızların tartışma fırsatı bulamadığı konular. Sizce bir sakıncası yoksa ziyaretinizden yararlanmak istiyorum» diyor ve el çırpıyor.

Muna bizim kim olduğumuzu, İsveç'ten geldiğimizi anlatmaya başlayınca kızlar susup dinliyorlar.

«Soru sormak isteyen var mı?» Herkes istiyor ve az sonra soru yağmuru başladığında odanın bir köşesinde sandalyeler üstünde sıkışıp kalıyoruz. «İsveç halkı Filistinliler hakkında neler düşünüyor? İsveç halkı Filistin Kurtuluş mücadelesi hakkında ne düşünüyor? İsveçliler mülteci kampları hakkında ne biliyorlar? İsraillilerin kampları bombaladığını biliyorlar mı? İsveçliler, siyonistler ve İsrail hakkında ne düşünüyorlar?»

Bu soruları genç, yaşlı, kadın, erkek herkesten sık sık duyduk. Cevap olarak İsveçlilerin Filistinliler ve onların yaşamı hakkında pek az şey bildiğini söylüyoruz. «Yahudilerin Almanya'da yokedilişlerini unutmadıkları için, İsrail'i desteklemeyi tercih ediyorlar» diyoruz. Bir kız aniden tepki gösteriyor buna. «Ama Hitler'in Yahudileri öldürmesi bizim suçumuz değil ki! Bu Avrupa'da yaşandı. Neden bu yüzden Filistinliler cezalandırılsın?»

Kadınlar hararetle aralarında birşeyler tartışıyorlar. Bazıları İsveç hakkında sorular soruyor. «İsveç şu anda savaşta mı?» Duymaya alıştığımız bir başka soru da bu. «Hayır» diyoruz, «160 yılı aşkın bir zamandır İsveç hiç savaş görmedi. Bugün tarafsız bir ülke olarak biliniyor.» Kadınlar buna çok şaşırıyorlar. Dünyanın herhangi bir yerinde böyle bir durumun olabileceğine inanmıyorlar. Bu gerçekten doğru olabilir mi?

«İsveç halkı zengin mi yoksul mu? Filistin'deki gibi onların da çok çocuğu var mı?» İsveç'te hem zengin hem de yoksulların olduğunu, ama kimsenin açlık çekmediğini anlatıyoruz. İsveç'in sosyal hizmetlerini, pek çok İsveçli ailenin sadece iki çocuğu olduğunu, ailenin taşıdığı önemin Filistin'dekinden çok daha hafif olduğunu ve pek çok İsveçli'nin kendini yalnız hissettiğini anlatıyoruz...

«İsveçliler çocuk sevmiyorlar mı? Yalnız insanlara aileleri sahip çıkmıyor mu?» «İsveçliler için üzgünüm.» Anlatıklarımıza iyi bir yanıt oluyor. «İsveçli kadınlar çalışıyor mu yoksa evlerinde mi oturuyorlar?» Onlara kadınların Ortadoğu'da olduğundan daha fazla evlerinin dışında bir işte çalıştıklarını, hatta genel bir eğilim olmasa da bazı erkeklerin, eşleri işe gittiği zaman evde kalıp çocuk bakıklarını söylüyoruz. İsveç hükümetinin açtığı reklam kampanyası, bu kampanyada kollarında küçük bir çocuk taşıyan bir adam posterinin de kullanıldığını ve erkeklere çocuk bakımı için işlerinden ayrıldıkları zaman ücret ödenmesinin talep edildiğini söylüyoruz. Kadınlar kendi aralarında gülüşüp konuşuyorlar. İçlerinden bir kız kıkırdarak, «Eğer biri böyle bir posteri şehitlerimizin posterlerinin yanına asacak olsa, mutlaka vurulurdu» diyor. «Erkekler savaşmak için gerekli». Kızlar İsveç'in nasıl bir yer olduğunu öğrenmek istiyorlar; sıcak olup olmadığını, sanayileşip sanayileşmediğini soruyorlar. İsveç'in bir ağır sanayi ülkesi olduğunu, kışların soğuk ve karlı geçtiğini, Baltık Denizi'nin bazı yerlerde buz tuttuğunu söylüyoruz. «Deniz buz mu tutuyor» diye atılıyor bir kız. «Keşke Akdeniz de donsaydı. Denizden yürüyerek Filistin'e gidebilirdik böylece.»

Cemile Yürümeyi Nasıl Öğrendi?

Kaldığımız sokakta sabahları kapısı hep kilitli olan bir ev var. Burası beş çocuğuyla Um Fahdi'nin yaşadığı ev. Um Fahdi 32 yaşında ve Reşidiye'deki pek çok duldan biri. Çocuklarına tek başına bakıyor. Bu nedenle kamptan fazla uzakta olmayan bir gerilla üssünde aşçılık işi bulunmuş kendisine. Kurtuluş hareketinin izlediği politika, ihtiyacı olanlara para vermek yerine iş bulmak.

Um Fahdi bu yüzden sabah erkenden çıkıp akşam karanlığında evine dönüyor. Sadece akşamları ve pazarları aile bir araya geliyor. İki küçük çocuğu, birkaç sokak ilerdeki Kadınlar Birliği'nin kreşinde kalırken, büyükler okula gidiyorlar. Öğleden sonra eve döndüklerinde iki büyük kardeş hemen eğitim alanına ve «Öncüler»in lokaline koşuyorlar. «Öncüler» FKÖ içindeki Halk Cephesi grubu tarafından kurulmuş ve 8 - 12 yaş arası çocukları toparlayan bir gençlik hareketi. En büyük abla Rim ise, kardeşlerini kreşten alıp eve getiriyor. Evi temizleyip, çamaşırları bulашıkları yıkıyor, yemek hazırlıyor ve anneleri gelene kadar kardeşlerine bakıyor.

Komşuları Um Abdullah sık sık Rim'e yardıma geliyor. Artık çocuklara ikinci bir ana olmuş; Rim'e hem şu anda, hem de evlenip kendi evini kurduğunda ihtiyaç duyacağı pek çok konuyu öğretmiş.

Um Fahdi 1976'da yitirmiş kocasını. Bundan sonra aile, Doğu Beyrut'ta, sağcıların topraklarının ortasındaki büyük mülteci kampı Tel Zaatar'da yaşamış. Savaş boyunca Tel Zaatar, Lübnanlı sağcılar tarafından kuşatma altında tu-

tulmuş. Kocası Abu Fahdi bir sabah barakalara ulaşmak isterken pusuda bekleyen askerler tarafından vurularak öldürülmüş. En son 53 gün içinde kampa 60 000 bomba atılmış. Nihayet, Tel Zaatar halkı teslim olmuş ve hayatta kalanlara 12 Ağustos 1976'da serbest dolaşım hakkı verilmiş.

Um Fahdi enerjik, iyimser bir kadın. Kısa kıvrıkcık saçları gözlerine düşüyor ve güldüğünde ağzında iki altın diş parlıyor. Fakat hüzünlü bakışları Tel Zaatar'da başma gelenlerin izlerini taşıyor. Birçok insanda var bu bakışlar; yoğun bir aşağılanma ve acıyı yaşamışların bakışı. Midesine zaman zaman yüzünü alt üst eden ağrılar saplanıyor, sık sık iki büküm karnını tutuyor. «Tel Zaatar'dan beri gözüme uyku girmiyor» diyor Um Fahdi hırıltılı bir sesle, «Geceleri yattıktan sonra, radyoyu bile açmadan, sessizliği dinliyorum... karanlıkta tavana bakarak... düşünerek... uyumaya çalışıyorum, ama mümkün değil, uyuyamıyorum, sabahın ikisine üçüne kadar sürüyor bu... ondan sonra da altıda kalkmak zorundayım.»

Um Fahdi'nin evindeyiz ve çocuklar yerde çay yapmaya çalışırken biz gıcırtılı bir karyolaya oturuyoruz. Fakat elektrik ocağındaki tellerden biri kopmuş. Yanması için, telin tekrar bağlanması gerekiyor. Um Fahdi bir bıçakla teli birleştiriyor, bir kıvılcım parlıyor ve tel yine kopuyor, bu arada elektrik çarpıyor ve yerinden sıçırıyor. Gülmeye başlayıp, bir daha deniyor, bu kez başarıyor. Fakat en büyük oğlu Fahdi'ye dokunduğunda, almış olduğu elektriği ona geçiriyor. Oğlan bir yandan neşeyle gülerken elindeki bıçağı alıp kardeşine veriyor, böylece ona da elektrik geçiriyor. Az sonra bütün çocuklar ocağın çevresine toplanıp, birbirlerine elektrik geçiriyorlar. Hiçbir şeyin doğru dürüst çalışmadığı bu kampta, tehlikeler, kolaylıkla oyuna dönüşüyor. Özellikle yanıklar çocuklarda en sık rastlanan kazalardan.

Um Fahdi elektrik ocağını işaret ederek «Burada pek fazla şeyimiz yok» diyor. «Herşeyi, herşeyi Tel Zaatar'da yitirdik. Hareket, yatak ve battaniye bulmamıza yardım etti. Bize verilen çatal bıçağın hepsi plastik. Daha sonraki maaşlarımla birkaç kaşık ve ufak bir gaz ocağı almak istiyorum.»

Um Fahdi toplam 86 akrabasının 67'sini Tel Zaatar'da

kaybetmiş. Bunların çoğu, sığınak olarak kullandıkları bir bodrumda aynı anda ölmüş. Sağcılarının yoğun topçu ateşi nedeniyle bina çökmüş ve 650 kişi altında kalarak ölmüş.

Um Fahdi anlatıyor: «Bina sütunlar üzerine kurulmuştu. Faşistler sütunları birer birer vurarak yıktılar. Tek kurtuluş yolu olarak herkes odanın ortasında toplandı. Fakat çatı tam ortaya çöktü. Yalnızca kapı eşiğinde duran bir çocuk kurtuldu.»

Um Fahdi uzaklara dalıyor, gözleri yaşıyor. Tam o anda elektrik kesiliyor ve oda karanlığa gömülüyor. Sadece sigaralarımızın ateşi parlıyor. Um Fahdi homurdanarak Rim'e yatak odasının sigortasını yapmasını söylüyor. Elektrik ocağı ısındığında, fazla elektrik çekiyor ve bu nedenle akşam, üst üste birçok kez sigortayı attırdı. Ama az sonra elektrik yine geliyor ve ufak çocuklar birbirleriyle şakalaşıp oynasirlarken Fahdi ile Rim birbirlerinin ev ödevlerine yardım ediyorlar. Um Fahdi çocuklara yatmalarını söylüyor. Yatak odasındaki yaramazlıklarını ve yatağının üstünde zıplayıp duran dört yaşındaki kızı Cemile'yi sessizce seyredip tatlı tatlı gülümsüyor. «Cemile'nin yürümeyi nasıl öğrendiğini anlatayım» diyor. «Savaş sırasındaydı ve Cemile bir yaşını daha yeni doldurmuştu. Bir gece saldırısında evimiz bombalandı. Bombalardan biri yan duvara biri tavana düştü. Sığınmak için mutfığa koştuk ama kargaşa içinde Cemile'yi yatağında unuttuk. Kocam onun içinde kaldığını arkedip geri döndü ama Cemile'yi yatağında bulamamış. Telaşla çevresine bakındığında karşı kapının eşiğinde ayakta durup ağladığını görmüş. Hayatında ilk defa kendi başına ayağa kalkıp, yürüyerek odanın dışına çıkmıştı.» Anlatmayı sürdürüyor:

«Tel Zaatar on yedi ay boyunca tam bir kâbustu. İlk günden başlayarak çevremiz sarılıydı ve faşistler kamplara yiyecek girmesine izin vermiyorlardı. Kurtuluş hareketi bize ulaşmak için çemberi yarmayı denediysede bunu başaramadı çünkü faşistler çok güçlüydü. Bizi açlıktan öldürmek istediler. Lübnanlı zenginlerin bakkallarını, fabrikalarını yağmalamak zorunda kaldık. Yemek için sadece nohut, mercimek ve kuru fasulya bulabildik. Mercimeği ekmek yapmak için öğütüyorduk, fakat çoğunlukla bol sulu çorba ile günlerimizi geçiriyorduk. Asma yapraklarından

çay yapıyor, sigara sarıyorduk. Son günlerde mercimekten başka hiçbir şey kalmamıştı elimizde. Savaş boyunca faşistlerin tek sloganı vardı: «Önce çocukları vurun ki asker olacak kadar büyüyesinler». Bu yüzden Filistinli çocukları hep arkalarından vurdular. İç savaşın başlarında, Beyrut'ta özgürce dolaşmak hâlâ mümkünken, sağcılar, Müslüman çocukları kaçırıp, günü geldiğinde bir makinalı tüfeğin tetiğini çekememeleri için parmaklarını keserlerdi.»

Um Fahdi konuştuğuca coştı. Gözlerinden yaşlar akar-ken, sert el kol hareketleri yapıyordu. Ufak çocuklar yatmaya gitmiş ama Rim ve Fahdi yanlarında okul kitapları, oturmuş annelerini dinliyorlardı.

«1976 Haziranında, Suriyeliler solcuların Lübnan'da güç kazanmalarını engellemek üzere Faşistlerin yanında savaşa girdiler. Tam bu anda gelmemiş olsalar herşey yolundaydı. O ana dek Suriyeliler pasif kalmışlar ve Filistinliler, Suriye üstünden Sovyet ve Çin silahları getirebilmişlerdi. Ancak Suriyeliler Faşistlerle birleşince bu yol da kapanmış oldu. Filistinli komandolarımız, sadece Tel Zaatar'da değil, kuzeyde Trablus yakınlarında dağlarda ve Sayda'da Şam yolu üstünde de Suriyelilerle çarpışmak zorunda kaldılar... birçok cephede savaşıyorduk... başa çıkamıyorduk... ne kadar şansımız vardı?

«Birçok insan zaman zaman benim gibi umutsuzluğa düştü. Ama birbirimize destek olmaya çalıştık. Kendi kendimize başarmamız gerektiğini, aksi takdirde yok edileceğimize inanmıştık. En önemli şey, komandolarımızı, silahlarını bırakmamaları için yüreklendirmektir.»

Um Fahdi bir sığınakta kurulmuş seyyar klinikte çalışıyordu. 13 yaralıya bakıyordu.

«Fakat hiç ilacımız yoktu. Sadece su ve tuz ile, yıkayıp yeniden kullandığımız sargı bezleri vardı. Birçok yaralı en büyük derdimiz olan gangrenden ölüyordu. Hem de genellikle iki gün içinde. Gangren yaralıları arasına orman yangını gibi giriyor ve yayılıyordu. Hiç ağrı kesicimiz yoktu... ama yaralıları için en kötüsü ölmekte olmalarını bilmektir... Annem gangrenden öldü. Bir haftada gitti. Mutfakına düşen bir bomba nedeniyle saçılan şarapnel parçaları ile yaralandı. Eğer elimizde ilacımız olsaydı, bugün yaşıyor olurdu. Ama ağır ağır vücuduna yayılan gangren, öl-

dürdü onu. Son ana kadar, savaşın ne durumda olduğunu, Faşistlerin nereye kadar yaklaştıklarını, FKÖ ile görüşmelere başlayıp başlamadıklarını soruyordu.»

Um Fahdi hatırladıkça sessiz sessiz ağlıyor. «Abu Fahdi, annemi bir top çukuruna gömdü ve taş ve demir parçaları ile üstünü örttü. Bu yaptığı çok tehlikeliydi, çünkü sürekli olarak ateş altında tutuyorlardı. Daha sonra her şey bittiğinde onu bulabilelim diye mezarının başına bir tahta parçası dikti. Ama bir hafta sonra kendisi öldürüldü.»

Um Fahdi kuşatmanın son günlerinde nasıl cephanesiz ve aç kaldıklarını, sağ kalan çocukların susuzluktan ve kötü beslenmeden nasıl öldüklerini anlatıyor. Sonunda kimse sığınakları terketmeye yanaşmamıştı. Haftalar boyu kimse gökyüzünü görememişti. Kampın bombalanmış, harap olmuş sokaklarında ölüm hüküm sürerken, açlıktan ölmekte olan binlerce insan sığınakların karanlığına gömülü kalmıştı.

1976'nın Ağustosunda Tel Zaatar teslim oldu. «Faşistler bize Tel Zaatar dışında dolaşım hakkı tanıyacıklarına sözverdiler. Onlara inanmadık ama başka seçeneğimiz yoktu. Ben ve çocuklar kampı en son terkecekler arasındaydık. Birçoğu dağlara kaçmayı denedi...» Um Fahdi birden susuyor. Kampın boşaltıldığı güne ait birçok anı geliyor gözlerinin önüne.

«Yürüyerek kampı boşaltmaya başladık. Faşistler her iki yanımızda birer sıra oluşturmuş duruyorlardı. Tek kelime söylemeden bizi izlediler. Önceleri bir ölüm sessizliği vardı. Ama birkaç yüz metre sonra bizden önce çıkanların cesetlerini görmeye başladık. Genç erkekleri seçip çıkartıyorlardı... Kuduz köpekler gibiydi faşistler... İçlerinden biri onbeş genci bir duvarın önüne götürüp, onları kurşuna dizişini bize seyrettirdi. Cemile'nin gözlerini kapattım ellerimle Fahdi'yi seçecekler diye ödüm kopmuştu. Hiç durmadan ağlıyordum. Bir ara Yasir Arafat'ın resmine tükürmemi yoksa beni ve çocukları öldüreceklerini söylediler... tükürdüm, tükürdüm... alay ettiler benle. Faşistler kadınlarımızı ırzlarına geçmek için sürükleyip götürdüler.»

Gözlerinden yaşlar akıyor Um Fahdi'nin, durup boğazını temizliyor.

«Batı Beyrut'ta, Ulusal Müze'nin önündeki meydana

gelmeden önce, yaşlılar ve yaralıları vurmaya başladılar... Müzeye yaklaşınca, meydanın karşı yanında bulunan Kızıl Haç kamyonlarına, emniyete kavuşabilmek için... Olanca gücümüzle koşarak meydanı geçtik... Faşistler hâlâ rast-gele arkamızdan ateş ediyorlardı. Kamyonların başında bekleyenlerin elinden de birşey gelmiyordu onlar da bizim kadar çaresizdiler. Tel Zaatar'dan müzeye kadar süren yürüyüş sırasında 1500 kişi öldürülmüştü.»

Um Fahdi artık devam edemiyor. Çocuklar kitaplarını bir kenara bırakıyorlar.

Fahdi bir türkü mırıldanmaya başlıyor Rim de ona katılıyor. Um Fahdi gözyaşları arasında «daha yüksek sesle söyleyin» diyor. Çocukların sesi odayı doldurup, arka sokağa kadar taşıyor.

Tel Zaatar yayuni,
Tel Zaatar yayuni,
Tel Zaatar gözlerim,
Tel Zaatar gözlerim,
Direndiğin için
Bütün dünya anacak beni,
Geceleyin, ah Zaatar geceleyin!
Filistinliyiz biz, Filistinliyiz...
Ölüm korkutmaz bizi,
Geceleyin ah Zaatar geceleyin.

Sıcacık elektrik ocağının başında çıt çıkarmadan otururken, çocuklar türküyü bitiriyorlar. Um Fahdi kendini toparlayıp doğruluyor. Söylemek istediği şey kendisi için çok önemli olmalı. Gözlerini siliyor, boğuk sesi düzeliyor «Tel Zaatar'dan önce silahlar korkuturdu beni» diyor. «Bir tüfegin kabzasına bile dokunamazdım... Tel Zaatar'dan önce apolitiktim, halkın sorunlarına uzak, yabancıydım. Ama Tel Zaatar herşeyi değiştirdi. Bugün hayatımda en önemli şey kurtuluş mücadelesi. Asker olmak istiyorum. Fakat kadınım ve bakmam gereken çocuklar var. Mümkün değil. Daha genç ve evlenmemiş olsaydım, o zaman... Kurtuluşumuzun öncülerine yemek pişiriyorum ve bu da devrime destek olmanın bir yolu.»

Artık geç olmuştü, ayrılmak zorundaydık. Um Fahdi bizle beraber sokağa çıkıyor. Dışarısı çok karanlık, bulut-

ların ardında hilal şeklindeki ayı güçlükle seçiyoruz. Um Fahdi «Biliyor musunuz» diyor yukarı bakarak « imdi Tel Zaatar'ı çok daha fazla seviyorum.. Çünkü kocam, annem, babam bütün ailem orada yatıyor. Mezarlarını görmeye gitmek isterdim.» Fakat geri d nemeyece ini biliyor Um Fahdi. Çünkü orda yakalansa mutlaka öldürülür. Belki de bir zamanlar Tel Zaatar'ın kekik kokulu yamaçlarının  u anda ne hale geldiğini bile bilmiyor.

Artık Tel Zaatar diye bir yer yok. O bölgeye gittiğimizde, korkunç bir moloz yığını ile kar ıla tık. Kamp bo altılınca faşistler bir zamanlar burada yaşayan 30 000 insana ait hiçbir iz bırakmamacasına, buldozerle evleri yıkıp, her şeyi yerle bir etmişler.

Nimri ve Muhammed Evleniyorlar

Günlerdir bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyor. Bozuk sokaklarda büyük gölcükler oluşuyor ve bomba çukurları suyla doluyor. Fakat bu pazar, Akdeniz rüzgârı esti ve güneşin yardımıyla çamuru kuruttu. Sinekler rüzgârdan kaçıp, buldukları her yiyeceğe yapışıyorlar.

Her zamanki gibi Abu Nimmer'in dükkânının önünde toplanmış bir grup insan, yaşlı kadınlar, askerler, çocuklar var ve bu tatil gününde ne olup bittiğini anlamaya çalışan erkekler de orada. Kısa boylu tıknaz, kısacık kesilmiş beyaz saçları ve makasla düzeltilmiş bıyıkları ile Abu Nimmer, bütün gününü karanlık, küçük dükkânında geçirir. Üstlerindeki teneke kutuların ağırlığı nedeniyle tahta raflar bel vermiş, «ABD halkı tarafından armağan edilmiştir - satılamaz ve değiştirilemez» diye yazıyor, bir köşede duran un çuvalında.

Muhammed 21 yaşında bir gerilla, yanındaki birkaç gerillayla birlikte sigara almak üzere dükkâna giriyor. Rastgele bir göz atıyor içeri. Bir tutam ıslak saç alnına dökülmüş, oldukça gergin sert bir ifade var yüzünde. Gülümsemeye çalışıyor ama olmuyor. «Bugün düğünüm var... Umarım gelebilirsiniz» gibi şeyler mırıldanıyor.

Abu Nimmer başını sallıyor ve askerler gülüyor.

Bu evlilik, kampın bu kısmında bir süre dedikodu konusu olmuş. Nihayet üç yıllık bir bekleyiştten sonra Muhammed için onyedinci yaşındaki gelini, Nimri'yi alma günü gelmiş. Bu düşünce ürkütüyor onu.

Muhammed, Zahrat'da Nimri'nin silah öğretmeni

birbirlerine aşık olmuşlar. Zahrat, El Fetih'in 8-15 yaşları arasındaki kızlar için kurduğu gençlik örgütü. Nimri daha 14 yaşındayken, Muhammed onunla evlenmeye karar vermiş. Nimri'nin ağabeyi İbrahim'in hem iş hem de askerlik arkadaşı olduğundan sık sık evlerine gidermiş. Ama bu yıl İbrahim'e açılana kadar bir teklifte bulunmamış. Babasının ölümünden sonra bütün aile kararlarını İbrahim veriyor. İbrahim teklifi düşünmek üzere iki hafta süre istemiş. Önce amcalarına, oğullarından birini Nimri'yle evlendirmek isteyen olup olmadığını sormuş, sonra, İslam'a göre bir kız rızası olmaksızın biriyle evlendirilemeyeceğinden, Nimri'ye de düşüncesini sormuş. O da «evet» deyip, başka birini istemediğini söylemiş. Bu durumda hiçbir sorun kalmamış.

İslam geleneğine göre kız sessiz kalarak rızasını gösterirse de, geleneksel bir ailenin kız üzerindeki baskısı o kadar ağır olabilir ki, kızın, ailesinin isteğine karşı çıkması mümkün değildir. Ailenin şerefi ve namusu Filistin toplumunda herşeyin üstündedir. Bu nedenle kızın kiminle evlendiği aile için büyük önem taşır. Eski zamanlarda bu gelenek daha da katıymış. Kızların evliliği, aile reisleri arasında ekonomik ve siyasal yakınlaşmalar yaratır, bu da ailelerin köy içindeki konumlarını belirlermiş. Hâlâ birçok ana baba kızlarının aile içinden ve genellikle de kuzeniyle evlenmesini tercih ediyorlar.

Ancak Filistinli mülteciler için çok şey değişmiş. Aileler parçalanmış, kamplarda herkes yoksul ve kimsenin evlilikle koruyacağı ya da büyüteceği bir toprağı yok. Dahası, Kurtuluş Hareketi, Filistin'de bazı ailelerin geleneksel olarak sahip oldukları güçlü konumlarını da ellerinden almış. Artık aileler arasında kurulan yakınlaşmalar eskisi gibi önemli değil ve eski evlilik usulü giderek zayıflıyor. Şimdi kişilerin duyguları daha çok önem taşıyor. Kocalarını kendi seçen kızları daha sık duyuyoruz. Baba artık yalnızca kızının müstakbel kocasının, formalite gereği kendi onayını almasını bekliyor ve bu da giderek yaygınlaşıyor.

Muhammed ve Nimri yedi hafta nişanlı kalmışlar. Geleneksel olarak Muhammed, Nimri için başlık parası ödemek zorunda. Fakat Muhammed kimsesiz bir gerilla olduğu için kazancı da çok az. Gerillalar kızlar arasında çok

popüler ama bu şeref para getirmiyor ve Muhammed başlık parasını ödeyemiyor. Bu yüzden İbrahim'le bir «evlilik akdi» yapmışlar. Muhammed sözleşmede belirtilen yüksek meblağ yerine, sembolik bir miktar ödeyecek. Sürgündeki Filistin toplumu için bu uygulama ayrıksı bir durum olmaktan çok bir kural haline gelmiş. Kimse gelenegin geregini yerine getiremiyor artık.

Nimri memnun, çünkü bir mal gibi satılmaya temelden karşı. Giderek daha çok kız böyle düşünüyor. Ama akdin bir başka yanı olduğu gibi duruyor: Muhammed'in Nimri'yi boşarsa ödeyeceği miktar. Böyle bir durumda, Nimri ve ailesine 1500 lira gibi, kamptaki Filistinlilerin büyük kısmının asla biraraya getiremeyeceği bir parayı ödemek zorunda. Evlilik akdinin müftü önünde yapılmasıyla çift meşru olarak evlenmiş sayılıyor, ancak düğün töreni bitene dek çift biraraya gelemiyor. Savaş ya da bombalar bile çifti ayırıp düğünlerini kutlamalarını ve birlikte yaşamalarını engelleyebilir. Eğer bir kadın akdin imzalandığı an ile düğün töreni arasında bir çocuk doğurursa çocuk ancak babanın tanınması koşuluyla meşru kabul ediliyor.

Bir düğün töreni için gerçekten harika bir gün ve bu pazar Reşidiye'de dört düğün var. Nimri'lerin evinde hazırlıklar sürüyor. Beyrut'tan gelen bir akraba, Nimri'ye John Travolta'nın «Grease» kasedini getirmiş. Bıktırıcısına durmadan bu kaset çalınıyor. Herkes çok sevilen Mısırlı şarkıcı Ümmü Gülsüm'ü dinlemek istiyor. Büyük milliyetçi Arap lideri Nasır'ın cenazesine katılandan daha çok Mısırlı, bu kadının cenazesine katılmış. Nimri'nin bulunduğu odadan gelen pudra ve kolonya kokusu, mutfaktan gelen taze kahve ve baharat kokusuna karışıyor. Kız kardeşleri ve kadın akrabaları çevresinde dolanıp, gevezelik edip, saçını yapmaya yardım ederlerken Nimri, sedirin üstünde dimdik oturuyor. Arkasındaki duvarda, Arap şarkıcıların resimleri Osmond kardeşlerin resmiyle yan yana duruyorlar. Bunların yanıdaysa tıgla örülmüş bir Filistin bayrağı ve kanaviçe ile işlenmiş bir Filistin haritası var. Kız kardeşleri normal olarak, kadınların geleneksel para kazanma yolu olan, örgü, tığ ya da dikiş ile uğraşıyorlar; ama bugün hepsi Nimri'nin makyajıyla meşgul: Koyu yeşil göz farı, sürme ve koyu kırmızı ruj.

Nimri'nin aklı ise başka yerde, kımıldamadan oturmuş uzaklara bakıyor. O da Muhammed gibi bu günün gelmesini çok beklemiş. Şu birkaç saat içinde herşeyiyle evli bir kadın olacak. Ana babasının ve kız kardeşlerinin evinden ayrılıp, küçük bir kızken kendisine öğretilen rolü benimseyip, kendi evinin işlerini yürütmek üzere Muhammed'le birlikte yaşamaya gidecek. Artık onunla ilgili kararları en büyük abisi değil, Muhammed verecek. Yine de evli bir kadın olarak daha fazla özgürlüğü olacak: İstedikleriyle konuşmak ve evinde istediğini yapmak özgürlüğü.

Akşam tören bittiğinde, bütün konuklar gidince, Muhammed ve Nimri evlerinin kapısını kapatıp ilk kez yalnız kalacaklar. Bu akşam Nimri bekâretini yitirecek.

Evlenmemiş bir kadın kızkılık zarını korur, Reşidiye gibi katı toplumsal denetimi olan bir toplumda, bakire kalmak kolaydır. Nimri sıkı sıkı izlendi ve diğer insanların bilgisi olmaksızın, sokakta bir oğlanla konuşmadı bile. Bir aşk hikâyesinden kuşkulanabilirler ve dedikodu büyüyerek Nimri'nin adı lekelenebilirdi. Bu ise herşeyi yitirmek demektir. Eğer bir kız düğün gecesinden önce bekâretini kaybederse, kocası bunu gizlemeyi ya da evlilik akdini bozarak kızı kovmayı seçebilir. Kız bu durumda ailesine dönmek zorundadır. Artık kendisi hakkında bir karar verecek olan, ailenin erkekleridir. Onlar evde almasına izin verebilir, ama bu durumda kız ömür boyu aşağılanır ve bir daha asla saygı görmez. Ya da ailenin şerefi sarsılmış olacağından onu öldürmeyi bile seçebilirler. Ancak bu artık pek başvurulmuş bir yol değil. Yaşlılar, geleneklere daha bağlı kadın ve erkekler, bunun yapılması zorunlu bir şey olduğunu düşünürlerken gençler, insanı aşağılayan bu adetten utanç duyuyorlar.

Saat 2'de Nimri'nin düğünü en hararetli anlarını yaşıyor. Hemen hemen yalnız kadınlar var. Muhammed ise erkek arkadaşları ile başka bir avluda eğleniyor. Nimri'lerin evi önündeki dar sokakta çocuklarla büyükler bir aradalar. Kızlar avluda gruplar halinde duruyorlar. Nimri'nin olduğu odadan davul sesleri geliyor. Sürekli daha çok kadın giriyor içeri: Bizim sokağın kadınları, Um Abdullah, Um Ali ve kızları, Um Immad, Muna ve kız kardeşleri, Muna'nın arkadaşı Şahira.

Şahira, Reşidiye'deki Kızılay kliniğinde çocuklara hemşirelik yapıyor, aynı zamanda kampın en iyi dansözü olarak biliniyor. İşte dansa başlıyor. Bir Arap dansında davulun ritmine uyup, uzun kirpiklerinin arasından, gizemli, davetkâr bakışlar fırlatarak kalçasını kıvırtıp kollarını sallıyor, esnek bedenini geriye yatırıyor, öyle ki siyah saçları yerlere sürünüyor, yine doğrulup, belden üstünü titretip, sallıyor ve yeni figürlere geçiyor.

Kadınlar ve küçük kızlar, gelinin çevresinde kalabalıklaşan alanda dansetmek için tek başlarına ya da bir eşle sıraya giriyorlar. Bir süre sonra odanın içinde siyah saçlar, beyaz başörtüler dalgalanmaya başlıyor. Kadınlar diğerlerini dansa kaldırmak için alkış tutuyorlar. Hava iyice ısınıyor ve bazı kadınlar yüksek sesle yanık yanık türküler söylemeye başlıyorlar. Her seferinde başı bir başkası çekiyor. Eski geleneksel türkülerle, yeni devrimci savaş türkülleri birbiri ardına söyleniyor:

Ben bir Fedayiyim*, kız kardeşim de fedaya*
Erkek kardeşim de!
Bütün Araplar fedayidir
Siyonistlerle savaşan!
Pınarların en güzel suları fedayın içindir
Fedayın* Siyonistler ve Carter'ı yenecektir!

Bir başka odada İbrahim ve erkekler çay içiyorlar. Alkollü içki ikram edilmiyor. İbrahim dans etmek üzere kadınların odasına girdiğinde kadınlar çığlık çığlığa bağırıyorlar.

Ey İbrahim yasemin gibisin
Ailen geniş,
Boylu poslu ve yakışıklısın
Halaların senin için şarkı söylüyor.
Lu lu lu lu lu lu
Lu lu lu lu lu lu
Şimdi sana altından kıymetli
Bir şey sunacağız.

* Fedayi, arapçada gerilla ya da özgürlük savaşçısı için kullanılıyor. *Fedayi* erkek, *fedaya* kadın için kullanılıyor, *fedayın* ise çoğulu.

Tavandaki bir bomba deliğinden güneş ışığı süzülüyor. Nimri, kendini kaybetmiş kalabalığın ortasında ciddi ve ağırbaşlı bir biçimde oturuyor. Bir gelinden beklenen tavrı sergiliyor, bir yandan da eteğinin üstündeki bir kâğıt mendili çekiştirip duruyor.

İnsanlar bir düğünden diğerine girip çıkıyorlar. Muhammed'in düğününde çalınan davullar komşu avlulardan duyuluyor. Muhammed öksüz olduğundan dansöz Şahira'nın evinin oğlu gibi kabul ediliyor, bu nedenle şu anda orda da ayrıca kutlama var. Erkekler avludaki asmaların altında bir daire oluşturup oturuyorlar, yaşlı erkekler ve çocuklar gerilla üniformaları giymişler.

Muhammed bir gerilla olduğu için evliliği de biraz farklı bir havada kutlanıyor. Birçok arkadaşı, cepheden gelmiş. Erkekler çemberi, bir dansöz tarafından kırılıyor. Muhammed taralı saçları, sivil giysileri ile bütün üniformalıların arasında ciddiyetle oturuyor.

Devrimci durum, evlilik geleneğini gözle görürölür bir biçimde etkilemiş. Erkekler makinalı tüfekleriyle dansedip şarkı söylüyorlar. Kalaşnikof onuruna yazılan bir şarkı bu:

Kalaşnikof kalaşnikof
Bırak uçsun mermin!
RPG* ile döndük,
Bir Klaş operasyonu yaptık
ve döndük geri!
Ya hala! Ya hala!
Ras el Nakura bizim olacak!

Bir gerilla küçük bir metal flüt (şibaba), bir diğeri akordiyon çalıyor. Davulların her vuruşu insanları birbirini ardına dairenin içine dansa katıyor. Kimsenin oturmasına izin verilmiyor, hepsi Muhammed'in şerefine dans etmek zorunda.

«Haydi Abu Nimmer, dansa, dansa...» Dansa kaldırılmayı bekleyip nazlanan bakkalı çağırıyorlar. Bir eline makinalı tüfek alıp kalkıyor ve davulun vuruşuna ayak uydurmaya çalışıyor. Biraz sonra kendini hızla ritme kaptı-

* Bazuka, hafif bir tanksavar silahı.

ıyor. Hepsi alkış tutup bağıyorlar. Abu Nimmer bıyık altından gülümsüyor, alnında boncuk boncuk ter birikmiş. Şahira gelip onunla dans etmeye başlıyor. Herkes daha yüksek sesle bağılıyor. Sonunda Şahira yalnız başına dansa devam ediyor. Yeni bir şarkı söylemeye başlıyorlar:

Sefaletimin simgesi
Zincirlerimi kırdım!
Çektiğim acılara sebep olan
İşkencecileri defettim.
Hücremden dışarı çıktım!
Bizler El Fetih'in çocuklarıyız...
El Fetih halk devrimini yarattı,
Onun fedayi ordusu
Dönüş yolumuzu gösterdi!

Artık düğünün sonuna geliyoruz ve herkes şarkılarla avludan ayrılıyor. Muhammed ise Nimri'yi almaya gidecek. O Nimri'lerin avlusuna yönelirken herkes gelinin geçmesine ancak yetecek bir yol bırakıp, yanaşiyor.

Birden ortalık karışıyor, büyük bir zeytin dalını hep birlikte kaldırıyorlar. Her yandan insanlar doluyor, çocuklar ayak altında kayboluyorlar. Hepsi Muhammed ve Nimri'ye yakın olup avludan birlikte çıkmak istiyorlar, ama sokak hepsini alacak kadar geniş değil. Çocuklar yerlere düşüp ağlıyorlar, büyükler Muhammed'lerin evine doğru ilerleyen gelinle damadın arkasından bağıra çağıra koşturuyorlar. Hepsi zeytin dalına doğru ellerini kaldırmışlar. Gelinle damat, evlerinin önündeki iki sandalyeye oturuyorlar. Önlerine bir dolu çiçek buketi bırakılıyor. Herkes şarkı söyleyip el çırpıyor, gelinle damadı görebilmek için duvarların üstüne çıkıyor. Akraba ve arkadaşlar birer birer gidip «Mübarek - Kutlarım» diyor. Dans yeniden başlıyor. Gelinle damat dansa kaldırılıyor. Az sonra kalabalık nedeniyle dans etmek güçleşiyor. Muhammed'le Nimri evlerine girip kapılarını kapatana kadar saatlerce davullar çalmaya devam ediyor.

Bir hafta sonra, Şahira ve annesiyle birlikte Muhammed'le Nimri'yi görmeye gidiyoruz. Güzel bir pakete konmuş çay bardaklarını ve içki kadehlerini hediye olarak verecekler. Düğünlerini izleyen hafta içinde çifti ziyaret edip

bir hediye vermek  detten. Muhammed ve Nimri bütün bir hafta boyunca hiç evlerinden çıkmayıp konuklarını a ırlıyorlar.  ahira  M barek  diyor hediyelerini verirken. Muhammed son derece mutlu gözüküyor. Nimri yanıba ında duruyor. Paket hemen a ılmıyor. Ev şimdiden görünümünü de i tirmi , yataklar, ba u larında dantel işlemeli yastık kılıflarıyla çok titiz bir biçimde d zeltirmi . Her yer  i ek dolu, ikisi de en güzel giysilerini giymi ler, çok ne eliler ve birbirlerine olan sevgilerini gizlemiyorlar. Hafta sonunda Muhammed içine dönecek, Nimri ise ev i lerini yola sokmak için evinde kalacak.

Kararı Küçük Kardeşim Verir

Muhammed ve Nimri'de bir süre oturduktan sonra ye-meğe Şahira'lara gidiyoruz. Az sonra Muhammed gelip biraz ekmek istiyor. Karısını çok fazla sevmesine rağmen bir haftadır evde oturup, arkadaşlarını görememekten ya-kınıyor. Ayrılınca, Şahira kaşlarını çatıp anlamlı anlamlı gülümsüyor.

«Dört gündür sıkıntıdan patladı. Ya bütün bir ömür, hem sadece erkekleri böyle istediği için evinden çıkmayan kadınlar ne yapsın!» Gitgide sinirleniyor.

«Bana öyle geliyor ki kadın kendi hayatını yaşamak için dünyaya gelmiyor. Bakın bana. Babam yaşlı ve hasta. Bu yüzden benim büyüttüğüm erkek kardeşim benim hak-kımda karar verecek. Benden 6 yaş küçük ama en büyük erkek o. Herşeyi bildiğini düşünüyor. Elbette benden fazla dışarı çıkıyor, başka insanlarla tanışıyor, ama arkadaşla-rımın kimler olması gerektiğine bile o karar veriyor. Si-garanın parayla alındığını, üstelik kızların sigara içme-mesi gerektiğini söyleyip, sigarayı bırakmamı istiyor. Ben de tamam, tamam deyip içmeye devam ediyorum.»

Şahira öfkeyle başını arkaya atıyor.

«Kendisi içiyor! Ama ben de ona karşı çıkıyorum, bir şey yapmamı söylediğinde onu yapmayı reddediyorum. Bu gerçekten kızdırıyor onu, çocuk gibi bağırıp söylenmeye başlıyor. Ama garip değil mi bu, çünkü bir yandan ona ve onun gücüne saygı duyuyorum. Bazen evde kavga ettiği-mizde bağırmasının müzik dinlemeye benzediğini düşünü-yorum. Biz kadınlar çoğunlukla bu müziği dinliyoruz. Ço-cuk bakıcısı olmak için Beyrut'ta eğitim görürken, savaş

ve silah sesi de sonunda müzik gibi gelmeye başlamıştı. Düşmana ve emperyalizme karşı cephede savaşırken, bir yandan da evlerimizde başka bir şeyin savaşını veriyoruz. Nimri ve Muhammed de evlerinde birçok savaş yaşayacaklar.»

şahira genç Filistin kadınının değiştirmek istediği birçok şey olduğuna inanıyor. Fakat aileleri —sadece erkekler değil yaşlı kadınlar da— onları engelliyor. Duvardaki bir resmi gösteriyor. Kırmızı fonda omzunda makinak tüfeği sallanan genç bir kadının resmi bu.

«Adı Dalal. Onun kadar güçlü olmak isterdim. Geleneği yıkip erkeklerle birlikte cepheye giden Dalal kadar güçlü. Birçok kez karşılaştım onunla, şimdiyse bir kadın kahraman o. Hiç kimse onu eleştirmeyi aklından bile geçiremez. Ama ben de glym. Ben de kendi yolumda bir gerilla, fedaiyim. Burda klinikte devrim için çalışıyor ve aileme destek oluyorum.»

378 lirah kazanıyor ayda ve sadece 15 lirah'sını kendine ayırıyor. Kamp milisi olan erkek kardeşinin ise aylığı 400 lirah, ama sadece 100 lirah'sını ailesine veriyor. Ancak bir yandan Sur'da okula gidiyor ki bu ona 100 lirah'ya mal oluyor, ayrıca kitap, yemek, dolmuş paraları var. «Hem sanıyorum sinemalara, lokantalara... ve erkeklerin neden hoşlandığını bilirsiniz...» diyor, biraz mahçup. şahira ne istediğini bilen ve inandığı şeyler için mücadele etmeye hazır genç bir kadın olmanın onurunu taşıdığı izlenimi veriyor. Geleneksel konumunun farkında olan ama herşeyi kendi haline bırakmayan güçlü bir kadın. Bu, sıkça görülen bir durum; kızlar aile baskısına fazla önem vermiyorlar. Saının bir tutamını parmaklarına dolayıp, yukarı bakıyor.

«Yalnız kaldığımda, genellikle kendi kuracağım ailem ve yetiştireceğim çocuklar hakkında plan kurarım. Çocuklarıma sorunları tartışmayı, çalışmayı, yenilikler hakkında, herşeyi öğrenmenin önemini kavratmak isterim. Onlara karşı koymak değil destek olmak isterim. Kız ya da erkek bütün çocuklarım cesur olmalı, Filistin'i kurtarıp bütün insanların mutlu ve eşit olduğu güzel bir ülke yaratacaklar. Burada kalacak olan İsraililerle arkadaş olup, bize yaptıkları nedeniyle onları bağışlamaya çalışmak zorunda olacaklar. Bu da benim hayalim.»

Kadın Kahraman

Şahira'nın evinde asılı duran Dalal Mograbi'nin posterinin aynısı Muna'nın odasında da var. Resimlerini her yerde (evlerde, gerilla bürolarında) görmek olası. Kampta herhalde Yasir Arafat'tan sonra en iyi tanınan yüz onunki. Oysa çok kötü bir şekilde vurulmuş ölü bir kadın fotoğrafı bu. 11 Mart 1978'de bütün dünyada yayınlanana kadar hiç tanınmıyordu.

Batılı haber ajanslarının o gün geçtikleri manşet şöyleydi: «Bir grup Filistinli terörist akıl almaz bir saldırı eyleminde bulundular. Resimdeki kadın Lübnan doğumlu, 21 yaşındaki Filistinli Dalal olup terörist grubun lideridir».

Batıda herkes, hemen «terörist eylemi» kınayıp, İsrail hükümetine başsağlığı dilekleri yağdırmaya başladı. Oysa Filistin'de insanlar mutluluktan havaya uçuyordu. Çünkü kurtuluş savaşı kahramanı bir grup Filistinli, düşmanın kalbi, en büyük siyonist şehri Tel Aviv'i vurmuşlardı.

Muna anlatıyor:

«Komandolarımızın makineli tüfekleri, el bombaları ile İsrail hatlarını her yarışında, Batı dehşet içinde yaygarayı basıyor. Ama İsrailliler uçakları, tankları, hücumbotları, toplarıyla kamplarımıza saldırdığında.. Binlerce Filistinli göçe zorlanıp, yüzlercesi atılan mermi ve bombalarla öldürüldüğünde bunun adına misilleme diyorlar. İyi ama bu niye terörizm değil? İsrail'in Güney Lübnan'ı işgal etmeyi planladığını biliyoruz. Bizi bir kerede tümüyle yok etmek istiyorlar. Ya da İsrail Lideri M. Begin'in dediği gibi 'şeytanın kolunu kesip atmak' istiyorlar. Tel Aviv eyleminin amacı İsraillileri hazırlıklarını tamamlamadan eyleme sokmak için provoke etmekte. Başardılar bunu. Üç gün sonra İsrailliler işgale başladı.

«Bu eylem aym zamanda Filistin kadını için de önemli bir dönüm noktası. Çünkü kurtuluş savaşı tarihinde ilk kez bir kadın, işgal altındaki topraklarımızda bir gerilla

eylemine önderlik etti. Ama daha da önemlisi grubundaki 12 kişinin hepsi erkekti. 'Dalal gibi olmak istiyorum' diyor genç kadınlar hayranlıkla. Erkekler onaylayarak 'Dalal iyiydi,' diyorlar, 'bir erkek kadar iyiydi.' Filistinliler Dalal Mograbi'yi göklere çıkarıyorlar. Bir şehit, bir efsane olmuş, Muna'nın anlattığı gibi:

«Dalal'ın bizim için anlamı çok büyük. Dalal'dan önce birçok kişi, kadın komandolarımız olması düşüncesine gülüp geçiyordu. Kadınların iyi savaşmadığını düşünüyorlardı. Birkaç yıl önce kadınlardan oluşan bir birlik kurmaya çalışırken alay konusu olmuştuk. Silah istediğimiz zaman da 'hayır' demişler ve bütün projeyi tavsatmışlardı. Elbette kadın komandolarımız, kadınların eğitildiği kamplarımız vardı, ama eğitimleri tamamlandığında yine evlerine geri gönderiliyorlardı. Bu nedenle, kadınlarımız iş askeri eyleme geldiğinde kendilerine güvenmiyorlardı. O zaman da, her fırsatta söylendiği gibi, erkeklerin her şeyin daha iyisini yapacağına inanıyorlardı. Dalal, kadınların en az onlar kadar iyi yapabileceğini gösterdi.»

Peki kimdi Dalal? Diğer kadınların yapmayı hayal bile edemediği şeyleri nasıl olup da başarmıştı. Dalal Mograbi'nin öyküsü, ülkesi uğrunda ölebilmek hakkını elde edebilmek için, savaşmak zorunda kalan bir kadının öyküsüdür.

Dalal'ın annesini Güney Beyrut'ta Sabra kampındaki evinde ziyaret ettik. Binanın merdivenlerinden başlayarak duvarlar Dalal'ın ve Tel Aviv eylemine katılan diğer savaşçıların posterleri ile kaplanmıştı. Açık mavi boyalı bir kapıyı çaldık. İri yapılı, siyah elbiseli bir kadın, Dalal'ın annesi, kapıyı açtı. Dalal'ın birçok resmi ile dolu bir odaya aldı bizi. Tercümanımız kim olduğumuzu anlatırken Dalal'ın anneannesi geldi odaya. O da siyah elbiseler giymişti. Sohbet boyunca herdeyse hiç durmadan sigara içip, kocaman gözleriyle mahzun mahzun bizi izledi.

«Dalal çok bağımsız bir kızdı» diyor annesi «Ne istediye yaptı. 'Ben kendime güvenimi kazandım' derdi. Sık sık okuldan kaçtığını öğrendik ve bir gün takip ettik. Komandolara hemşirelik yapıyordu. Yeniden derslerine çalışması için ikna etmeye çalıştık ama başaramadık. 'Halkım için çalışmak zorundayım, devrime bir katkım olmalı, bu

bütün Filistinlilerin görevi' dedi.»

Konuşurken gözlerini iyice açıyor. Dalal'ın annesi Lübnanlı. Filistinli olan babası ise çocuklarına hep Filistin'i anlatırmış. Ama annesi hep çocuklarının bir gün kurtuluş savaşına katılmalarından korkarmış. «Dalal, El Fetih'e katıldı ve telgraf operatörü oldu. Suriyeliler 1976'da Lübnan'a girdiğinde dağlarda onlara karşı savaştı. 1977'de askeri eğitim okuluna gitti, üç ay sonra sınavda başarılı olup teğmen çıktı.»

Dalal'ın annesi gururla arkamızdaki duvarda asılı duran siyah çerçeveli sertifikayı gösteriyor. Yasir Arafat tarafından imzalanmış. «Güney Lübnan'da gerilla üslerinde yaşamaya başladığı sırada, ailemiz için bir utanç kaynağı olduğunu söyledim ona. «O kadar erkek arasında yalnız bir kız. Herkes seni konuşuyor' dedim. 'Endişelenme' dedi. 'Arkadaşlarım saygı gösteriyor bana'».

Fakat Dalal, erkek arkadaşlarının saygısını kazanabilmek için çok çalışmak zorunda kaldı. Muna'nın arkadaşı Halit iyi biliyor bunu. Dalal'la hem eğitim okulunda hem de gerilla üsünde birlikteydi. «Dalal önderlerimize, gerilla hareketine katılması gerektiğini söyledi. Katılmaya hazır birini reddedemezlerdi. Fakat onun için kolay olmadı. Üs-deki bazı erkeklerin nasıl onun arkasından konuştuğunu hatırlıyorum. Bir keresinde biri 'tamam' demişti, 'Yedi ay sonra kocaman bir karnı olacak.' 'Neden' diye sordum. 'Birinden hamile kalmayacak mı?' dedi. Hepimizin orda eğlenmek için değil Dalal gibi savaşmak için bulunduğumuzu, eğlence yerinin Beyrut'ta olduğunu söyledim. Diğerleri güldü ve büyük olasılıkla ana babasının gelip onu burdan götürceğini söyledi. Gerçekten de Dalal'ın annesi bunu yapmaya çalıştı.»

Dalal'ın annesi öyküye devam ediyor. «Fakat kapısının önünde bir nöbetçi ile uyuduğunu ve erkeklerle olan ilişkisinin nasıl olduğunu görünce endişelenmeyi bıraktım... Dalal'ın öldüğünü nasıl öğrendim biliyor musunuz? En büyük kızım Reşide, elinde gazeteyle geldi, 'Resme bak' dedi, 'Evet' dedim. 'Bir kız Filistin'de şehit olmuş.' Reşide 'Tanımadın mı kızı, görmüyor musun bu bizim Dalal'ımız' dedi. İnanamamıştım. Resme bakakaldım. Resimdeki kızın, kızım olduğunu anlayınca dövünüp ağlamaya başladım. Ge-

celiğimle dışarı fırladığımda, komşular gelip 'Mutlu ol, ağlama' dediler ve aydınlık, canlı giysiler giymemi söylediler. Filistin işgal edildiğinden beri hiç kimse böyle bir eylem yapmadı. Kuran, şehitlerin cennete gideceğini söyler.»

Dalal'ın anneannesi ağlamaya başlıyor, bütün vücudu sarsılıyor. «Dalal olağanüstü bir insandı. Çok severdim. Yemeklerime bayılırdı. Son kez bizi görmeye geldiğinde hoşçakalın derken çok farklı öpmüştü beni. O zaman ne olacağım bilmiyordum.»

Dalal'ın grubunun ilk üyelerinden gerilla Esat'la da tanıştık. Grup daha önce birkaç kez Lübnan'dan İsrail'e deniz yoluyla girmeyi denemiş ama her seferinde kötü hava koşulları engel olmuş. Esat'ın hâlâ hayatta ve kurtuluş hareketinde etkin bir yerde oluşunun nedeni, grubun en son ve başarıyla biten denemesinden önce hastalanıp geride bırakılması olmuş.

«Dalal bir yurtseverdi» diyor bize. «Siyasal bilinci gelişmişti. Filistin'in bütün dünyayla ilişkisini anlayabiliyordu. Yaptığı her şey mücadelenin bir parçası oluyordu.» Eylem hazırlıkları sırasında Dalal'ın herkese güçlü bir destek olduğunu düşünüyor. «Geride kalanların güvenlerini yitirip, endişeye kapılmamaları için kimsenin yalnız bırakılmayacağına inandırdı onları.»

«Eylem başarıya ulaşacaksa bu inanç zorunluydu. Çok sıkı eğitim görmüştük ve her birimiz nereye gittiğimizi çok iyi bildiğimiz için sürekli olarak birbirimizi yüreklendiriyorduk. Tek bir insan gibiydik artık. Hepimiz geleceği düşünüyorduk, bu da grubun sağlamlığı için büyük önem taşıyordu. Önümüzde olan şeyin ne olduğunu biliyorduk: Ölüm. Birçok yabancı, ölümden, intihar etmekten zevk aldığımızı sanır. Doğru değil bu. Ölmenin bir anlamı olmalı. Ölümümüz, Filistin'de daha iyi bir yaşam sağlamak uğruna olmalıydı. Bunu insanlarımız, çocuklarımız, yurdumuz için yaptık. Gelecek için. Anayurdu için ölebilmekten daha müthiş bir şey yapamaz insan!

«Eyleme gitmeden bir gün önce Dalal duyuru panosuna bir şeyler yazmamızı istedi. Hep beraber kanımızla 'Filistin, geliyoruz' yazdık. Bizi bekleyen bota binmeden önce Dalal'ın yazdığı son sözcüklerse şunlardı: 'Ben Dalal, yurdum için ölmeye hazırım. Ağlama anneciğim.'»

«Kulakların Radar Gibi Çalışır»

Basık çadırın içinde yoğun bir sigara dumanı var. Gaz lambasının donuk ışığında 10 gerilla iyice birbirlerine sokulmuş oturuyor. Makineli tüfeklerini dizlerinin arasına kıstırmışlar, hepsinin ayağında kocaman postallar var. Bütün hazırlıklarını tamamlamışlar. Çadırın dışında, zeytin ağaçlarının altında karanlıkta nöbetçiler kendi aralarında sohbet ediyorlar.

Güneydoğu Lübnan'ın dağlarında, Arkub'daki bir Filistin gerilla üssünde birkaç gün kalıyoruz. Bugün 19 Aralık 1978 ve görece sessiz geçen uzun bir aradan sonra Lübnan yine kaynamaya başladı. Beyrut'ta, Suriyelilerle Lübnanlı sağcı güçler arasında savaş yeniden patlak verdi. Güney Lübnan'da ise bir yanda Filistinliler, karşı tarafta İsraililer ve Binbaşı Saad Haddad önderliğindeki Lübnanlı sağcı güçler arasında karşılıklı topçu ateşi başlamıştı.

Bütün gün boyunca, on kilometre uzakta dağlarda, Filistin mevzisi Nabatiya'ya yapılan bombardımanı dinledik.

Bir ara telsiz cızırdamaya başladı. Çadırda herkes sustu. Gözler vericiye çevrildi. Uzun bir mesaj, İsraililerin gün boyunca Sur bölgesinde Burc el-Şimali kampını bombaladığını duyurdu. Filistinliler İsrail'de bir eylem gerçekleştirmişler ve birçok İsrailiyi yaralamışlardı. Bu yüzden yeniden kamplar bombalanıyordu. Birden Sur civarındaki kamplarda yaşayan insanlar geldi aklımıza.

Gece boyunca çadırda bir hareketlenme vardı. Herkes sırayla uyudu, gün doğarken gerillalar bir şey olacağını hissetmiş gibi gergin ama coşkuluydu. Güneş, Hermon dağının yamaçlarına yükseldiği sırada, derinden çok hafif me-

talik bir ses duyuldu. Dikkatli deneyimli kulaklar hemen anladılar sesi. Patlama çok yakında bir yerde oldu ve uğultu yeniden kuş sesleri duyulana kadar on-onbeş saniye, dağlar arasında bütün vadi boyunca yankılanarak sürdü.

Bir anda herkes çadırları çevreleyen zeytin ağaçları altındaki çalılara gizlenmişti. Birbiri ardınca birçok bomba düştü çevremize. Bir gerilla «Haddad bu» diye fısıldadı, «Marjajun'dan buradaki yerimizi saptamaya çalışıyorlar.» Sabah üç saat boyunca Haddad'm bombaları bulunduğu bölgeyi dövdü. Filistin topçusu ateşini daha kuzeye kaydırdı. «Konumlarını öğrenebildiğimiz için, ateş açmaları iyi oluyor. Böylece ne zaman üslerden ateşe başlayacağımızı kestirebiliyoruz» diyor üssün teğmeni.

Haddad'ın bombaları ne bizim üssün ne de bir başkasının yerini buldu. Bir zeytin bahçesinde vurulan bir köylü dışında, tek bir Lübnan köyüne de bomba düşmedi.

Çatışma büyüyerek sürdü. Güney Lübnan'daki Filistin güçleriyle, Binbaşı Haddad'ın sağcı güçleri tarafından desteklenen İsraililer arasındaki karşılıklı top ateşi hiç susmadı. Yeni bir gerilla eylemi, İsrail piyadesinin, Lübnan'a girmesine ve Litani nehrinin doğu kıyısının kuzeyindeki Filistin mevzilerine saldırmalarına sebep oldu. Ertesi gün İsrail birlikleri Reşidiye'nin bir kilometre güneyindeki Ras el-Ayn köyüne vardılar. Boşaltılmış bir eve saldırdılar, fakat Filistin gerillaları makineli tüfek ateşi açınca helikopterle kaçmak zorunda kaldılar. 1979 Ocakının ikinci haftası boyunca İsraililer Reşidiye ve Burc el-Şimali kamplarını her gece bombaladılar ve Filistinliler, Kuzey İsrail'deki bazı köyleri roket ateşine tutunca gerilim iyice arttı. Ardından Filistin gerillaları kuzey İsrail'de Metulla köyünde bir eylemde bulundular ve bir kişi öldü. Herkes İsrail'in cevabını bekliyordu.

21 Ocak 1979 günü FKÖ'nün istihbarat şefi Abu Hassan ve dört koruma görevlisinin bulunduğu araba Beyrut'un Verdün caddesinde havaya uçuruldu. Siyonistler altı yıl önce aynı cadde üstündeki bir evde üç yüksek rütbeli FKÖ'lüyü öldürmüşlerdi. Abu Hassan'ın ölümü radyodan yayınlandığı zaman artık herkes bunu konuşuyordu. «Siyonist bir terör eylemi daha». O sırada FKÖ Ulusal Konseyi Şam'da toplantı halindeydi. Yasir Arafat Beyrut'a gitmek üzere

Şam'dan derhal ayrıldı.

Aynı günün akşamı Reşidiye'ye doğru yola çıktık. Yol sahil boyunca karanlık ve yağmur nedeniyle kaygandı. Yol boyunca, muz ve portakal taşıyan askeri Filistin jipleri ve kamyonlarından başka bir araçla karşılaşmadık.

Güneye vardığımızda omuzlarında makineli tüfek ve bazukalar taşıyan Filistin gerillalarını arkalarından seçebildik. Reşidiye henüz uyuyordu.

Beş haftadır kamptan uzaktaydık. Ayrıldığımız sıralarda, geceler serinlemeye, ağaçlar yapraklarını dökmeye başlamıştı ve günde beş kez müezzinin ibadete çağrısını işitiyorduk. Oynayan çocuklarla dolu sokakları, çalışan, gülen, sohbetleyen, kapı önlerinde dedikodu yapan kadınları, sağda solda yaşlı erkekleri, bej okul ceketleri içinde okula giden çocukları, davulun tekdüze tokmağı ile canlanan eğlenceleri, dansları, şarkıları... ve binlerce sesle yankılanan savaşı ve Arap müziği ile... yaşayan bir Reşidiye idi aklımızda kalan. Oysa bu kez karanlık ıslak göğün altında çıplak, yaprakları dökülmüş asmalarla karşılaştık. Yağmurlarda otlar iyice uzamış, odalar çıplak, soğuk, yerler buz gibiydi. Eskiden gece, yıldızlarla aydınlanıyordu şimdi bomba ateşi ile. İsrail topçuları hedeflerini görmek istiyorlar. Bulutlu ve yağmurlu havadan hiç hoşlanmıyorlar...

Ertesi gün uzaklardan gelen dehşet verici ateş sesleri arasında uyandığımızda gri puslu bir gün doğmaktaydı. Sokaktan Um Ali'nin acı çığlığı geliyordu. «Haydi, çabuk olun! Sığınaklara inin.» Hızla koşuşan ayak sesleri, bağırış, çağırışlar duyuldu, bir kapı çarptı, ama yeni çok güçlü bir uğultu bu gürültüyü bastırdı. Um Ali kıkır kıkır gülüyordu. «Dönün yataklarınıza, hiçbir şey yok. Sadece gök gürlemesi.»

Kimbilir ne kadar çok insan aym sesle uyanmıştı Reşidiye'de. Yoksa bu bir kehanet miydi? İsraililer gecelerdir kamplara bomba yağdırıyorlar ve İsrail uçakları aralıksız olarak alçaktan keşif uçuşları yapıyor. İnsanların çoğu sığınaklarda uyuyor. Endişe ve gerilim herkese bulaşmış. Herkes tetikte uyuyor ve en küçük bir seste ayağa fırlıyor. Bu sürekli dikkat ve gerginlik insanları sese karşı aşırı duyarlı yapılabiliyor. Herhangi bir ses, yaklaşan bir hava saldırısı ya da düşen mermiler olarak değerlendirilebiliyor.

Kimsede huzur yok.

O sabah caminin minaresi kampın sokaklarını sessizce seyretti. Allah hoparlörle insanları ibadete çağırmadı. Ama horozlar ötüyor, kamp canlanıyordu. Sağnak yağmur bastırsa da her yandan çeşitli sesler yayılıyordu çevreye. Hava soğuk ve nemliydi. Bir grup kadın su kanalının başına oturmuş çamaşır yıkıyorlardı. Ayakları çıplaktı ve nemli elbiseleri vücutlarına yapışmıştı. Yağmur dindiğinde bizim sokaktaki çocuklar oynamaya başladılar, okula gitmeyeceklerdi. Dışarda dolaşan erkekler vardı. Genellikle gün boyu dışarı çıkan Abu Ali ile Abu Immad ellerinde makineli tüfekleri, evlerin arasında geziniyorlar durmadan.

Um Immad'ların kapısı kapalıydı. Muna sessizce açıp, selamladı bizi. Çocuklar odanın ortasındaki gaz sobasını başına üşüşmüşler. Sobanın sıcaklığı, kalın bir kazak giymiş, bacaklarına da battaniye sarmış yaşlı kadına ulaşıyor. Um Immad'm bakışları dalgın ve karanlık. Karnı burunda bebeği her an doğabilir. Muna en küçük kız kardeşinin yanına yere çöküyor, dizlerini altına alıyor ağır ağır şakaklarını ovdurmaya başlıyor.

«Yorgunum, çok yorgunum, hepimiz yorgunuz. Neredeyse bir ay oluyor. Kulaklarımız radar gibi çalışıyor. Geçen hafta çok korkunçtu. Burc el-Şimali'de iki kadın İsrail bombaları ile öldürüldü, 70 ev hasara uğradı 15'i tümünden yıkıldı. Bizim yeterince sığınağımız var Reşidiye'de ama Burc el-Şimali'de herkesin sığınağı yok. Bütün gece ayaktaydım ve sığınaklarını görmeye gittim. Hastanelerdeki yaralıları ziyaret ettim. Hasara uğrayan evlerin sahipleriyle konuştum. Kalmaları için ikna etmeye çalıştım... fakat bu çok zor. Kuzeye Sayda'ya, Beyrut'a gitmek istiyorlar. Ölmek istemiyorlar. Burc el-Şimali nüfusunun %30'u evlerini terk etti.»

Muna başını ellerinin arasına alıyor. «İşte bu da tam İsrailiilerin istediği şey. Terketmemiz için kampları bombalıyorlar, direncimizi kırıyorlar... moralimizi bozmaya çalışıyorlar. Hep insanlarımızı nasıl yerlerinde tutacağımıza, direnişi nasıl sürdürebileceğimize kafamı yoruyorum.»

Önceden tanımadığımız iki genç kadın gelip Muna'nın yanına oturuyorlar, sessiz sessiz konuşuyorlar aralarında. Çocuklar Abu Hassan'ın ölümünü konuşup, getirdi-

gimiz gazetelerdeki resimlere bakıyorlar. «Şu anda her yer kapalı» diyor Muna bize dönerek. «Klinikler ve hastaneler dışında her yer. Çocuklardan sadece beş tanesi okula gitmiş. Kreşler kapalı, ana babalar çocuklarını göndermeye korkuyor. Yarın yeniden açabilmek için onları ikna etmemiz gerekiyor. Şimdi Kadınlar Birliği'nde yapmamız gereken birçok yeni iş var. Muna biraz boğuk gülüyor ve çocukların söylemekte olduğu şarkıyı mırıldanıyor.

Boomm.

Birden müthiş bir aydınlık ve ardından toprağı titreten ve evleri sarsan korkunç bir patlama oldu. Pencerelerdeki naylonlar güçlü basınç nedeniyle önce içeri doğru şişip ardından çivilerini sökerek parçalandılar. Başımız çatlıyordu, sonra kırılan bir cam sesi ve insan çığlıkları duyuldu. Herşey korkunç bir hızla oluyordu. Herkes dışarı fırladı. Çocuklar bütün güçleriyle sığınağa doğru koşuyor, korkuya kapılmış tavuklar sağa sola kaçıyorlardı. Patlamanın etkisi dakikalar sonra bile sürüyordu. Birkaç cadde ilerde büyük beyaz bir duman bulutu yükseliyordu.

Boom, boom.

Bir dizi patlama daha uzaklarda.

Biri bağılıyor «Denizden». Sığınağa inen merdivenlerde bir çatırdama oluyor. Çocuklar yuvarlanıyorlar. Üni-formalı askerler ellerinde makinalı tüfeklerle girişi kontrol ediyorlar. Muna ellerini uzatmış, anneannesine yardım ederek aşağı indiriyor, sığınak şimdiden kadın ve çocuklarla dolu.

Boom, boom.

Patlamalar nedeniyle toprak ve sığınanın duvarları sallandı. Herkes sessiz, çıt çıkmıyor, en küçükler bile seslerini çıkartamayacak kadar korkmuşlardı. Yakından geçen bir araba sesi duyuldu. Zayıf bir güneş ışığı merdivenlerdeki kalabalığın arasından süzülüp aşağılara iniyordu. Kadınlar ve çocuklar ufacık sığınakta birbirlerine sokulmuş oturuyorlardı.

Muna ortadan kayboldu. Um Immad gözleri kapalı, oturmuş karnını tutuyor, bir şeyler mırıldamıyor. Her patlamada yüzünü bir acı kaplıyor. En küçük çocuğu elleriyle kulaklarını kapatmış, annesinin üstüne gömülmüş hıçkıra hıçkıra ağlıyor. Yaşlı kadın, sessiz sessiz dua okuyarak

Allah'ın büyüklüğüne sığınıyor. İçerisi havasız ve endişe hüküm sürüyor.

Hiç bitmeyecekmiş gibi süren dakikalar boyunca Reşidiye'ye bombalar yağdı. Um Ali gözlerini kapatıp oturdu, çevresindeki dehşetten etkilenmemiş gibi gözüküyordu. Biri bağırdı «Tayyareler - Uçaklar.» Odadan dışarı doğru bir yığılma oldu, ağızdan ağıza tekrarlanan mesaj müthiş bir hızla sığmağı dolaştı. Hava saldırısı, misket bombaları demekti; belki de napalm: Sığınağın merdivenlerinden ağır ağır aşağı yuvarlanan ve bir kez deriye değmesiyle, kemiklere kadar yakan, yapışkan bir macun demekti. Kurtulmak imkânsızdı. Çocuklar dehşet içinde ağlıyorlardı, sığınakların kapısında bir adam haykırdı. «Kesin, bunlar uçak değil.»

Kırk beş dakika süren saldırının sonuna doğru bombalar daha sık yağmaya başladı. Sonra bir sessizlik oldu. Sıgmaktaki insanlar kurtuldukları için kahkahalarla güliyordu.

Sokaktan heyecanlı konuşmalar geliyordu. Neler olmuş, kim ölmüş? Hangi evler bombalanmış? Muna evlerin arasından, hafif öne eğilmiş, kollarını göğsüne sarmış ok gibi koşarak geliyor. Arkasından, okul önlükleriyle çocuklar geliyor. Hava akınını okulun sığınağında geçirmişler, şimdi de kendilerini annelerinin kucaklarına atıyorlar. Um Ali hüngür hüngür ağlıyor, çocuklarından biri kayıp. Muna hızla anlatırken, herkes sessizce dinliyor. Bombaların çoğu eski kampın olduğu bölgeye düşmüş, ölmek üzere olan yaşlı bir adam dışında hiçbir kayıp yok. Birçok ev hasar görmüş. Dolmuşlar yaralıları Sur'daki hastaneye taşıyor.

17 kilometre güneydeki İsrail'den atılan 100 tane 155'lik mermi düşmüş Reşidiye'ye. Yarım saat sonra bu kez üç kilometre ötedeki Burç el - Şimali üzerinde bombalar patlamaya başladı. Herkes sığınaklara geri döndü ve bir saat boyunca oturup uzaktaki bombaları dinledik. Dışarı çıktığımızda güneş ışığı görünmüyordu. Çatılarda asılı çamşırlar rüzgârla uçuşuyordu. Şarapnel parçaları ile kopan enerji hatları yerlerde sürünüyordu. Bir şarapnel parçası ile yaralanan bir askerin elinden kanlar akıyordu. Nereye baksak, her yerde bomba parçaları, her biri bıçak kadar

keskin ve sivri, irili ufaklı metal parçaları görüyorduk. Bu metal parçalar rahatlıkla yumuşak deriyi kesip derin yaralar açabiliyor. Hatta bunlar beton duvarları da delebiliyor ve toprağa ilk düştükleri yerden çok uzaklara saçılıyorlar.

Son bombanın düşmesinden çok kısa bir süre sonra, göç başladı. Yaşlı erkekler, genç kadınlar ve çocuklar neredeyse dolup taşmış taksilerde yer bulmaya çalışıyorlar. Sur'a yolculuk ücreti on misli, yirmi misli artmış, Sayda'ya gidiş normal olarak üç lirah iken 80 lirah'ya çıkabiliyor. Tıkış tepiş arabalara doluşan insanlar, fazla yük nedeniyle arabaların altı yere sürterken, açık kapılardan dışarı sarkıyorlardı. Hiçbir yere sığmayanlarsa yürüyorlardı. Akrabası olanlar güvenliğe; olmayanlar belirsizliğe ama herkes kuzeye gidiyordu. Herşeylerini geride bırakmalarına rağmen hâlâ dipdiri ayakta kalabilmişlerdi. Göç bütün öğleden sonra sürdü. Evler birbiri ardısıra kapandı, arabalar peşpeşe insanlarla, valizlerle, şiltelerle doldu. Her zaman sakın, hatta neredeyse bir dağbaşı kadar sessiz olan ana cadde, uzun konvoylar oluşturan arabaların gürültüsüyle cehenneme dönüşmüştü.

O gün öğleden sonra Um Immad'ın ailesini de, Sayda'dan gelen akrabaları götürdü. Bir kamyonun küçücük kassasında bizim sokaktan birkaç aileyle birlikte yola koyuldular. Bagaj için yerleri yoktu. Güle güle diyecek zaman bile olmadı. Kamyon köşeyi dönüp kaybolana kadar çocuklar el sallayıp zafer işareti yaptılar.

Fakat Muna, Abu Immad'la birlikte kaldı. Ayrılanlar çocuklar ve kadınlardı, erkeklerse bir saldırıya karşı kampı savunmak üzere kalmışlardı. Bütün bu insanların Reşidiye'de gidişini görmek çok üzücüydü. Sokaklardaki yaşam durmuştu. Geride kalan çocuklar artık oyun oynamıyor, sessizce, bombalanmış evlerin, yıkıntılarını inceleyen büyüklerin yanında duruyorlardı. Kadınlar, erkekler büyük gruplar halinde toplanmışlar sakın sakın saldırının yol açtığı zararı konuşuyorlardı. Kimse yüksek sesle konuşmuyor, kimse gülmüyor hatta konuşurken el kol hareketi yapamıyormuş gibi yoktu.

Ortam oldukça ciddi ve sertti, ama bu sükunetin altında nefret yatıyordu. Kadınların çoğunluğunun ve erkeklerle

rin hemen hepsinin makinalı tüfeği vardı. Halk Komitesi Sekreteri Abu Ahmet'le birlikte ev ev dolaştık. Zarara ilişkin notlar alıyordu. Bombalanan evleri, yaralananların sayısını vb. Sayıları 10'la 20 arasında değişen bir grup insan sürekli bizim peşimizden geliyor, aralarına yeni insanlar katılıyor, bazıları evleri hasar gören arkadaşları ya da akrabaları ile konuşmak üzere ayrılıyordu. Daha bu sabah içinde yaşanırken, şimdi terkedilmiş evler gördük. Yıkılmış bir duvarın altından çiçek desenli bir şiltenin ucu gözüktüyordu... havaya uçurulan bir çatı sokağa düşerek yolu kapatmış, üstü açık kalmış bir mutfak, çökmüş duvarlar, devrilmiş raflar ve parçalanmış zeytin, pirinç, mercimek kavanozları yerde birbirine karışmışlardı... Oturma odalarında ters dönmüş mobilyalar, kırılmış tabak çanaklar, fincanlar, ayna ve anı parçacıkları vardı.

Bütün kamp toz ve çimento karışımı ince bir bulutla örtülüydü. UNRWA bürosu da bombalanmış ve cam kırıkları, evraklar her yere dağılmıştı. Yüzlerce şarapnel parçası isabet etmiş, UNRWA'ya ait bir aracın dört tekerleği de patlamış ve yağ akıtıyordu. Birçok yerde mutfaklarda yere oturmuş, yolda yemek üzere, ellerinde kalan son unla ekmek pişiren kadınlar gördük.

Bu ortamda ellerimizde kameralarla dolaşıp fotoğraf çekmekten çok rahatsızlık duyuyorduk. Fakat şoktan kurtulanlar bizi yakalayıp, tahrip olmuş evlerinden kalanları göstermeye götürüyor, «Şuraya bakın. Evin haline bakın. Fotoğraflarını çekip memleketinize götürün ve siyonistlerin bize neler yaptığını gösterin halkınıza.» Her yerde cam kırıklarını ve molozları süpüren, şiltelerini düzelter, temizlik yapan kadınları gördük. Yaşlılar sadece olan biteni izliyorlar. Onlar bir kez daha göç etmek için çok yorgun olduklarından kalmışlar. Yaşlı bir adam kendi halinde, avlusunda kökleri kopmuş bir asma çardağının altına oturmuş nargilesini içiyor, bir başka avluda yaşlı bir kadın, kucağında makinalı tüfeği, birkaç askerle çay içiyordu. Yerlerde kan izleri ve kanlı kumaş parçaları vardı. Yerde açılan çukurlardan hâlâ fosforlu bombaların dumanı yükseliyor, bombalar evleri aydınlatırken, bizi saran duman sanki ciğerlerimizi deliyordu. Hasar gören evlerin sayısı giderek artıyor... yirmi... otuz yedi... elli iki... altmış beş... Bom-

balanmış son eve girdiğimizde duvardaki büyük oyuklardan, batmakta olan güneşin kırmızıya boyadığı göğü ve Akdeniz'i gördük.

Abu Ahmet defterini kapatırken, «Yetmiş yedi ev bombalanmış bugün» diyor. «Bunlar yalnızca evler. Biri ağır olmak üzere yedi yaralı ve ufak tefek yaralar alan birçok insan var. Top ateşi açıldığında insanlar sığınaklara ulaşacak zaman bulabilirler, bu nedenle top ateşi esas olarak maddi hasar verir. Ama uçaklar geldiğinde asla zaman yoktur ve bu yüzden genellikle yirmi, otuz, kırk kişi ölür.»

O gece radyoda BBC haber bültenini kaçırdık ama onun yerine Amerika'nın Sesi'ni dinledik. Sur bölgesine ve kamplara yapılan İsrail saldırısına, binlerce Filistinlinin nasıl kuzeye kaçtığına ilişkin bir yorum dinlemeyi umuyorduk... Fakat bütün söylenen sadece, Filistinli teröristlerin Kuzey İsrail'deki Metulla kibbutzuna ateş açtığıydı. Bir kişi ölmüş, birçok kişi yaralanmıştı. Halk sığınaklara kaçmıştı. İsrail misilleme olarak Lübnan'daki sivil hedefleri bombalamaya olasılığı üstünde duruyordu... Bombalamaya başlama olasılığı. Bunlar nasıl olur da bütün dünyaya haber olarak yayılabilirdi? İsrail'in çok önceden sivil hedefleri, evleri, kadınları, çocukları bombaladığına, kamplardaki Filistinlilerin haftalardır sığınaklarda yaşadıklarına ilişkin tek kelime edilmezdi? Dinlediğimiz yorumu Abu Ahmet'e aktarınca hafifçe güldü ve haksızlığa uğrayan insanların tavrı ile omuz silkti.

«Ne bekliyordunuz? Ben hiç şaşırmadım, biz alıştık bunlara. Bütün dünya daima Filistinlilerin İsraillilere karşı yaptığı en ufak şeyler, her eylem, sınırı geçen her mermi üzerine konuşur. Siyonistler yaygın propaganda konusunda öyle güçlüler ki, Filistin kamplarını, savunma amacıyla bombaladıklarını iddia edebiliyorlar. İsraillilerin elinde en gelişkin, en modern silahlar var, bombardıman uçakları, hücumbotlar, roketler herşeyleri var... Ya bizim neyimiz var? Makineli tüfekler, hafif toplar, uçaksavar silahları... Hatta bir karşı saldırı başlatma şansımız bile yok. Ama bizim adımız terörist oluyor.»

Akşam bütün kamp boşalmış gibiydi. Nüfusun yüzde yetmişi yaklaşık 11 000 insan Reşidiye'yi terk etmişti. Simsiyah sokaklarda Abu Ahmet'le birlikte yürürken, ayak

seslerimiz yankılanıyordu. Birden karanlıkta derinden gelen bir adam sesi duyduk.

«Miin? - Kim var orda?»

«Aywa, Aywa - Evet, Evet».

«Tamam». Abu Ahmet çabucak yanıtıyor. Fenerimizin ışığı, elinde makineli tüfeği olan, gallabiye giyip, başına kefiye sarmış yaşlıca bir adamı aydınlatıyor. Nöbetçiymiş. Eve varana kadar kısacık yolda birçok kez yineleni bu.

Akşamın geç saatlerinde, Um Ali'nin evinde bir gaz lambasının etrafında oturuyoruz. Bütün Güney Lübnan' da elektrikler kesilmiş, Um Ali'nin ailesi kampta kalan az sayıdaki ailelerden biri. En büyük erkek çocuk Ali «biz kalıyoruz» diyor. Abu Ali başıyla onaylıyor. «Herkesin ayrılması iyi olmaz, herşeyimiz burda. Evimiz, işimiz, okul...» Çocuklar yere serili battaniyelerin altında üst üste uyukluyorlar. Um Ali onlara bakıyor. «Çocuklar gitmek istiyor» diyor. «Çok korktular, yarın hepsini Beyrut'a götürsem iyi olacak galiba. Çok iyi biliyorlar siyonistlerin neler yaptığını. Aşağılık adam Haddad da bize ateş açıyor. Bizi tüketmek için işbirliği yapıyorlar. Sonradan rahatça işgal edebilmek için Güney Lübnan'ı boşaltmak istiyorlar!»

Ertesi sabah uyandığımızda kampa sessizlik hakimdi, ölüm sessizliği. Ne şafakta müezzinin ezanı, ne çocukların gürültüsü ne de radyo sesi vardı. Sadece denizin uğultusu daha çok duyuluyordu. Bir horoz sesi havada yankılandı. Kimse çeşme başında elini yüzünü yıkamıyor, hiçbir taksi Sur'a yolcu taşımıyor, çocuklar okula gitmiyordu. Abu Nimmer'in dükkânı kapalıydı. Su birikintileri bile durgundu. Ama hâlâ sokaklarda ağır ağır yürüyen yaşlıları görmek mümkündü. Ellerinde transistörlü bir radyo ve bavulları ile yaklaşan bir aile çeşmenin başına oturup, taksi beklemeye başladı. Omzunda bohçası, peşinde torunu ile kambur yaşlı bir adam, Sur'a doğru uzun yolculuğuna başlıyordu. Öğlene doğru askerler elektrik arızasını onarmaya başladılar. Abu Ali sokakta top oynuyordu. Ama herşey sessiz ve gönülsüz yapılıyordu.

Um Ali kollarını açmış neşeyle geldi. «Filistinliler bugün İsrail'de üç eylem gerçekleştirmişler. Yaptıklarını iade ediyoruz!» deyip tek tek hepimizi kucakladı.

17.

Kadınlar Olmaksızın Devrimin Geleceği Yoktur

Beyrut'a dönmek üzere Reşidiye'den ayrıldık. Lübnan'daki günlerimizin sonuna gelmiştik. Ayrılmadan önce en son gördüğümüz insanlardan biri Um Leyla oldu. Filistin Araştırma Merkezi'nin sadece üç tane masa ve metal kitap rafları olan bir odasında yalnız başına oturuyordu. Pencere-lerden Beyrut'taki binaların çatıları, Juniye'deki sağcı-ların mevzilerinin ötesinde kuzeye uzanan dağları görü-yorduk. Güney Lübnan'ın bombalanışını rahatlıkla konu-şabilirdik. «Dehşet verici» dedi, sesi çıplak odada yankıla-nıyordu. «Daha da kötü olacak. Gerilim sürekli tırmanı-yor. «Sur civarındaki kamplarda neler olduğunu anlatırken iyice mahzunlaştı Um Leyla. Elleriyle masanın üstündeki bardağı kavradı.

«Evet, her felaketin ardından ağlayamazsınız... Ağla-saydık, başka hiçbir şey yapamazdık. Hep olumlu bir yan bulmaya çalışmak zorundayız. Bir İsrail saldırısı görebile-cek kadar kaldığınıza seviniyorum. Şimdi savaşın bizim için ne demek olduğunu, nelere sebep olduğunu, insanla-rımızı yaşamlarını sürdürmek için nasıl zorladığını anla-mış oldunuz. Başına benzer bir şey gelmeyen yabancılara bunları anlatmak çok güçtür...»

«Savaş başladığında hamileydim. Suriyeliler gelip Bey-rut'taki kampımızı bombaladıkları zaman kızım dört ay-lıktı. İki ay boyunca onu göremedim. Gelebildiğim çok en-der durumlarda geceyarısı birde eve giriyor, sabaha karşı altıya doğru ayrılıyordum. İki ay sonunda onu gördüğüm-de beni tanımadı bile. Şimdi kendime soruyorum... Kızımı

iki ay boyunca nasıl bırakabilmişim? Şu an anlayamıyorum bunu, ama öyle zamanlarda bu çok doğal olabilir. Ortak amaç, çocuklardan, eşten... herşeyden önce gelir. Evden her dönüşümde sığınaklarda insanların beni nasıl beklediğini... nasıl benden haber, yorum beklediklerini gördüm... böyle bir şey elbette insanın ailesinden önce gelmeli. Bombalar düşmeye başladığında, savaş sırasında, herkesin günlük sorunları biter... yaşamın bütün normal değer yargıları tümünden kaybolur... herşey değişir.»

Muna'yı ve Reşidiye'deki çalışmasını düşündük. O ve Kadınlar Derneği'nin diğer eylemcileri tarafından yaratılan her şeyin İsrail bombaları tarafından nasıl parçalandığını ve kadınların nasıl taptaze bir enerjiyle üstelik yaptıklarının İsraililer dönünce bir kez daha yıkılacağını bile bile nasıl yeniden işe başladıklarını düşündük. Çevresine bombalar düşerken sokaktan sokağa koşup haber taşıyan, yeniden sığınağa dönüp dışarıyı anlatan Muna'yı anımsadık.

«Muna'nın çok saygı gördüğünü fark ettiniz mi? İş oldukça farklıdır, erkekler yapamaz, bu nedenle sözünü dinlerler. Bir kadın saygı görmek için cephede savaşmak zorunda değildir.»

Ayrılmak zorundayız. Um Leyla masadan kalkıp tokalaşıyor bizle ve şöyle diyor:

«Son bir nokta, kitabınızda mutlaka belirtmeniz gereken bir nokta var. Bütün engellere, savaşa ve ölüme, erkeklerin muhalefetine karşın Filistin kadınının kurtuluş mücadelesine katılacağını yazın. Bu çok önemli. Bu, devrine inandıkları ve çocuklarına da inanmayı öğretecekleri anlamına gelir. Kadınların olmadığı bir devrimin geleceği olmayacaktır. Hergün aramızdan insanlar ölüyor, şehitler veriyoruz. İnsanlar, içinde yaşadığınız koşulları anlamazlarsa, anaların çektikleri acıyı da anlamayacaklardır.»

18. Bitirirken

İsrail bombaları Reşidiye'yi döverken Muna'nın ailesiyle birlikte sığınakta geçirdiğimiz günden bu yana ikibuçuk yıl geçti.* 1979 Ocağındaki bombalama, İsrail'in sekiz ay süren Güney Lübnan saldırısının başlangıcı olmuştu. Saldırı, İsrail'in bölgeye 113 gün boyunca aralıksız bomba yağdırdığı o yaz doruğuna ulaştı. İsrail sadece Filistin mülteci kamplarını değil Lübnan köylerini, kasabalarını da bombalamıştı. 200 000'den fazla Filistinli ve Lübnanlı kuzeye, kalabalık gecekondu bölgelerine ve Beyrut'la Sidon'daki mülteci kamplarına kaçmak zorunda kaldı. 300 kişi hayatını kaybetti ve 7000'den fazla ev tahrip edildi.

Saldırı bittikten sonra Reşidiye nüfusunun sadece yarısı geri döndü. Yeni topçu ateşinden korkan diğer yarısı kuzeyde kaldı. Korkularında haklıydılar. 1979 sonundan bu yana Güney Lübnan sadece çok kısa bir huzur dönemi yaşadı.

Reşidiye, önceleri bazı günler sonra aylarca durmaksızın bombalandı. Hâlâ orda yaşayan 8000 mülteci, zamanlarının büyük kısmını sığınaklarda geçirdiler. Hemen her gece orda uyudular. Bir zamanların yaşam dolu kamp sokakları artık sessiz ve bomboş. Doğal olarak kamptaki bütün evler tahrip olmuş ya da tamamen yıkılmış durumda. Reşidiye okulu çok sayıda bombaya hedef oldu. İsrail topçusunun sürekli tehdidi yetmemiş gibi kamp bir yandan da terkedilmiş evlere saldıran vahşi kedi köpek ve fare sürüleriyle uğraşmak zorunda kaldı.

* Kitap, Temmuz 1982'de basılmıştır. (Ç.N.)

Bunlardan pek azı batı basınında yer aldı. En iyi olasılıkla, İsrail birliklerinin Sur bölgesindeki Filistinli terörist üslerine saldırısına ilişkin kısa bir haber, İsrail'in Reşidiye ve diğer 'mülteci kamplarına nasıl baktığına dair birkaç cümle bulunabiliyordu bir sabah gazetesinde. Öyle görünüyor ki yaşanan acıların Batıda manşet olabilmeleri için, çok daha dehşet verici olmaları gerekiyor.

Bunun en son örneklerinden biri İsrail'in 17 Temmuz 1981'de Beyrut'a düzenlediği korkunç hava saldırısı oldu. 45 dakikadan az bir süre içinde İsrail bombaları şehrin binalarının çoğunu yerle bir ederek geride 300 ölü ve 800 ağır yaralı bıraktı.

Bu hava akını, İsrail'in Lübnan'da giriştiği yeni bir saldırının başlangıcı oldu. İsrail birlikleri Litani nehri üstündeki köprüleri havaya uçururken Damur, Sayda, Nebatiye ve Sur bölgeleri sekiz gün boyunca bombalanıp top ateşine tutuldu. Güney Lübnan'ın ülkenin diğer bölgeleri ile bütün ilişkisi kopartıldığından, İsrail'in bir kez daha bölgeyi işgal etmeyi planladığı korkusu yayıldı. Ama İsrail-Suriye ateşkes hattında olayların patlak vermesi üzerine, süper güçlerin telaşla başlattığı diplomatik girişimler sonunda, her an bozulabilir bir mütareke yapıldı. Böylece bir kez daha bütün dünya derin bir nefes alabilecekti. Bir kez daha beşinci bir Ortadoğu Savaşı geçici olarak önlenmişti.

Oysa Muna ve Reşidiye'deki yakımları için hiçbir kurtuluş yolu yoktu. İsrail hücumbotları sahil boyunca devriye gezmeye devam ediyor, İsrail uçakları hâlâ kampın üstünde uçuyordu. Top ateşi ise her an yeniden başlayabilirdi.

Filistin Tarihi : Bir Kronoloji

Filistin, bugünkü Irak, Suriye, Lübnan ve İsrail topraklarında «verimli yarımaya» denilen bölgenin adıdır. Filistin, topraklarının çok verimli olması ve Asya ile Afrika'yı birleştiren bir köprü konumu taşıyan coğrafi önemi nedeniyle 5000 yıllık tarihinde yaklaşık otuz kez istila edilmiştir.

Kenanlılar, İsa'dan binlerce yıl önce çölden Filistin'e gelen göçebe bir kavimdi ve büyük olasılıkla bölgeye yerleşen ilk insanlardı. Ülkelerine Kenan adını verdiler. Filistin sözcüğü, MÖ. 1400 civarında Kenan'ın sahillerini fethedenler nedeniyle Yunanlılar tarafından «Filistinlilerin ülkesi» anlamında kullanıldı. Ülkelerine **Philistia** adını vermişlerdi. Arapçası «**Filistin**»dir. Filistin de Ürdün, Lübnan ve Büyük Suriye'nin bir kısmı gibi Arap yönetiminin altına girdi. 1948 yılında Avrupa'nın Yahudi göçmenleri, bu ülkenin kendilerine ait olduğunu ilan ettiklerinde İsrail adını aldı.

MÖ. 2800 Mısırlı Pharaoh'lar Kenan'ı işgal edip, binlerce Kenanlıyı köle olarak Mısır'a götürdüler.

MÖ. 1850 İbraniler açlık nedeniyle ana yurtları Ur'u (bugünkü Irak'ta) terkedip Kenan'a göçtüler. Önderleri İbrahim'di. İbraniler tek tanrıya inanıyorlardı. Dinleri Yahudi diniydi.

MÖ. 1400 Ermeniler ve Filistinliler Kenan'a göç ettiler. Çeşitli kabileler yüzlerce yıl birbirleriyle savaştılar.

MÖ. 1004 İbraniler kralları Davud ve Süleyman'ın ön-

derliğinde Kenan'ın büyük bölümünün siyasi kontrolunu ellerine geçirdiler. Krallıklarının adı İsrail, başkentleri Kudüs'tü.

MÖ. 930 Kuruluşundan yaklaşık 70 yıl sonra İbrani krallığı Yudea ve Samarya olarak ikiye bölündü. Sırasıyla Babil'in, Perslerin, Yunanlıların ve en son Romalıların denetimine girdi.

MS. 70 Romalıların elindeki Filistin'de meydana gelen bir yahudi ayaklanmasından sonra Romalılar Kudüs'ü yıkıp yahudilerin girmesini yasakladı. Bir kısmını esir alarak Roma'ya gönderirlerken, bir kısmı Avrupa ve Kuzey Afrika'nın değişik bölgelerine göçtüler. Bir kısmı ise Filistin'de ve Ortadoğu'nun çeşitli yerlerinde kaldı.

MS. 630 İslamın kurucusu Hz. Muhammed komutasında bir ordu, bugün Suudi Arabistan'daki Arap yarımadasında Mekke şehrine girdi. İslamı kabul eden Araplar dünyanın geri kalanını ele geçirmek üzere yola çıktılar.

MS. 636 Araplar Ortadoğu'nun tümünü ele geçirip, Anadolu ve Kuzey Afrika'ya yöneldiler. Filistin Araplaştı. Kuran tamamlandı.

MS. 1099 Avrupa'dan gelen Haçlı Orduları Filistin'i işgal etti ama 100 yıl sonra Araplar tarafından püskürtüldüler.

1516 Anadolu'dan gelen Osmanlılar, Filistin dahil bütün Ortadoğu'yu ele geçirdiler. Osmanlılar 400 yıl boyunca Ortadoğu'nun denetimini korudular.

19'uncu yy Yahudiler Avrupa'da baskı altındaydı. Avrupalı küçük yahudi grupları, kendi dinlerinin gereğini özgürce yerine getirmelerini sağlayacak ibadethaneleri Ortadoğu'da bularak, Araplarla asimile olacakları Filistin'e göçmeye başladı. Avrupa sömürgeciliği nerdeyse bütün dünyayı ele geçirirken öte yandan bütün yahudilerin Filistin üzerinde İncil'e dayalı bir haklarının olduğunu iddia eden siyasi bir hareket olarak siyonizm yaratıldı.

O sıralarda Filistin ve Ortadoğu'daki Osmanlı iktidarı da zayıflıyordu. Bir Fransız - İngiliz konsorsiyomu Mısır'da

Süveyş kanalı inşasına girişti. Kanal 1869'da açıldıktan sonra Fransız ve İngiliz kolonilerine giden önemli bir kes-tirme yol oldu. Süveyş'in önemi öyle arttı ki, İngilizler 1882'de Mısır'la işbirliğine girdi. Kanal ve Ortadoğu'nun stratejik konumu, bölgeyi sömürgeciler için vazgeçilemez kılı-yordu.

1896'da Siyonizmin kurucularından Theodor Herzl, Filistin'de bir yahudi devletinin oluşturulmasını savunduğu «Yahudi Devleti» adlı kitabını yazdı. Siyonist hareket, ertes-i yıl İsviçre'nin Basel şehrinde ilk kongresini topladı. Si-yonistler Filistin'e geniş çaplı yahudi göçünü örgütlemeye başladılar.

1908 İran'daki İngilizler, Ortadoğu'nun ilk petrolünü buldu.

1914 - 16 Birinci Dünya Savaşı patladı. Osmanlılar Almanya'yla ittifaka girdiler. Siyonistler, kurulacak bir yahudi devletinin, İngilizlerin Süveyş kanalındaki çıkarlarını koruyacağı sözüne karşılık, İngilizlerin Filistin'e yahudi göçünü destekleyeceğini düşünüp onlara yaklaştılar.

O sırada İngiltere, Osmanlılara baş kaldırması halinde Arapların bağımsızlığını tanıyacağına söz veriyordu. Araplar isyanı başlattı. İngilizler ve Fransızlar ise, Osmanlıları safdışı bırakmaları halinde Ortadoğu'da uygulanacak gizli paylaşma planları yapıyorlardı.

1917 2 Kasım Balfour Deklarasyonu: İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Balfour, İngiliz hükümetinin «Filistin'deki yahudilere ulusal bir yurt» oluşturulması için destek verdiğini açıkladı. Araplar bunu protesto ettiler. İngiltere, yahudi göçünün Filistinlilerin siyasi ve ekonomik çıkarlarını zedelemeyecek bir biçimde gerçekleştirileceğini söz vererek bu protestoyu yatıştırdı. 2 Kasım Filistinliler için ulusal yas günü oldu.

1918 Araplar, Şam'ı Osmanlı yönetiminden kurtardılar ama İngilizler Arap bağımsızlığına dair verdikleri söze rağmen bir ay sonra Şam'ın denetimini ele geçirdiler.

İngiltere, Fransa ve ABD, Birinci Dünya Savaşını kazandılar.

1920 - 39 Üyelerinin büyük çoğunluğu Avrupa devletlerinden oluşan Milletler Cemiyeti kuruldu. Cemiyet, Fransa'ya Suriye'nin mandasını verirken; Irak, Ürdün ve Filistin İngilizlere bırakılıyordu. «Manda» İngiltere ve Fransa'nın bu bölgeleri de facto (fiilen tanınan) koloniler olarak yönetmesi anlamına geliyordu.

İngilizlerin desteğiyle, Siyonistler Avrupalı yahudilerin Filistin'e kitleler halinde göçünü başlattı. 1919 ve 1936 yılları arasında Filistin'deki yahudi nüfusu 58 000'den 348 000'e çıktı. Aynı süre içinde Filistin'in Arap nüfusu ise 642 000 iken 978 000 olmuştu. Siyonistler Filistin'de toprak satın almak için Ulusal Yahudi Fonu'nu kurdular ama ellerindeki toprakları sadece %5-6 oranında arttırabildiler.

Filistinliler, artan siyonist göçüne karşı çıktılar ama İngiltere hiç oralı olmuyordu. Siyonist göçünü protesto etmek için 1936 yılında genel grev ilan edildi. Grev kısa sürede İngilizlere karşı silahlı ayaklanmaya döndü. İngilizler siyonistlerle birlikte 1939'da isyanı bastırdılar.

1939 - 45 İkinci Dünya Savaşı başladı. İngilizler Filistin'de bir geri dönüş yaparak, Arapların Almanlara verdiği desteği engellemek için, siyonist göçünü sınırlandırmaya çalıştılar. Siyonistler illegal göçü örgütlediler ve açıktan İngilizlere karşı koymaya başladılar. Hitler Avrupa'da yahudi soykırımına başladı. Nazi Almanyası yıkılana kadar altı milyon yahudi yok edildi. Siyonistlerin programı çerçevesinde 200 000 yahudi Filistin'e yerleştirildi.

Birleşmiş Milletler kuruldu.

Suriye, Lübnan ve Ürdün bağımsızlıklarını kazandı.

1946 Siyonistlerle Filistinliler arasında şiddetli çatışmalar çıktı. İngiltere kontrolü kaybetti ve Filistin'in sorumluluğunu BM'e bıraktı.

1947 BM bir yahudi, bir de arap devleti kurularak Filistin'in bölünmesine karar verir. Ülkelerinin parçalanmasına karşı çıkan Filistinliler bu planı reddederler. Siyonistler bölünmeyi başlatmak için hazırlanırlar ve Filistinlileri sürmek üzere terörist bir kampanyaya yönelirler.

1948 İngiliz birlikleri Filistin'den ayrılır. Siyonistler yahudi devleti İsrail'i kurduklarını ilan ederler. Arap dev-

letleri yeni devlete karşı ordular gönderirler. 800 000 Filistinli ilerleyen İsrail birliklerinden kaçır. Arap orduları geri çekilmek zorunda kalırlar ama Ürdün'deki Batı Şeria ve Gazze'nin işgalini engellemeyi başarırlar. Ürdün, Batı Şeria'yı elinde tutar.

1949 İsrail'in BM'e üyeliği kabul edilir. BM İsrail'den Filistinlilerin geri dönmelerine izin vermesini ister, İsrail reddeder. Filistinliler Ürdün, Lübnan, Suriye ve Gazze'de BM'nin kontrol ettiği mülteci kamplarında toplanırlar. Filistinliler herhangi bir direniş hareketine girişmezler ve Arap ordularının gelip Filistin'i kurtarmasını beklemeye başlarlar.

1956 Mısır Süveyş Kanalı'nı devletleştirir. İsrail, İngiltere ve Fransa, Mısır'a girer. Sovyetler Birliği Paris ve Londra'yı bombalamakla tehdit eder. BM işgalcileri çekilmeye zorlar.

Bir grup Filistinli öğrenci —içlerinden biri Yasir Arafat'tır— sorunu kendi başlarına çözmeye karar verirler. Filistin direniş hareketi El Fetih'i kurarlar.

1964 Arap Devletleri FKÖ'yü (Filistin Kurtuluş Örgütü) oluştururlar. El Fetih bunun dışında kalır, çünkü FKÖ'nün fazlasıyla Arap devletlerinin etkisi altında olduğunu ileri sürmektedir.

1965 1 Ocak, El Fetih İsrail'de ilk gerilla eylemini gerçekleştirir.

1967 Haziran Savaşı: İsrail altı gün içinde, Mısır'da Sina yarımadasını Suriye'de Golan tepelerini ve Batı Şeria'yla Gazze'yi işgal ederek topraklarını üç misli büyütür. Böylece bütün Filistin siyonistlerin işgali altına girmiştir. 416 000 yeni mülteci Batı Şeria ve Gazze'den Ürdün, Mısır ve Suriye'ye göçer. Arap orduları yenilir. ABD ve SSCB, İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi karşılığında Arap devletlerinin İsrail'i tanımasını sağlamak amacıyla diplomatik bir mücadeleye girerler. (Filistinlilerin ulusal haklarına dair tek bir söz edilmemektedir.)

1968 - 69 Haziran savaşında arap ordularının yenilmesiyle doğan askeri boşluk kısa süre sonra El Fetih ta-

rafından doldurulur. Halk Cephesi, Demokratik Cephe gibi çeşitli komando grupları oluşturulur. 1969'da komando grupları FKÖ yönetimini devirir. El Fetih'in lideri Yasir Arafat FKÖ sekreterliğine seçilir.

Ürdün'de ve İsrail karşıtı eylemde bulunma hakkını gönülsüzce kabul eden Lübnan'da, FKÖ gerilla üsleri kurulur.

FKÖ Lübnan ve Ürdün'deki mülteci kamplarının denetimini ele geçirir.

1971 Kara Eylöl: FKÖ'nün Ürdün'de giriştiği sayısız gerilla eylemi, İsrail'in gerilla üslerine ve Ürdün köylerine yönelttiği karşı eylemleri, öte yandan FKÖ'nün artan askeri gücü, sonunda Ürdün'ün Kral Hüseyin'ile FKÖ'yü karşı karşıya getirdi. Birçok çarpışma sonunda 1971 Eylöl'ünde Hüseyin'in orduları binlerce Filistinli'yi katlettikten sonra kurtuluş hareketini Ürdün dışına sürmeyi başardı. FKÖ, karargâhını Ürdün'den Lübnan'a taşıdı. Mısır Devlet Başkanı Nasır öldü. Sedat onun yerine geçti.

1973 Ekim Savaşı: Büyük ülkelerin Ortadoğu'da barış kurma girişimleri, İsrail uzlaşmaya yanaşmadığından başarısızlığa uğrar. Tıkanıklığı aşmak için Mısır'la Suriye, Sina ve Golan'daki İsrail birliklerine karşı saldırıya geçer. İsrail her iki bölgede de geri çekilmeye zorlanır. Yeni barış görüşmeleri başlar.

1974 FKÖ sekreteri Yasir Arafat BM Genel Kurulu'nda konuşma yaptı. Böylece BM tarihinde ilk kez bir kurtuluş hareketi liderine konuşma izni verilmiş oluyordu. Ülkelerin büyük çoğunluğu (105 ülke) FKÖ'yü Filistin halkının tek meşru temsilcisi olarak kabul etti. Ayrıca BM Filistinlilerin «kendilerine ait bir yurda sahip olma hakkını» da tanıdı.

1975 Güney Lübnan'da sayısız gerilla eylemi yapılırken İsrail de bölgedeki mülteci kamplarını yoğun bombardıman ateşine tuttu. Halkı göçe zorlamak için Lübnan köylerine de saldırdılar. Siyonistler Güney Lübnan'ın da yahudi devletine ait olduğunu iddia ediyorlardı.

Lübnan'da iç savaş başladı. Lübnanlı sağcı güçler, Beyrut bölgesindeki Filistin mülteci kamplarına saldırdılar ve FKÖ, Lübnanlı solcu güçlerin yanında savaşa zorlandı.

BM siyonizmi bir tür ırkçılık kabul ederek kınadı. Sedat yönetimiyle İsrail, ABD'nin önyak olmasıyla bir anlaşma imzaladılar. Buna göre İsrail Sina'dan çıktı.

1976 Suriye uzlaşmazlığı ortadan kaldırmak amacıyla sağcılarının yanında Lübnan iç savaşına katılır.

1977 Mısır devlet başkanı Enver Sedat kalıcı barış görüşmelerini başlatmak üzere Kudüs'e gider. Bu ziyaret özellikle FKÖ ve Arap Birliği tarafından kınanır.

1978 İsrail Mart'ta Güney Lübnan'a girer ama çekilmek zorunda kalır.

İsrail'le Mısır arasında, Camp David'de ABD'nin de katıldığı bir ön barış anlaşması imzalanır.

1979 İsrail hava kuvvetleri Lübnan'daki Filistin mülteci kamplarını bombalarken İsrail'le Mısır arasında nihai barış anlaşması imzalanır.

İsrail desteğindeki Lübnanlı sağcı güçler, Güney Lübnan'ın bir bölümünde kendi devletlerini kurduklarını açıklarlar.

1980 İran - Irak savaşı başladı.

1981 Haziran İsrail uçakları Bağdat'taki nükleer santrali tahrip etti.

Temmuz Beyrut'a yapılan İsrail hava saldırısında 300 kişi öldü, 800 kişi yaralandı.

Ekim Enver Sedat öldürüldü.

1982 Nisan Batı Şeria'nın işgali İsrail parlamentosunu ikiye bölerken, bölgede yaşayan Filistinlilerin düzenlediği gösterilerde çatışmalar çıkıyor.

Haziran İsrail uçakları Beyrut'u bombaladı. Bugüne kadar yapılan en şiddetli saldırı. Hemen ardından 6 Haziran'da İsrail'in Lübnan'ı işgal harekâtı başladı. Bir hafta içinde 10 000 Filistinli öldürüldü, 2000'i esir alındı, 600 000 Filistinli ve Lübnanlı evsiz kaldı. 13 Haziran'da İsrail'in Beyrut kuşatması başladı.

Temmuz Kuşatma, yoğun bombardıman ve çatışmalarla sürüyor. İsrail Batı Beyrut'un su ve elektriğini de kesti.

Ağustos İsrail Batı Beyrut'a girdi. 21 Ağustos'ta FKÖ gerillaları Beyrut'u terk etmeye başladı. Ayın 30'unda Ara-

fat da Beyrut'tan ayrıldı.

Eylül Fez zirvesi sonuçlandı. FKÖ'nün kararları benimsendi.

Lübnan'ın yeni devlet başkanı Beşir Cemayel öldürüldü. Batı Beyrut'ta Sabra ve Şatila Filistin mülteci kamplarında katliam: Yaklaşık 1500 ölü.

1983 Ocak - Şubat Cezayir'de Filistin Ulusal Meclisi toplandı.

Mayıs - Haziran FKÖ'de Arafat karşıtı isyan.

Ekim Arafat'ın Trablusşam'a gelişi. Trablusşam kuşatması ve FKÖ - Suriye savaşı.

1984 Kasım Amman'da FKÖ toplantısı.

1985 Şubat Amman Antlaşması açıklandı.

Ekim Arafat'ın Tunus'taki karargâhı İsrail tarafından bombalandı.

1986 Şubat Kral Hüseyin FKÖ ile ilişkilerin askıya alındığını açıkladı.

Kasım Ortak hareket eden Arafat yanlısı ve karşıtı Filistinliler ile, Suriye adına hareket eden Şii EMEL örgütü arasındaki «Kamplar Savaşı» şiddetlendi. EMEL örgütü Residiye, Burc-el Barajni, Sabra ve Şatila kamplarını kuşattı. Filistinliler Magduşe kasabasını ele geçirerek Ayn-el Helve çevresindeki kuşatmayı kaldırdılar, Beyrut - Sur karayolunu denetim altına aldılar.

Aralık Kuşatma şiddetlendi. İran arabuluculuk girişiminde bulundu.

Ocak Kamplarda açlık başgösterdi. Açlık öyle boyutlara vardı ki, kamplardakiler ölü insan etinin yenebileceğine ilişkin fetva istediler. EMEL kuşatmasına karşı olan Şii Hizbullah örgütünün manevi lideri Şeyh Hüseyin Fadullah bu talebi meşru görerek fetva verdi. Uluslararası kamuoyunun baskısı altında kamplara ilaç ve gıda malzemesi sokulması ve yaralıların taşınması kararlaştırıldı.

Dürzi milislerle EMEL örgütü arasında, Beyrut'ta iç savaşın bu yana en kanlı çatışmalar meydana geldi.

Ay sonuna doğru, savaşan tarafların anlaşmaya zorlanması ve Beyrut'ta güvenliğin sağlanması gerekçesiyle Suriye birlikleri şehre girdi.

Nerede Ne Kadar Filistinli Yaşıyor?

Filistinliler bütün dünyaya dağılmış olduklarından sayılarını kesin olarak belirtmek olanaksızdır. Bazı Filistinliler halen içinde yaşadıkları ülkenin vatandaşlığına geçmiş, bir kısmı da BM'ce kamp mültecisi olarak kaydedilmemiş durumdadır. 20 yıldır süren kargaşa ve düzensizlik nedeniyle birçok Filistinli ölüm ya da doğum kayıtlarına geçmemektedir. Aşağıdaki rakamlar gerçeğe en yakın tahminleri yansıtmaktadır. Gene de, yararlanılan kaynaklarda birbirinden farklı değerlendirmelere rastlandığı gözönünde bulundurulmalıdır.

İsrail	650 000
Batı Şeria ve Gazze	1 520 000
Ürdün	1 130 000
Suriye	222 000
Lübnan	360 000
Kuveyt	290 000
Irak	20 000
Libya	24 000
Mısır	45 000
S. Arabistan	136 000
B. Arap Emirlikleri	36 000
Katar	24 000
Bahreyn	2 000
Umman	51 000
ABD, Avrupa ve diğer ülkeler	310 000
TOPLAM	4 703 000

Kaynaklar: FKÖ'nün Şam'da bulunan istatistik bürosunca 1981' de yayınlanan tahmin; BM 1975 yılı istatistikleri; İsrail kaynaklarından yapılan alımlar; bu kitabın hazırlanmasında yardımlarım aldığımız çeşitli ilgili ve uzmanların tahminleri. (Ç.N.)

GERİ DÖNECEĞİZ

MÜLTECİ KAMPLARINDA FİLİSTİNLİ KADINLAR

INGELA BENDT ve JAMES DOWNING / ÖNSÖZ: ABU FİRAS

F ilistinli kadınlar onyıllar boyu ölüme giden evlatlarını Filistin sevgisiyle, özlemleriyle büyüttüler. Siyonist katliamların, açlığın, yıkıntıların, onca yoksulluğun ortasında anayurtları Filistin'i tekrar tekrar yaşattılar. Onlar, Filistin'i anaları kadar seven bir halkın temel direği oldular.

B u kitap, savaşın ortasında gülmesini, sevmesini ilen kadınları, onların anıları ve gündelik yaşantılarını anlatıyor. Filistin'in sesini onların ağzından duyuruyor.

KDV DAHİL FİYATI

YAŞAYAN TARİH DİZİSİ
KIYI YAYINLARI 201

YI